

**Kā nodrošināt vienlīdzīgas iespējas
ES fondu līdzfinansētajos projektos?**

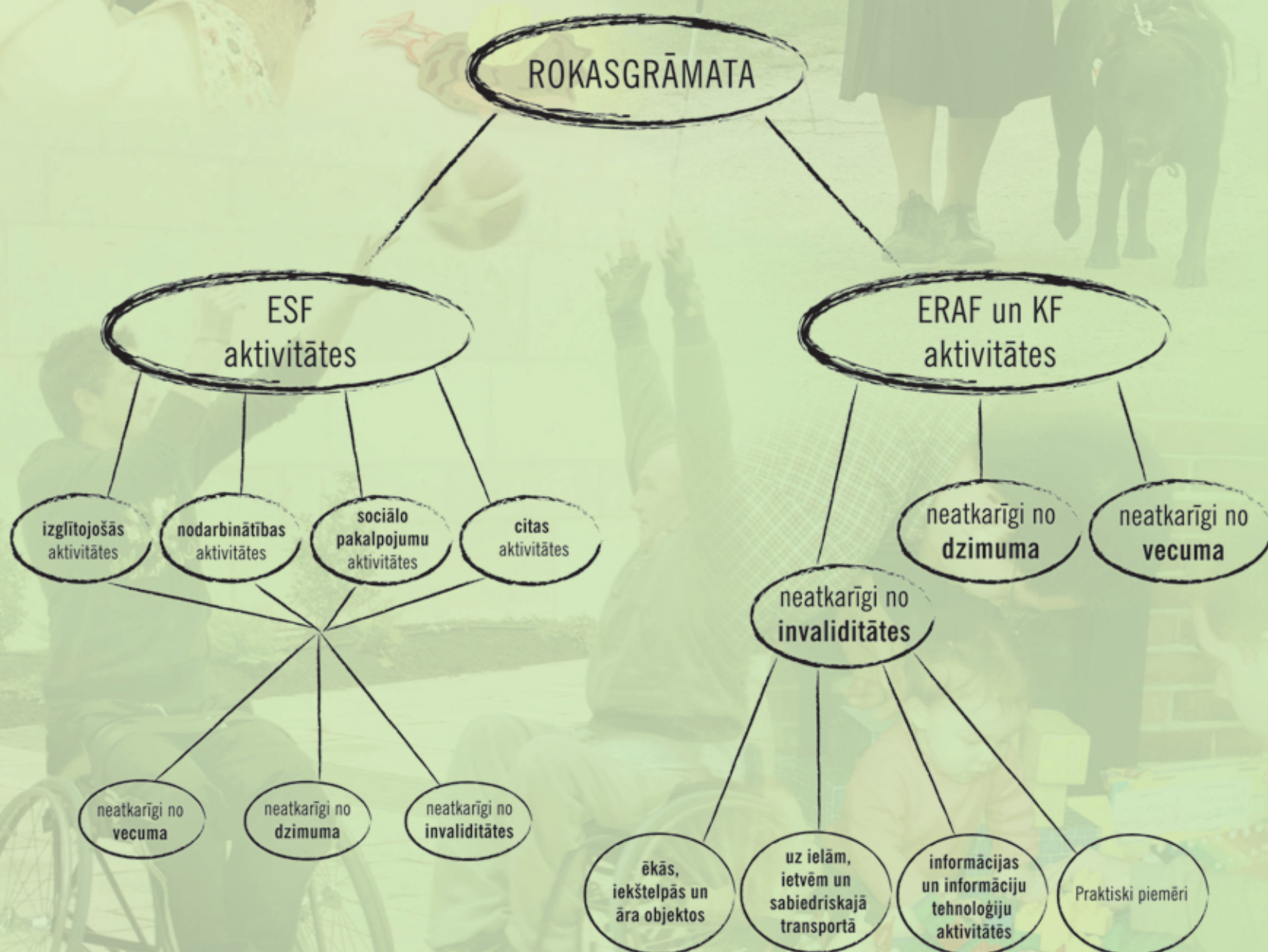
Rokasgrāmatas mērķis

Rokasgrāmatas mērķis ir informēt Eiropas Savienības (ES) fondu projektu iesniedzējus, ES fondu projektu iesniegumu vērtētājus, ES fondu vadībā iesaistīto starpniekinstitūciju darbiniekus un citus interesentus par metodēm, ar kuru palīdzību ES fondu līdzfinansētajos projektos ieviest horizontālo prioritāti „Vienlīdzīgas iespējas”.

Rokasgrāmatas struktūra

Rokasgrāmata strukturēta divās daļās. **I.daļā** aprakstīti horizontālās prioritātes „Vienlīdzīgas iespējas” integrēšanas pamatprincipi Eiropas Sociālā fonda projektos, **II.daļā** – Eiropas Reģionālās attīstības fonda un Kohēzijas fonda projektos.

Lai labāk izprastu rokasgrāmatas struktūru, piedāvājam iepazīties ar to shematiski:

Rokasgrāmatu sagatavojuši: Latvijas Republikas (LR) Labklājības ministrija.

Rokasgrāmata ir LR Labklājības ministrijas īpašums un var tikt izmantota un pavairota (gan pilnībā, gan daļēji) nekomerčiāliem mērķiem bez īpašas LR Labklājības ministrijas atļaujas. Atsauce uz izmantoto avotu obligāta.

Rokasgrāmata izdota ar ES finansiālu atbalstu struktūrfondu projekta „Eiropas Savienības struktūrfondu administrēšana Labklājības ministrijā 2007.-2013.gada plānošanas periodā (2008.-2010.gads)” (08.07.2008. vienošanās Nr. VSID/TP/CFLA/08/14/004) ietvaros.

Rokasgrāmatas poligrāfisko iespiešanu nodrošināja: SIA „UMBRA”

Rokasgrāmatas titullapas un šķirklju noformējumam izmantotas fotogrāfijas no G.Maldera, K. Petermaņa, I.Vilcānes, Z.Lasmanes, M.Dzelzskalna un Labklājības ministrijas foto arhīva, kā arī tādās interneta vietnēs kā <http://search.creativecommons.org>, www.sxc.hu, www.google.lv un <http://images.search.yahoo.com> pieejamās fotogrāfijas.

Rokasgrāmatas izstrādes gads: 2008.

ISBN 978-9984-817-04-0

LR Labklājības ministrija

Kā nodrošināt vienlīdzīgas iespējas ES fondu līdzfinansētajos projektos?

Rokasgrāmata ES fondu projektu iesniedzējiem, īstenotājiem, vērtētājiem un ES fondu vadībā iesaistīto institūciju darbiniekiem

Rīga, 2008

Satura rādītājs

Ievads	5
Saīsinājumi	6
Kas ir horizontālā prioritāte “Vienlīdzīgas iespējas”?	7
Kā tiek vērtēta HP VI ES fondu projektos?	21
I daļa. HP VI integrēšana ESF līdzfinansēto projektu aktivitātēs	29
1. nodaļa. HP VI integrēšana izglītojošās aktivitātēs	31
1.1. apakšnodaļa. HP VI neatkarīgi no dzimuma integrēšana izglītojošās aktivitātēs	31
1.2. apakšnodaļa. HP VI neatkarīgi no vecuma integrēšana izglītojošās aktivitātēs	35
1.3. apakšnodaļa. HP VI neatkarīgi no invaliditātes integrēšana izglītojošās aktivitātēs	39
2. nodaļa. HP VI integrēšana nodarbinātības aktivitātēs	43
2.1. apakšnodaļa. HP VI neatkarīgi no dzimuma integrēšana nodarbinātības aktivitātēs	43
2.2. apakšnodaļa. HP VI neatkarīgi no vecuma integrēšana nodarbinātības aktivitātēs	47
2.3. apakšnodaļa. HP VI neatkarīgi no invaliditātes integrēšana nodarbinātības aktivitātēs	51
3. nodaļa. HP VI integrēšana sociālo pakalpojumu aktivitātēs	57
3.1. apakšnodaļa. HP VI neatkarīgi no dzimuma integrēšana sociālo pakalpojumu aktivitātēs	57
3.2. apakšnodaļa. HP VI neatkarīgi no vecuma integrēšana sociālo pakalpojumu aktivitātēs	59
3.3. apakšnodaļa. HP VI neatkarīgi no invaliditātes integrēšana sociālo pakalpojumu aktivitātēs	61
4. nodaļa. HP VI integrēšana cita veida aktivitātēs	65
4.1. apakšnodaļa. HP VI neatkarīgi no dzimuma integrēšana cita veida aktivitātēs	65
4.2. apakšnodaļa. HP VI neatkarīgi no vecuma integrēšana cita veida aktivitātēs	69
4.3. apakšnodaļa. HP VI neatkarīgi no invaliditātes integrēšana cita veida aktivitātēs	71
II daļa. HP VI integrēšana ERAF un KF līdzfinansēto projektu aktivitātēs	75
1. nodaļa. HP VI neatkarīgi no invaliditātes integrēšana ERAF līdzfinansēto projektu aktivitātēs	83
1.1. apakšnodaļa. HP VI neatkarīgi no invaliditātes nodrošināšana ēkās, iekšējās un āra objektos	85
1.2. apakšnodaļa. HP VI neatkarīgi no invaliditātes nodrošināšana uz ielām, ietvēm un sabiedriskajā transportā	97
1.3. apakšnodaļa. HP VI neatkarīgi no invaliditātes integrēšana informācijas un informāciju tehnoloģiju aktivitātēs	101
1.4. apakšnodaļa. Praktiski piemēri	105
2. nodaļa. HP VI neatkarīgi no dzimuma integrēšana ERAF un KF līdzfinansēto projektu aktivitātēs	109
3. nodaļa. HP VI neatkarīgi no vecuma integrēšana ERAF un KF līdzfinansēto projektu aktivitātēs	111
Kā pārbaudīt, vai es ievēroju HP VI savā projektā?	115
Informācijas resursi	121
Pielikums	123

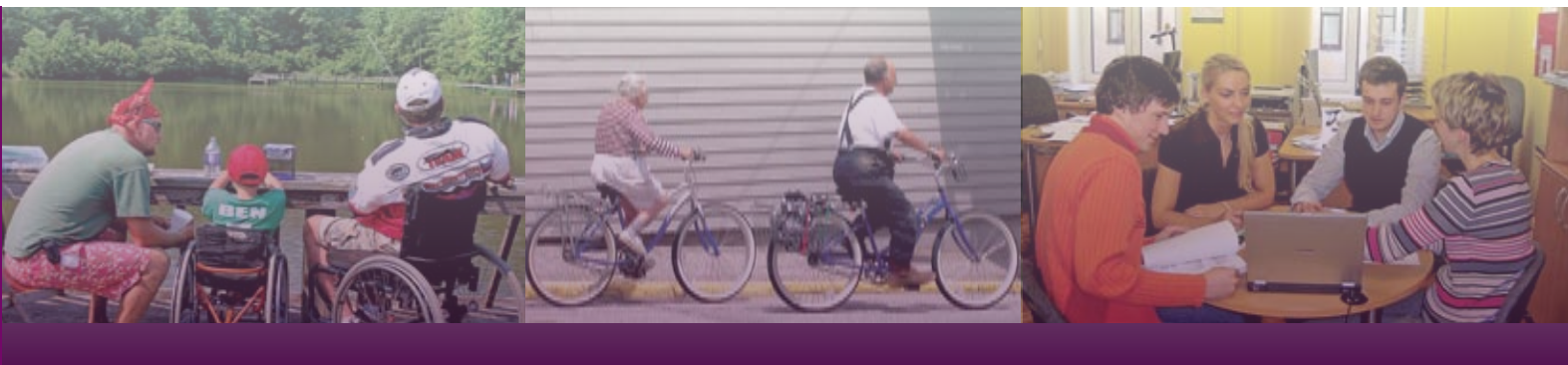
levads

Kas ir horizontālā prioritāte "Vienlīdzīgas iespējas"?

Kā tiek vērtēta HP VI ES fondu projektos?

Ievads

Ikvienam sabiedrības loceklim, lai kāds būtu viņa dzimums, vecums un veselības stāvoklis, ir jābūt pieejamiem publiskiem pakalpojumiem, palīdzībai un informācijai, iespējai izglīties, strādāt un pilnvērtīgi atpūsties pat tad, ja tas prasa apkārtējo sabiedrības locekļu pretimnākšanu un vides pielāgošanu.

Tomēr darba tirgū Latvijā šobrīd vērojams izteikts dalījums “sieviešu” un “vīriešu” profesijās, to nosaka sabiedrības aizspriedumi, kaut arī tam nav objektīva pamata. Tāpat vēl joprojām abu dzimumu darba samaksas un nodarbinātības līmenī ir būtiskas atšķirības, kam arī grūti rast objektīvu izskaidrojumu.

Jau šobrīd ir aktuāla un nākotnē aizvien svarīgāka kļūš novencošanās jautājumu risināšana, kas saistās ar iedzīvotāju darbaspējas samazināšanos vecumā un vecāka gadagājuma cilvēku skaita palielināšanos. Tiek prognozēts, ka līdz 2060. gadam Latvijā būs otra straujākā iedzīvotāju samazināšanās starp Eiropas Savienības valstīm.

Pēc Latvijas Republikas Centrālās statistikas pārvaldes datiem 2007. gadā Latvijā bija vairāk nekā 50 tūkstoši personu ar invaliditāti darbaspējas vecumā un ilgstoši darbnespējīgu personu. 80 % no darbaspējas vecuma cilvēkiem ar invaliditāti nestrādā. Gan Latvijā, gan Eiropā cilvēki ar invaliditāti ir divas reizes neaktīvāki par cilvēkiem, kam nav invaliditātes. Dažādi pētījumi liecina, ka cilvēkiem ar invaliditāti kopumā ir zemāks vidējais izglītības līmenis, maz ir iespēju izvēlēties sev saistošu izglītību un attiecīgi arī profesiju, tāpēc daudzi no tiem joprojām ir atstumti no darba tirgus.

Valsts Stratēģiskā ietvara dokumentā, kas nosaka Eiropas Savienības fondu (turpmāk – ES fondu) apguves stratēģiju 2007.–2013. gada plānošanas periodā, izvirzīta virkne horizontālo prioritāšu jeb uzsvērtu mērķu, kam jāpievērš uzmanība, ieviešot ES fondu finansētās darbības programmas. Par vienu no horizontālajām prioritātēm tika noteikta vienlīdzīgu iespēju ieviešana.

Ņemot vērā Labklājības ministrijas līdzšinējo pieredzi vienlīdzīgu iespēju politikas veidošanā, tai tika uzticēta atbildība par horizontālās prioritātes “Vienlīdzīgas iespējas” koordināciju ES fondu 2007.–2013. gada plānošanas periodā.

Labklājības ministrija, nododot jums šo rokasgrāmatu, cer, ka tā palīdzēs izprast horizontālās prioritātes būtību un dos iespēju praktiski izmantot vienlīdzīgu iespēju ieviešanas metodes.

Novēlam, lai šī rokasgrāmata sniegtu jums atbalstu ne vien ES fondu projektu iesniegumu rakstīšanā un vērtēšanā, bet arī ES fondu līdzfinansēto projektu ieviešanā un uzraudzībā, tā radot iespēju katram no mums dot savu ieguldījumu iekļaujošas vienlīdzīgas sabiedrības veidošanā.

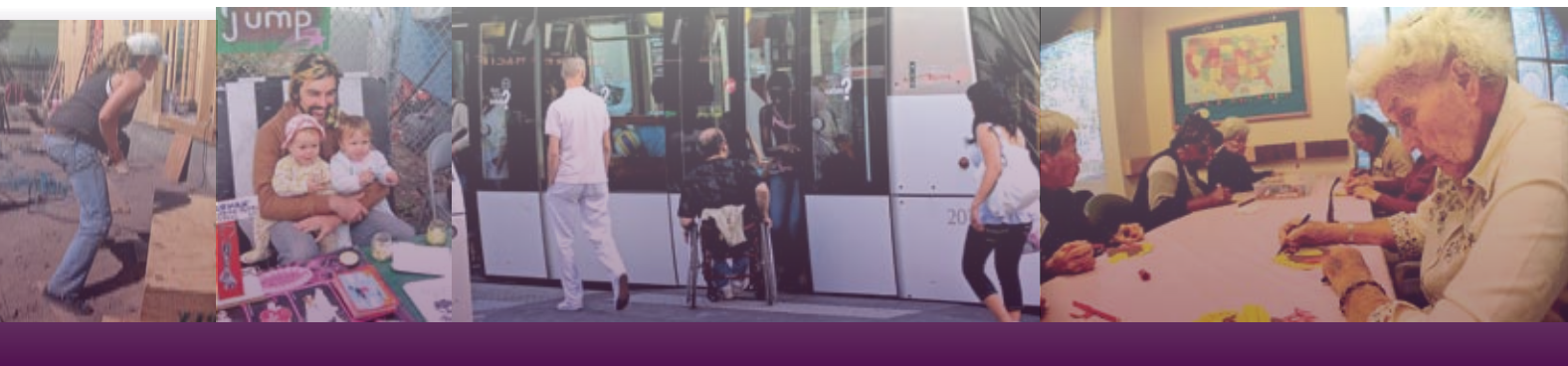
Vienlīdzīgu iespēju politikas mērķis tiks sasniegts, ja jūs būsiet radījuši ikvienam sabiedrības loceklim iespēju aktīvi piedalīties sabiedriskos, politiskos un ekonomiskos pasākumos, būsiet snieguši pakalpojumus, informāciju un radījuši vidi, kurā personas dzimums, vecums un invaliditāte nav šķērslis līdzdalībai.

Patiesā cieņā –

Ringolds Beinarovičs,
Labklājības ministrijas valsts sekretārs

Saīsinājumi

LM – Labklājības ministrija
MK – Ministru kabinets
HP VI – horizontālā prioritāte “Vienlīdzīgas iespējas”
ES – Eiropas Savienība
EK – Eiropas Komisija
ESF – Eiropas Sociālais fonds
ERAF – Eiropas Reģionālās attīstības fonds
KF – Kohēzijas fonds
VSAA – Valsts Sociālās apdrošināšanas aģentūra
VDEĀVK – Veselības un darbspēju ekspertīzes ārstu valsts komisija
NVO – nevalstiskā organizācija
CSP – Centrālā statistikas pārvalde
LU – Latvijas Universitāte
NVA – Nodarbinātības valsts aģentūra

Kas ir horizontālā prioritāte “Vienlīdzīgas iespējas”?

Lai samazinātu visu iedzīvotāju grupu nevienlīdzību un diskrimināciju, vienlīdzīgu iespēju princips ir jāievēro ikvienā jomā un situācijā – no publiskās līdz privātajai sfērai – gan attiecībā uz sociālo aizsardzību, tostarp sociālo nodrošinājumu un veselības aprūpi, gan izglītību un apmācību, gan arī piekļuvi sabiedrībai pieejamām precēm un pakalpojumiem, tostarp mājokļiem, transportam, informācijai un citiem sabiedriskajiem labumiem.

Visu Eiropas valstu sabiedrībām ir kopīga pamatatzīņa, ka visi sabiedrības locekļi ir līdzvērtīgi un ka ikvienam ir jābūt pieejamām dzīves sniegtajām iespējām.¹

Plašākā izpratnē jēdziens “vienlīdzīgas iespējas” tiek attiecināts uz jebkuru sabiedrības locekli, lai kāda būtu tā rase, ādas krāsa, dzimums, vecums, valoda, reliģiskā, politiskā vai cita pārliecība, nacionālā vai cita izcelsme, mantiskais stāvoklis, funkcionālie traucējumi, ģimenes statuss, seksuālā orientācija vai citas pazīmes. Latvijā ES fondu kontekstā jēdziens “vienlīdzīgas iespējas” ietver tikai dzimumu līdztiesības, invaliditātes un aktīvās novecošanās aspektus kā mūsu sabiedrībā tās locekļus visvairāk ietekmējošos faktorus, bet, protams, ar to netiek noliegta pārējo faktoru nozīme.

HP VI mērķis ir radīt visiem sabiedrības locekļiem vienlīdzīgas iespējas iesaistīties ES fondu līdzfinansēto projektu aktivitātēs gan kā finansējuma saņēmējiem, gan kā šo pasākumu gala labuma guvējiem.

Tāpēc ES fondu projektu iesniegumu rakstīšanā un vērtēšanā, kā arī ES fondu līdzfinansēto projektu ieviešanā un uzraudzībā būtu jāizmanto vienlīdzīgu iespēju perspektīva.

Kas ir vienlīdzīgu iespēju perspektīva?

Vienlīdzīgu iespēju perspektīva nozīmē to, ka projekta sagatavošanā un ieviešanā tiks izvērtēts, vai ar projektu saistītie cilvēki, lai kāds būtu to dzimums, vecums un dažādie funkcionālie traucējumi, no projekta īstenošanas iegūs līdzvērtīgas iespējas, tāpat kā pārējie sabiedrības locekļi, vai vismaz viņu stāvoklis netiks pasliktināts. Izvērtējumā gūtie secinājumi tiks izmantoti, lai pilnveidotu gan projekta iesniegumu, gan projekta aktivitātes to īstenošanas laikā. Vienlīdzīgu iespēju perspektīvas izmantošana ir galvenais instruments, lai nodrošinātu projekta atbilstību HP VI mērķim.

Kā projektā izmantot vienlīdzīgu iespēju perspektīvu?

Tas, kā projektā izpaudīsies vienlīdzīgu iespēju perspektīva, ir atkarīgs no atbilstošās fondu aktivitātes un projekta mērķiem. Šajā publikācijā ir sniegti arī konkrēti piemēri tam, kā vienlīdzīgu iespēju perspektīva varētu izpausties svarīgākajos ES fondu aktivitāšu veidos, bet vispārīgā atbilde ir diezgan vienkārša.

Pirmkārt, no projekta iesniedzēja tiek sagaidīts, ka tas paraudzīsies uz projekta mērķauditoriju no dzimuma, vecuma un invaliditātes (kustību, redzes, dzirdes, garīgi funkcionālo traucējumu) perspektīvas, t.i., izanalizēs, kādas ir projekta skarto sabiedrības grupu problēmas un vajadzības atkarībā no vienas, dažām vai visām šīm pazīmēm. Šī analīze var balstīties uz statistikas datiem. Tādā gadījumā uzmanība jāpievērš datiem, kas liecina par būtiskām atšķirībām starp dažādām sievietu un vīriešu grupām, dažādām vecuma grupām vai arī sliktāku cilvēku stāvokli kāda funkcionāla traucējuma dēļ. Analīze var būt arī kvalitatīva, t.i., pamatota ar konkrētu personu pieredzi, ekspertu viedokli un tamlīdzīgi.

¹ Komisijas paziņojums Eiropas Parlamentam, Padomei, Eiropas Ekonomikas un Sociālo lietu komitejai un Reģionu komitejai. Nediskriminācija un vienlīdzīgas iespējas. No jauna izteikta apņemšanās.
(<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2008:0420:FIN:LV:HTML>)

Analīze ne vienmēr ir pilnībā jāveic pašam projekta īstenotājam. Pat vēlams izmantot iepriekš veiktu situācijas izvērtējumu, pētījumus un tamlīdzīgi. Svarīgākais, lai šī informācija ir attiecināma uz projektu, ir ticama un pārbaudāma.

Otrkārt, projekta iesniedzējs var paredzēt pasākumus, kas izriet no vispārzināmām situācijām, kurās nokļūst kāda no HP VI mērķgrupām. Tā, piemēram, īpašs pamatojums nav nepieciešams, ja projektā paredzēti vides pieejamības uzlabošanas pasākumi, piedāvāta bērnu aprūpe projekta aktivitāšu apmeklētājiem u.tml.

Vēlams, lai abi šie HP VI pasākumu veidi tiktu kombinēti, radot labāko risinājumu projektam un tā mērķgrupām. Obligāti jāatceras ne tikai iekļaut HP VI pasākumus, bet tos arī rūpīgi aprakstīt projekta iesniegumā.

Tipiskākās mērķgrupas HP VI pasākumiem

1. tabula

Dzimums	Vecuma grupa	Invaliditāte, funkcionāli traucējumi
Personas pēc bērna kopšanas atvaļinājuma (galvenokārt sievietes)	Jaunieši bezdarbnieki (15–24 gadi)	Personas ar kustību traucējumiem
Darbinieki pirmspensijas vecumā (galvenokārt sievietes)		Personas ar redzes traucējumiem
Ilgstošie bezdarbnieki (galvenokārt vīrieši)	Vientuļas pensijas vecuma personas, galvenokārt sievietes	Personas ar dzirdes traucējumiem
Bezdarbnieki ar atkarībām (galvenokārt vīrieši)		Personas ar garīgās attīstības traucējumiem
Vientuļie vecāki (galvenokārt sievietes)		Personas ar īslaicīgiem funkcionāliem traucējumiem (traumām, slimībām u.tml.)
Nepilnu darba laiku nodarbinātie (galvenokārt sievietes)		Personas ar prognozējamu invaliditāti
Nodarbinātie nozarēs ar lielu darba traumu risku (galvenokārt vīrieši)		

Svariģi!
 Veidojot mērķgrupas raksturojumu (sociālo portretu), ieteicams sniegt datus pēc iespējas daudzpusīgā sadalījumā, īpaši pievēršot uzmanību dalībnieku dzimumam, vecumam, funkcionālo traucējumu veidam. Šī informācija projektu iesniedzējiem var atvieglot mērķgrupas analīzi un tās vajadzību noteikšanu, ceturkšņa atskaišu, gada un noslēguma ziņojumu sagatavošanu. Kad tas nepieciešams, informācija par mērķgrupu ir jāsniedz arī sadalījumā pa reģioniem, pēc izglītības, etniskās piederības u.c. Tālāk tabulā ir dots praktisks piemērs, kā ērti un pārskatāmi var veidot mērķgrupas analīzi. Šai tabulai ir ieteikuma raksturs, projekta iesniedzējs šo informāciju var sniegt arī aprakstoši, tā kā ir norādīts projekta iesnieguma veidlapā vai projekta iesnieguma aizpildīšanas metodikā.

1. tabulā minētas tipiskākās vienlīdzīgu iespēju pasākumu mērķgrupas. Tomēr jūsu projektā izvēlētas mērķgrupas var atšķirties no tabulā minētajām atbilstoši projekta mērķiem, veiktajai situācijas analīzei un projekta iespējām.

Mērķgrupas raksturojums	Sievietes			Vīrieši		
	Dalībnieku vecums (gados)			Dalībnieku vecums (gados)		
	15–24	25–54	55–64	15–24	25–54	55–64
Personu skaits, tostarp personas ar funkcionāliem traucējumiem	X	X	X	X	X	X
Personas ar redzes traucējumiem	X	X	X	X	X	X
Personas ar dzirdes traucējumiem	X	X	X	X	X	X
Personas ar kustību traucējumiem	X	X	X	X	X	X
Personas ar garīga rakstura traucējumiem	X	X	X	X	X	X

Kā saņemt novērtējumu par projekta ieguldījumu HP VI mērķu sasniegšanā?

Svarīgi atcerēties, ka projekta sadaļas par HP VI aizpildīšana nav tikai formāla prasība, kas ir pilnībā nošķirta no paša projekta. Sadaļu par projekta ietekmi uz HP VI iespējams kvalitatīvi aizpildīt tikai tad, ja projektā tiešām ir ietvertas aktivitātes vienlīdzīgu iespēju veicināšanai. **Ja projektā šādu aktivitāšu nav, tad sadaļā jānorāda, ka projektā nav HP VI aktivitāšu, un obligāti jāmin, ka projekta īstenošanā tiks ievēroti nediskriminācijas principi dzimuma, rases, etniskās izcelsmes, reliģijas vai pārliecības, invaliditātes, seksuālās orientācijas, vecuma dēļ un nodrošinātas vienlīdzīgas iespējas dažādām sabiedrības grupām.** Tas ir īpaši svarīgi tāpēc, ka projektu vērtētāji vērtēs ne tikai šīs sadaļas, bet arī visa projekta atbilstību HP VI mērķiem.

Kā projekts var pasliktināt vienlīdzīgas iespējas?

Tas ir atkarīgs no projekta specifikas. Uz cilvēkresursu attīstību vērsts projekts pasliktinās sabiedrības kopējo stāvokli, vērtējot no vienlīdzīgu iespēju perspektīvas, ja tas:

- turpinās piedāvāt apmācību katram dzimumam tikai tam raksturīgās profesijās, pastiprinot darba tirgus horizontālo segregāciju jeb dalījumu “sieviešu” un “vīriešu” profesijās;
- piedāvājot apmācību, konsultācijas, pakalpojumus vai citus labumus, neņem vērā katram dzimumam raksturīgos ierobežojumus un tiem nepielāgosies, piemēram, bērnu aprūpes iespējas apmācības laikā, jo tas varētu kavēt sieviešu iespējas apmeklēt nodarbības, uzskatu, ka mācīties nav vīrišķīgi, abu dzimumu bažas apgūt perspektīvu, bet konkrētajam dzimumam neraksturīgu profesiju;
- sniedzot pakalpojumu, nenodrošinās saprātīgu informēšanu un piekļuvi tādos veidos, kas piemēroti personām ar jebkura veida funkcionāliem traucējumiem;
- izplatīs informāciju tikai tādos plašsaziņas vai elektroniskos avotos, kas nav pieejami veciem cilvēkiem prasmju trūkuma, finanšu trūkuma vai citu faktoru dēļ;
- piedāvājot apmācību, sniedzot pakalpojumus u.c., nenodrošinās vides pieejamību personām ar funkcionāliem traucējumiem, piemēram, mācības notiks ēkā, kurā var iekļūt tikai pa kāpnēm vai nav lifta.

Uz infrastruktūras attīstību vērsts projekts negatīvi ietekmēs vienlīdzīgas iespējas, ja, piemēram, jaunu vai renovētu ēku iegūst sabiedrībai nepieciešama pakalpojuma sniedzējs, bet tā ir mazāk pieejama nekā iepriekš.

Līdz ar to pastāv būtisks risks, ka tās sabiedrības grupas, kurām visvairāk būtu nepieciešams atbalsts, to ne tikai nesaņems pietiekamā apmērā, bet varētu pat palielināties to sociālā atstumtība.

Kas ir vienlīdzīgas iespējas neatkarīgi no dzimuma?

Dzimumu līdztiesības veicināšana līdz ar novecošanās un invaliditātes jautājumiem ir viens no ES fondu horizontālās politikas “Vienlīdzīgas iespējas” komponentiem². Pienākumu veicināt dzimumu līdztiesību nosaka arī Eiropas Kopienas

² Saskaņā ar 2007. gada 26. jūnija MK noteikumu Nr. 419 “Kārtība, kādā Eiropas Savienības struktūrfondu un Kohēzijas fonda vadībā iesaistītās institūcijas nodrošina plānošanas dokumentu sagatavošanu un šo fondu ieviešanu” 3.1. apakšpunktu.

dibināšanas līgums un ES fondu likumi. Tāpat dzimumam ES fondu apguves procesā tiek pievērsta uzmanība, jo gan statistika, gan pētījumi, gan tiesu prakse liecina par to, ka personas piederībai pie viena vai otra dzimuma vairākās svarīgās situācijas ir būtiska ietekme. Ja šī ietekme ir negatīva, īstenojot ES fondu projektus, jātiecas novērst dzimumu nevienlīdzību.

Juridiski saistības veicināt dzimumu līdztiesību ES fondu apguves procesā izriet no Eiropas Kopienas dibināšanas līguma 2. un 3. panta. Savukārt prasību ES fondu līdzekļu apguves procesā nodrošināt vienlīdzīgas tiesības un iespējas sievietēm un vīriešiem neatkarīgi no vecuma, kā arī invalīdiem neatkarīgi no funkcionālā traucējuma veida izriet no "Padomes 2006. gada 11. jūlija Regulas (EK) Nr. 1083/2006, ar ko paredz vispārīgus noteikumus par Eiropas Reģionālās attīstības fondu, Eiropas Sociālo fondu un Kohēzijas fondu un atceļ Regulu (EK) Nr. 1260/1999". Tās 16. pants "Vīriešu un sieviešu līdztiesība un nediskriminēšana" nosaka:

"Dalībvalstis un Komisija nodrošina, ka dažādos fondu īstenošanas posmos tiek veicināta vīriešu un sieviešu līdztiesība un dzimumu līdztiesības integrēšana. Dalībvalstis un Komisija veic atbilstīgus pasākumus, lai dažādos fondu īstenošanas posmos – un jo īpaši attiecībā uz piekļuvi fondu līdzekļiem – novērstu jebkādu diskrimināciju dzimuma, rases vai etniskās izcelsmes, ticības vai pārliecības, invaliditātes, vecuma vai seksuālās orientācijas dēļ. Jo īpaši pieejamība invalīdiem ir viens no kritērijiem, kas jāievēro, nosakot no fondiem līdzfinansējamās darbības, un kas jāņem vērā dažādajos īstenošanas posmos."

Kas ir dzimums?

Jēdziens "dzimums" ir jāsaprot gan kā personu raksturojošs bioloģisku pazīmju kopums, gan sociāla parādība. Praksē tas nozīmē, ka personu ietekmē ne tikai tās piederība pie sieviešu vai vīriešu dzimuma, bet arī sabiedrības vai paša cilvēka uzskati par katra dzimuma sociālo lomu, pienākumiem, spējām un tamlīdzīgi. Īstenojot ES fondu projektus, būtu jātiecas pēc divām lietām. Pirmkārt, lai personu piederība pie viena vai otra dzimuma nekavētu to iesaistīšanos projektu pasākumos vai piekļuvi projektu rezultātiem. Otrkārt, lai projektu īstenošanas rezultātā mazinātos nevēlama dzimumpiederības ietekme uz dažādām sabiedrības grupām, piemēram, personām pēc bērna kopšanas atvaļinājuma vai ar maziem bērniem (galvenokārt sievietēm), pirmspensijas vecuma darbiniekiem (galvenokārt sievietēm), ilgstošajiem bezdarbniekiem (galvenokārt vīriešiem).

Kas ir dzimumu līdztiesība?

Situāciju, kad dzimumam nav vai ir minimāla ietekme uz personas dzīvi, labklājību, vietu darba tirgū un citur, sauc par dzimumu līdztiesību. Formāli jēdziens "dzimumu līdztiesība" tiek izprasts³ kā situācija, kad vīriešu un sieviešu loma

³ Atbilstoši koncepcijai dzimumu līdztiesības īstenošanai Latvijā. Rīga, 2001.

⁴ Informācija no Centrālās statistikas pārvaldes publikācijas "Sievietes un vīrieši Latvijā 2008" un Eiropas Komisijas publikācijas "Ziņojums par sieviešu un vīriešu līdztiesību 2008".

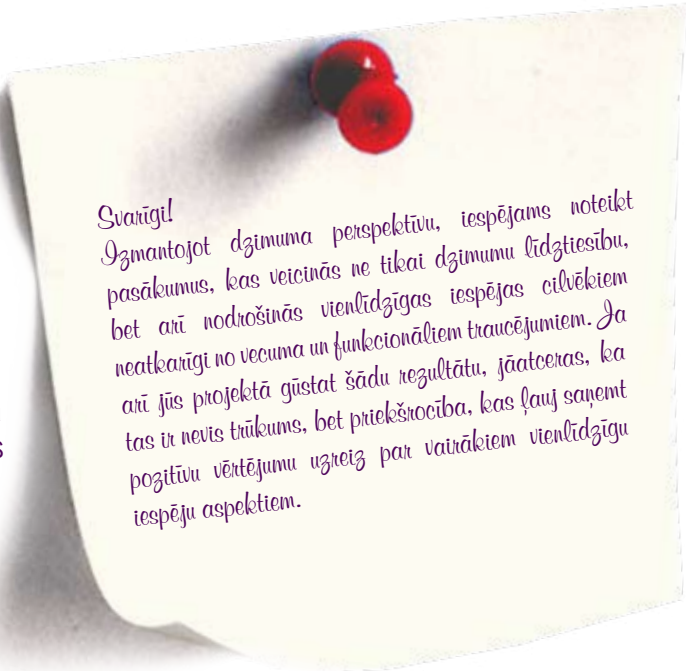
Vai zināji, ka Latvijā⁴

- sieviešu īpatsvars sabiedrībā 2007. gadā bija 53,9%, Latvijai ar to ierindojoties 1. vietā pasaulē, – nevienā citā valstī nav tik izteikta sieviešu pārsvara pār vīriešiem;
- ir būtiska atšķirība sieviešu un vīriešu nodarbinātības līmenī – 2007. gadā vecumgrupā no 15 līdz 64 gadiem nodarbināti bija 64,4% sieviešu un 72,5% vīriešu, turklāt sieviešu nodarbinātības līmenis kritās, bet vīriešu pieauga, ja ģimenē bija bērns;
- ir izteikta darba tirgus un izglītības segregācija jeb dalījums tā saucamajās sieviešu un vīriešu profesijās un studiju nozarēs;
- vīrieši saņem daudz lielāku atalgojumu nekā sievietes – 2007. gadā vidējā atšķirība bija 15%, bet vislielākā atšķirība – 45% – tika konstatēta finanšu starpniecības nozarē;
- nodarbinātas sievietes salīdzinājumā ar nodarbinātiem vīriešiem vēl joprojām divreiz vairāk laika patērē mājdarbā un ģimenes aprūpei (atbilstoši 12,9 un 6 stundas nedēļā), bet daudz mazāk laika – peļņas darbam (atbilstoši 23,5 un 27,7 stundas nedēļā);
- vīriešiem ir daudz īsāks paredzamais mūža ilgums nekā sievietēm (atbilstoši 65,8 un 76,5 gadi), to ietekmē arī tādi faktori kā attieksme pret veselību un darba traumas.

sabiedrības attīstībā tiek atzīta par līdzvērtīgu, viņiem tiek piešķirtas vienādas tiesības un vienāda atbildība, nodrošināta vienāda pieeja resursiem un to izmantošanas iespējas. Tāpat arī vīriešu un sieviešu ieguldījums sabiedrības labā un viņu problēmas tiek uzvertas kā līdzvērtīgas. Dzimumu līdztiesību svarīgi ievērot gan likumos, gan praksē. Mūsdienīga šī jēdziena izpratne paredz nodrošināt abiem dzimumiem vienādas tiesības un vienlīdzīgas iespējas, nevis padarīt vīriešus un sievietes par vienādām būtnēm.

Kas ir dzimuma perspektīva?

Lai dzimumu līdztiesību īstenotu praksē, viens no svarīgākajiem instrumentiem ir dzimuma perspektīvas izmantošana. Tas nozīmē analizēt jebkuras norises, īpaši pievēršot uzmanību dzimumam un tā atklājot atšķirības, kas var liecināt par dzimuma diskrimināciju, vai arī konstatējot līdzīgu abu dzimumu situāciju. Dzimuma perspektīva jāizmanto, arī gatavojot ES fondu projektu iesniegumus, lai izvērtētu esošo situāciju un noteiktu atbilstošas aktivitātes dzimumu vienlīdzības mazināšanai. Veiksmīga dzimuma perspektīvas izmantošana tieši ietekmēs to, vai projekts saņems papildu novērtējumu vienlīdzīgu iespēju dzimumu līdztiesības sadaļas vērtējumā.

Svarīgi!
Izmantojot dzimuma perspektīvu, iespējams noteikt pasākumus, kas veicinās ne tikai dzimumu līdztiesību, bet arī nodrošinās vienlīdzīgas iespējas cilvēkiem neatkarīgi no vecuma un funkcionāliem traucējumiem. Ja arī jūs projektā gūstat šādu rezultātu, jāatceras, ka tas ir nevis triekums, bet priekšrocība, kas ļauj saņemt pozitīvu vērtējumu uzreiz par vairākiem vienlīdzīgu iespēju aspektiem.

Svarīgi!

Analizējot situāciju no dzimuma perspektīvas, īpaša uzmanība jāpievērš atšķirībām⁵:

- kas piemīt tikai konkrētajam dzimumam;
- kas viena dzimuma pārstāvjus/-es ietekmē ievērojami biežāk;
- kuru dēļ viens dzimums izjūt nopietnākas sekas;
- kuru rašanos nosaka vai ietekmē atšķirīgi faktori vai viens faktors atšķirīgā veidā;
- kuru novēršanai katrā dzimuma vidū ir jāizvēlas atšķirīga pieeja.

Kas ir uzskatāma par būtisku atšķirību atkarībā no dzimuma?

Ikvienā pasaules sabiedrībā sievietes un vīrieši ir aptuveni vienādā daudzumā. Ja viena dzimuma īpatsvars ir 40 vai mazāk procentu, bet otras – 60 vai vairāk procentu, tad jāmeklē šādas situācijas iemesli. Šādas atšķirības liecina par to, kas darbojas kādi sociāli, ekonomiski, kultūras, juridiski vai citi faktori, kas rada atšķirības sieviešu un vīriešu stāvoklī.

Būtiskas atšķirības atkarībā no dzimuma viegli var atklāt, izmantojot šādus uzziņu avotus:

- statistiku pa dzimumiem;
- pētījumus, ziņojumus, plānus (piemēram, pašvaldības nodarbinātības plānu), kuros izmantota dzimuma perspektīva;
- konsultācijas ar ekspertiem, konkrētas jomas sabiedriskajām organizācijām, mērķgrupas pārstāvjiem.

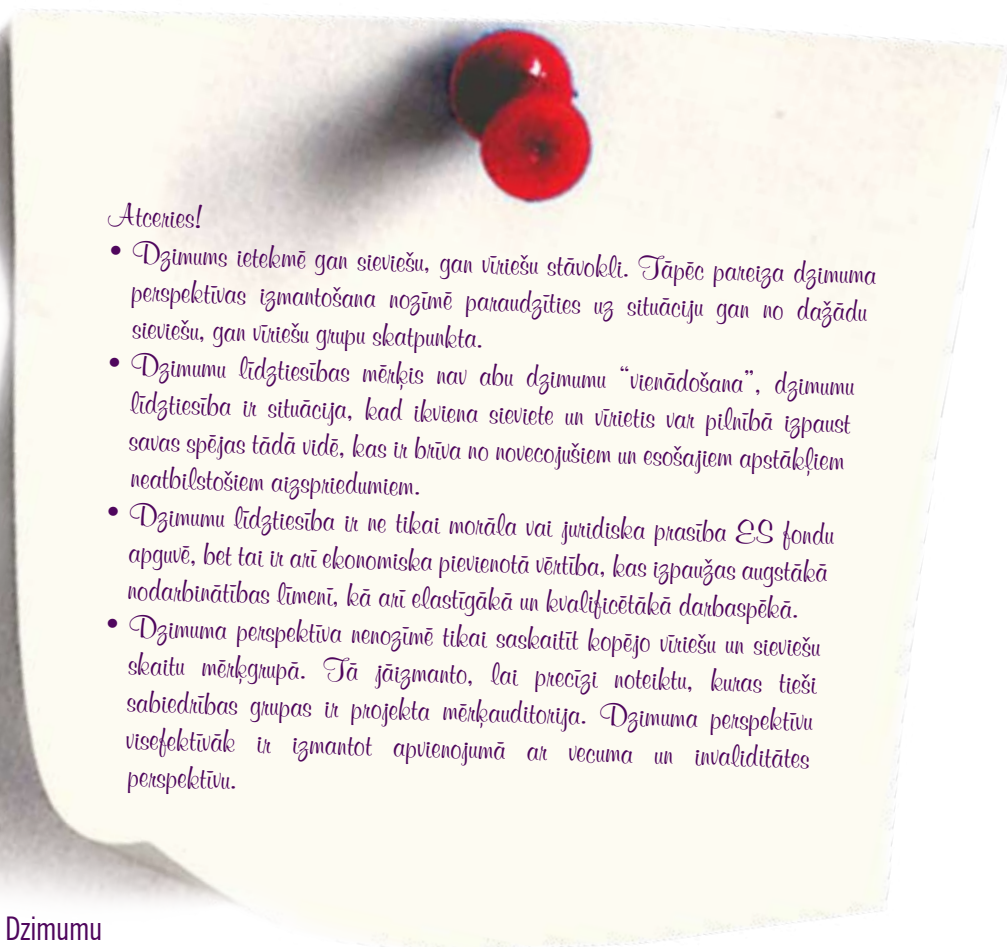
⁵ Adaptēts no: Men's Health Forum. Getting it sorted: A policy programme for men's health, 4. lpp., www.menshealthforum.org.uk.

Projekts veicinās dzimumu līdztiesību, ja paredzēs aktivitātes arī šādu vispārzināmu un vienam dzimumam raksturīgu problēmu risināšanai:

- bērnu un citu personu aprūpes pakalpojumu nepietiekamam nodrošinājumam, kas īpaši ietekmē sieviešu spēju piedalīties projekta pasākumos;
- aizspriedumiem par konkrētā pasākuma piemērotību vienam vai otram dzimumam, par kuru novēršanu īpaši svarīgi domāt darba tirgus segregāciju mazinošos projektos;
- ērta sabiedriskā transporta pieejamības trūkumam, kas īpaši ietekmē sievietes, jo tās mazāk izmanto privātos transportlīdzekļus;
- atkarībām, kas biežāk var ietekmēt vīriešu līdzdalību projekta pasākumos;
- resursu (ne)pieejamībai: finanšu resursi sievietēm, laiks, nepieciešamās teorētiskās priekšzināšanas un sagatavotība vīriešiem;
- informēšanas līdzekļu izvēlei, ņemot vērā atšķirīgās auditorijas katrai publikācijai vai citam informācijas avotam.

Vai dzimumu līdztiesība ir mākslīga problēma?

Bieži nākas saskarties ar uzskatu, ka pasākumi dzimumu līdztiesības veicināšanai ir nevajadzīga un mākslīga prasība, kas rada papildu izmaksas vai šķēršļus projektu īstenošanai. Tāpēc vēlreiz ir jāuzsver gan Latvijas kā ES dalībvalsts juridiskās saistības veicināt dzimumu līdztiesību, gan reālā situācija, kas apstiprina dzimumu nelīdztiesības pastāvēšanu. No ekonomiskās perspektīvas ir lietderīgi atcerēties Lisabonas stratēģijas mērķi – lai līdz 2010. gadam Eiropas Savienība kļūtu par konkurētspējīgāko, dinamiskāko, uz zināšanām balstīto reģionu pasaulē – un nodarbinātības rādītāju pieaugumu ES pēdējos gados. Šī mērķa sasniegšanā būtisku ieguldījumu ir devusi tieši dzimuma perspektīvas izmantošana politikas plānošanā, risinot darba tirgus problēmas. Dzimumu līdztiesības pozitīvo ietekmi uz tautsaimniecību apstiprina arī Pasaules Bankas pētījumi, kuru galvenais secinājums ir šāds: jo valstī izteiktāka ir dzimumu līdztiesība, jo lielāks ir tās ekonomiskās izaugsmes potenciāls⁶. Tas skaidrojams ar dzimumu līdztiesības ciešo saikni ar darbaspēka pieejamību formālajai ekonomikai un tā elastīgumu jeb gatavību pielāgoties pārmaiņām un jaunām vajadzībām ekonomikā.

Atceries!

- Dzimums ietekmē gan sieviešu, gan vīriešu stāvokli. Tāpēc pareiza dzimuma perspektīvas izmantošana nozīmē paraudzīties uz situāciju gan no dažādu sieviešu, gan vīriešu grupu skatpunkta.
- Dzimumu līdztiesības mērķis nav abu dzimumu "vienādošana", dzimumu līdztiesība ir situācija, kad ikviena sieviete un vīrietis var pilnībā izpaust savas spējas tādā vidē, kas ir brīva no novecojušiem un esošajiem apstākļiem neatbilstošiem aizspriedumiem.
- Dzimumu līdztiesība ir ne tikai morāla vai juridiska prasība ES fondu apguvē, bet tai ir arī ekonomiska pievienotā vērtība, kas izpaužas augstākā nodarbinātības līmenī, kā arī elastīgākā un kvalificētākā darbaspēkā.
- Dzimuma perspektīva nenozīmē tikai saskaitīt kopējo vīriešu un sieviešu skaitu mērķgrupā. Tā jāizmanto, lai precīzi noteiktu, kuras tieši sabiedrības grupas ir projekta mērķauditorija. Dzimuma perspektīvu visefektīvāk ir izmantot apvienojumā ar vecuma un invaliditātes perspektīvu.

⁶ Vairāk sk.: Pasaules Bankas oficiālā interneta lapa, sadaļa par dzimumu līdztiesību, <http://www.worldbank.org/gender>.

Kas ir vienlīdzīgas iespējas neatkarīgi no vecuma?

Vienlīdzīgas iespējas neatkarīgi no vecuma nozīmē to, ka indivīdam, kļūstot vecākam, tiek dotas iespējas kaut ko darīt aktīvi, nevis pasīvi. Proti, lai cik vecs būtu cilvēks, viņam ir jāsauglabā aktivitāte gan darbā, gan sadzīvē, jābūt uzņēmīgam, rosīgam un enerģiskam, lai visā dzīves garumā dzīves kvalitāte nemazinātos un pat uzlabotos, ja šādas iespējas iepriekš nav bijušas vai nav izmantotas.

Ko nozīmē aktīvā novecošanās?

Aktīvā novecošanās ir aktīvās dzīves pagarināšana; tā ir indivīda spēja, kā arī iespējas dzīvot pilnvērtīgi un aktīvi maksimāli ilgi. Šis process ir saistīts ar tādām kategorijām kā fiziskā aktivitāte, intelektuālie un sociālie pasākumi, profesionālās darbības, kā arī emocionālā un garīgā veselība. Sabiedrības novecošanās iemesli ir zema dzimstība, augsta mirstība, strādājošo, kas vecāki par 60 gadiem, palielināšanās, dzīves ilguma pagarināšanās un emigrācija.

Kāpēc aktīvā novecošanās ir tik aktuāla?

Iedzīvotāju dabiskā pieauguma samazināšanās apdraud iedzīvotāju atražošanu, kas savukārt izraisa darbaspēka trūkumu, pastiprinātu imigrāciju un citas problēmas. Kļūstot akūtākai darbaspēka trūkuma problēmai, kas tiek prognozēta līdz ar vecāka gadagājuma cilvēku daudzuma palielināšanos, tiek apdraudēta valsts ekonomiskā izaugsme un tātad arī katra indivīda sociālā situācija.

Zemie dzimstības rādītāji Latvijā un darbaspēka arvien intensīvākā emigrācija nozīmē to, ka nākotnē samazināsies darbspējīgo skaits. Pēc demogrāfiskām prognozēm⁷, darbaspēks saglabāsies stabils līdz 2010. gadam, taču nākamajās desmitgadēs strauji samazināsies 15–24 gadu vecu darbspējīgo cilvēku skaits, toties palielināsies 45–64 gadu vecu cilvēku skaits. Tā dēļ samazināsies atbalsts no darbspējīgo puses, tas nozīmē, ka gados vecākiem cilvēkiem ir nepieciešams iespējami ilgi saglabāt ekonomisko aktivitāti. Tas ir būtiski, jo, strauji palielinoties vecāka gadagājuma cilvēku skaitam, liels pārbaudījums tiek uzlikts valsts pensiju un sociālās drošības sistēmām (pabalsti, veselības aprūpe, sociālie pakalpojumi u.c.).

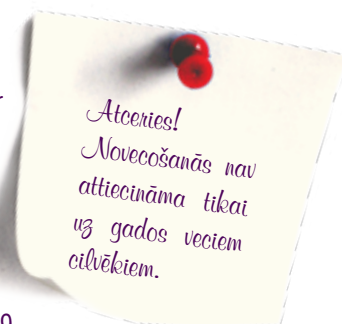
Tāpēc ir svarīgi īstenot pasākumus, kas veicinātu dzimstības palielināšanos, sekmētu darba un ģimenes dzīves saskaņošanas iespējas, atbalstītu mūžizglītības programmu attīstību un īstenošanu, pielāgotu darba tirgu atbilstoši sabiedrības novecošanās apstākļiem, kā arī sekmētu dažādu pakalpojumu (sociālo, veselības u.c.) jomu attīstību, integrējot tajās dzimumu līdztiesības, sociālās iekļaušanas un līdzsvarotas reģionālās attīstības principus.

Uz kurām vecuma grupām attiecas aktīvā novecošanās?

Aktīvās novecošanās koncepcija ir vērsta uz vecāka gadagājuma cilvēku aktīvu dzīvi dažādās dzīves sfērās: privātajā, ģimenes, sociālajā un profesionālajā dzīvē. Īpaši tā attiecas uz vēlākajiem cilvēka dzīves posmiem. Taču pasākumi aktīvās novecošanās veicināšanai ir attiecināmi **uz visām vecuma grupām**, jo novecošanās ir process visas dzīves garumā. Tagadne ir nākotnes priekšnoteikums; lai izveidotu nākotni labāku, mums tā jāplāno jau šodien.

Kuras ir galvenās problēmas aktīvās novecošanās kontekstā?

Pēc CSP datiem, laikā no 2005. līdz 2007. gadam par 4800 ir sarucis vīriešu skaits 15–19 gadu vecumā, bet sieviešu skaits – par 4300. Savukārt tajā pašā laikā posmā 65–69 gadus veco vīriešu skaits ir palielinājies par 1000 un sieviešu – par 1700⁸. Tas liecina par to, ka kļūst vairāk vecāka gadagājuma cilvēku, savukārt jauniešu skaits samazinās, līdz ar to nākotnē, šai tendencei saglabājoties, arvien aktuālāki kļūs jautājumi, kuriem ir svarīga nozīme cilvēku dzīvē, – darbs, izglītība, veselība, aprūpe utt.

⁷ Latvijas nacionālais ziņojums par pietiekamām un ilgtspējīgām pensijām, 2005, Labklājības ministrija.

⁸ CSP dati – vīriešu un sieviešu vecuma struktūra gada sākumā (pa 5 gadu vecuma grupām); 2005.–2007. gads.

Galvenās problēmas izriet no šķēršļiem, kas kavē individuus integrēties darba tirgū. Gan jaunieši, gan pirmspensijas vecuma cilvēki ir galvenās iedzīvotāju grupas, kurām ir liels bezdarba, īpaši ilgstošā bezdarba, risks. To iemesli ir šādi.

Vecāka gadagājuma cilvēkiem (pirmspensijas un pensijas vecuma cilvēkiem):

- diskriminācija un sabiedrībā pastāvošie stereotipi
- neatbilstoša izglītība
- zināšanu un prasmju trūkums
- veselības stāvoklis

Jauniešiem:

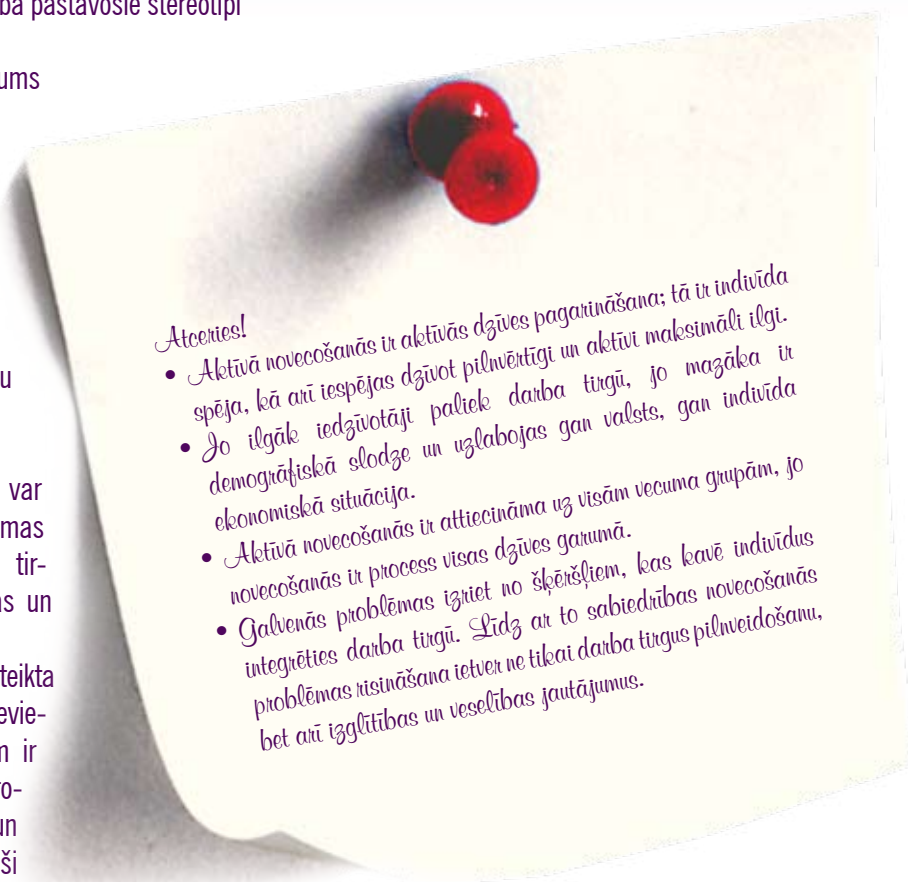
- diskriminācija un sabiedrībā pastāvošie stereotipi
- neatbilstoša izglītība
- pieredzes trūkums
- zināšanu un prasmju trūkums

Pēc minētajiem iemesliem var secināt, ka novecošanās problēmas risināšana ietver ne tikai darba tirgus pilnveidošanu, bet arī izglītības un veselības jautājumu sakārtošanu.

Novecošanās ir vairāk izteikta sievietēm nekā vīriešiem, jo sievietes kopumā vidēji par 5–6 gadiem ir vecākas nekā vīrieši; tas izskaidrojams ar zēnu lielāku dzimstību un vīriešu palielināto mirstību, īpaši darbības vecumā (15–64 gadi)⁹.

Vērtējot pēc teritoriālā sadalījuma, 2005. gadā visjaunākie iedzīvotāji bija Saldus, Bauskas, Dobeles, Ventpils, Jelgavas un Tukuma rajonā (vidējais vecums svārstījās no 37,8 līdz 38,3 gadiem), bet visvecākie iedzīvotāji (vecāki par 41 gadu) – Ludzas un Krāslavas rajonā un Rīgas pilsētā. Sagaidāms, ka jau tuvākajos gados Rīgas iedzīvotāji būs visvecākie valstī, jo galvaspilsētā ir viszemākais dzimstības līmenis un turpinās jauno cilvēku izceļošana.

Sabiedrības novecošanās kontekstā ir būtiski risināt jautājumus, kas attiecas uz esošo vecāka gadagājuma cilvēku dzīves kvalitātes uzturēšanu un uzlabošanu, proti, sekmēt viņu pieeju nodarbinātībai, mūžizglītībai, veselības aprūpei, sociāliem pakalpojumiem, sabiedriskiem pasākumiem, lai pagarinātu indivīda aktīvu un pilnvērtīgu dzīvi, cik vien tas ir iespējams. Savukārt ne mazāk svarīgi ir novērst šķēršļus, kas rada sabiedrības novecošanos (zema dzimstība, augsta mirstība, emigrācija). Tāpēc ir nepieciešams īstenot aktivitātes, kuras vērstas uz darbības iedzīvotāju (15–64 gadu vecumā) pieejamību izglītībai, nodarbinātībai u.c. jomām, ar kuru palīdzību minētās problēmas var risināt.

Atceries!

- Aktīvā novecošanās ir aktīvās dzīves pagarināšana; tā ir indivīda spēja, kā arī iespējas dzīvot pilnvērtīgi un aktīvi maksimāli ilgi.
- Jo ilgāk iedzīvotāji paliek darba tirgū, jo mazāka ir demogrāfiskā slodze un uzlabojas gan valsts, gan indivīda ekonomiskā situācija.
- Aktīvā novecošanās ir attiecināma uz visām vecuma grupām, jo novecošanās ir process visas dzīves garumā.
- Galvenās problēmas izriet no šķēršļiem, kas kavē individuus integrēties darba tirgū. Līdz ar to sabiedrības novecošanās problēmas risināšana ietver ne tikai darba tirgus pilnveidošanu, bet arī izglītības un veselības jautājumus.

⁹ "Iedzīvotāju novecošanās dinamika un diferenciacija Latvijā", LU Demogrāfijas centrs, 2006, 8. lpp.

Cilvēkiem ar invaliditāti, lai kāda būtu viņu traucējuma un nespējas izcelsme, raksturs un smaguma pakāpe, ir tādas pašas pamattiesības kā viņu tāda paša vecuma līdzpilsoņiem.

Avots: search.creativecommons.org
Autors – Ela2007

*Atceries!
Personu ar invaliditāti vienlīdzīgas iespējas nozīmē fiziskās, informācijas un kultūras vides, mājokļu, sociālās aizsardzības un veselības aprūpes pakalpojumu, profesionālās orientācijas, apmācības, izglītības un nodarbinātības, pilsētvides, sabiedriskā transporta pieejamības nodrošināšanu neatkarīgi no vecuma un dzimuma.*

Kas ir vienlīdzīgas iespējas neatkarīgi no invaliditātes?

Sabiedrībā pastāvošie stereotipi un aizspriedumi par spējām, kas piemīt personām ar invaliditāti, ir radījuši situāciju, ka personas ar invaliditāti ir viena no vairāk sociālās atstumtības riskam pakļautajām iedzīvotāju grupām. Tāpēc mūsdienu personu ar invaliditāti vienlīdzīgu iespēju politikas mērķis ir panākt, ka šo personu nozīme sabiedrības attīstībā tiek atzīta par līdzvērtīgu pārējo sabiedrības locekļu nozīmei, t.i., personām ar invaliditāti ir vienādas tiesības un vienāda atbildība, nodrošināta vienāda pieeja resursiem un to izmantošanas iespējām.

VSAA uzskaitē 2008. gada 1. janvārī bija 7562 bērni ar invaliditāti vecumā līdz 16 gadiem; 98 277 personas ar invaliditāti no 16 gadu vecuma, no tām I grupas invalīdi – 7698 (7,8%), II grupas invalīdi – 56 446 (57,4%), III grupas invalīdi – 34 133 (34,8%). Pēc VSAA ziņām, invaliditātes pensijas saņēmēju ir mazāk nekā personu ar invaliditāti, jo šīs personas var saņemt jebkura veida pensiju, kā arī valsts sociālā nodrošinājuma pabalstu.

ANO Invalīdu tiesību deklarācijas 3. pantā teikts, ka invalīdiem, lai kāda būtu viņu defekta un nespējas izcelsme, raksturs un smaguma pakāpe, ir tādas pašas pamattiesības kā viņu tāda paša vecuma līdzpilsoņiem, kas vispirmām kārtām nozīmē tiesības baudīt pieklājīgu dzīvi, kas būtu, cik vien iespējams, normāla un pilnvērtīga¹⁰.

Personu ar invaliditāti vienlīdzīgu iespēju ievērošana jeb “invaliditātes integrētā pieeja” ir veids, kā veicināt personu ar invaliditāti iekļaušanu sabiedrībā – atbalstot visaptverošas politikas īstenošanu, kas ņemtu vērā personu ar invaliditāti pilnvērtīgas līdzdalības un neatkarīgas dzīves principus, veicinātu jebkuru integrācijas šķēršļu, tostarp psiholoģisku, izglītības, ģimenes, kultūras, sociālu, profesionālu, finanšu un vides pieejamības šķēršļu, novēršanu.

Eiropas Sociālais fonds ir svarīgs instruments, lai sekmētu invalīdu aktīvu iekļaušanu sabiedrībā un darba tirgū. Tas līdzfinansē projektus, kas uzlabo cilvēku nodarbinātības iespējas vai pielāgo cilvēkresursus darba tirgum. Pieejamības iespējas personām ar invaliditāti pašlaik ir viens no galvenajiem kritērijiem, kas jāizmanto, nosakot finansējamās darbības Eiropas Reģionālās attīstības fonda un Kohēzijas fonda projektu atlases prioritāšu noteikšanā¹¹.

Īstenojot personu ar invaliditāti vienlīdzīgas iespējas ES fondu aktivitātēs, dažkārt var būt vajadzīgas atsevišķas darbības, pienācīgi pasākumi vai pielāgošanās, lai konkrētai personai nodrošinātu efektīvu pieejamību un līdzdalību. Šie pasākumi nenozīmē tikai fizisku pārmaiņu ieviešanu, tas var būt arī alternatīvs pakalpojumu sniegšanas veids, uzvedības un attieksmes maiņa, individuālo vajadzību vērā ņemšana¹². Pielāgošanās nozīmē to, ka darba vide regulāri tiek uzlabota, ieviestas jaunas darba formas un pilnveidotas darbinieku prasmes, lai uzlabotu uzņēmumu spēju pielāgoties darba ņēmēju individuālajām vajadzībām. Personu ar invaliditāti vienlīdzīgu iespēju nodrošināšanas aktivitātēm jāveicina neatkarīgas dzīves nodrošināšana, cik vien tas ir iespējams. Neatkarīgas dzīves koncepcija vērsta uz kontroli un brīvību, tāpat kā jebkuram pilsonim bez invaliditātes, mājās, darbā, sabiedrībā. Tas gan nenozīmē to, ka cilvēki ar invaliditāti visu dara paši, bet gan to, ka viņi saņem praktisku palīdzību un atbalstu, kas izriet no viņu vajadzībām un balstās uz pašu izvēli¹³.

¹⁰ Invalīdu tiesību deklarācija (pasludināta 1975. gada 9. decembrī), <http://www.tiesibsargs.lv>.

¹¹ http://ec.europa.eu/employment_social

¹² Pienācīgu pasākumu jēdziens pastāv EK direktīvā 2000/78/EK.

¹³ Disability Rights Commission (2002) Policy Statement on Social care and Independent Living.

Kuras ir galvenās problēmas un to cēloņi invaliditātes kontekstā?

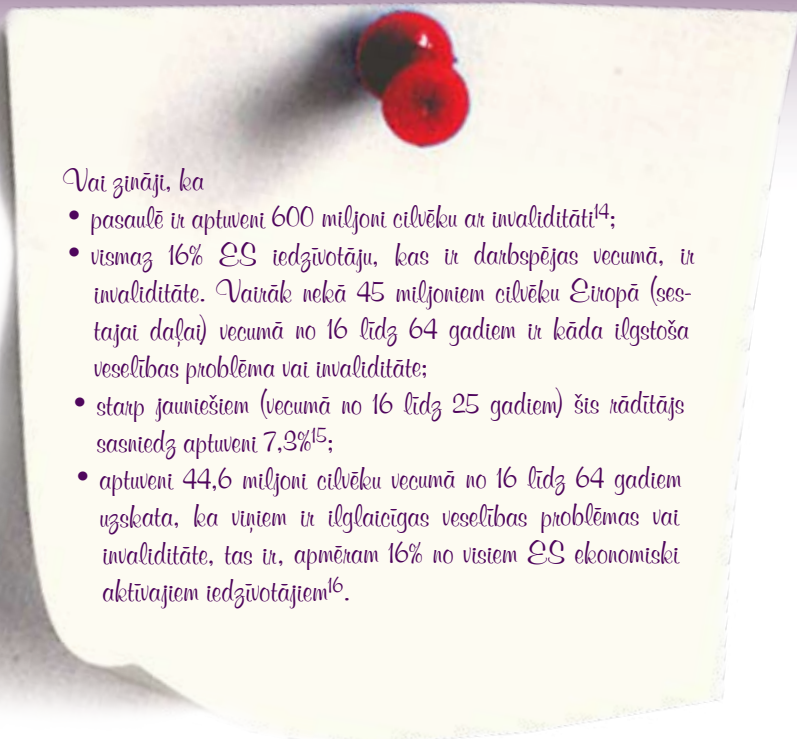
Invaliditāte ir saistīta ar palielinātu materiālās atstumtības risku ne tikai pašai personai ar invaliditāti, bet arī ģimenei, kurā ir šāda persona. Kopumā personas ar invaliditāti ir 4% mājsaimniecību, bet starp nabadzīgajām mājsaimniecībām 14% kāds no ģimenes locekļiem ir ar invaliditāti. No ģimenēm, kurās ir persona ar invaliditāti, 39% dzīvo zem nabadzības riska sliekšņa¹⁷.

Galvenie personu ar invaliditāti nabadzības un sociālās atstumtības iemesli ir mazie ienākumi, vides nepieejamība un sabiedrībā vēl arvien pastāvošie stereotipi. Iedzīvotāju aptaujas dati liecina, ka pašlaik nodarbināts ir 21% invalīdu. Diemžēl tikai 6% personu ar invaliditāti aktīvi meklē darbu un būtu gatavi sākt strādāt tuvāko divu nedēļu laikā. Lielākā daļa (73%) invalīdu nestrādā un darbu nemeklē, pamatā (85%) uzskatot, ka strādāt neļauj veselības stāvoklis. Galvenais, kas kavē invalīdu darba meklēšanas centienus un, viņuprāt, arī traucē atrast darbu, ir sliktā veselība, invaliditāte. Minētās personu grupas izglītības līmenis ir zemāks nekā vidējais iedzīvotāju izglītības līmenis. 10% invalīdu ir augstākā izglītība, bet 19% ir ieguvuši tikai pamatizglītību. Kaut arī trešdaļa (34%) invalīdu nav ieguvuši ar diplomu apliecinātu profesiju/profesionālo kvalifikāciju, tikai 13% no viņiem pēdējo divu gadu laikā ir mācījušies kādosursos¹⁸.

Galvenās problēmas, ar ko saskaras personas ar invaliditāti centienos iegūt izglītību un iekļauties darba tirgū:

- grūtības pārvietoties ārpus mājām;
- nepielāgotas telpas personām ar funkcionāliem traucējumiem;
- vairumam personu ar invaliditāti nav pieejas jaunajām tehnoloģijām, īpaši informācijas un komunikācijas tehnoloģijām (IKT). Lielākā daļa interneta vietņu nav pieejamas personām ar invaliditāti, un palīgtehnoloģijas ir pārāk dārgas;
- veselības problēmas, kas saistītas ar invaliditāti;
- motivācijas trūkums personām ar invaliditāti iesaistīties nodarbinātībā un darba devējiem nodarbināt personas ar invaliditāti;
- sabiedrībā pastāvošie stereotipi par spējām, kas piemīt personām ar invaliditāti.

ES fondu aktivitātēs būtu jāveicina personu ar invaliditāti izglītības līmeņa paaugstināšanās; nozīmīga ir tālmācība un nepilna laika studijas augstskolā, kā arī apmācība. Svarīga nozīme personu ar invaliditāti un veselības nodrošināšanā un darbspēju uzturēšanā ir rehabilitācijai un citiem sociālajiem pakalpojumiem, kā arī alternatīvu pakalpojumu sniegšanai invalīdiem un viņu ģimenēm. Pašreizējās rehabilitācijas iespējas nav pietiekamas, un ir nepieciešami rehabilitācijas pakalpojumi uz vietas, t.i., tuvāk invalīdu dzīvesvietai. Ņemot vērā pastāvošās problēmas invaliditātes kontekstā, ES fondu pasākumiem jāveicina personu ar invaliditāti iekļaušanās sabiedrībā un darba tirgū, īstenojot motivācijas un izglītojošas aktivitātes, veicot pētījumus, kā arī jānodrošina infrastruktūras pielāgošana personām ar funkcionāliem (kustību, redzes, dzirdes, garīga rakstura) traucējumiem.

Vai zināji, ka

- pasaulē ir aptuveni 600 miljoni cilvēku ar invaliditāti¹⁴;
- vismaz 16% ES iedzīvotāju, kas ir darbspējas vecumā, ir invaliditāte. Vairāk nekā 45 miljoniem cilvēku Eiropā (sestajai daļai) vecumā no 16 līdz 64 gadiem ir kāda ilgstoša veselības problēma vai invaliditāte;
- starp jauniešiem (vecumā no 16 līdz 25 gadiem) šis rādītājs sasniedz aptuveni 7,9%¹⁵;
- aptuveni 44,6 miljoni cilvēku vecumā no 16 līdz 64 gadiem uzskata, ka viņiem ir ilglaicīgas veselības problēmas vai invaliditāte, tas ir, apmēram 16% no visiem ES ekonomiski aktīvajiem iedzīvotājiem¹⁶.

¹⁴ <http://www.socialeconomy.eu.org>

¹⁵ http://ec.europa.eu/employment_social

¹⁶ Komisijas paziņojums Padomei, Eiropas Parlamentam, Eiropas Ekonomikas un sociālo lietu komitejai un Reģionu komitejai: Invalīdu stāvoklis paplašinātajā Eiropas Savienībā: Eiropas rīcības plāns 2006.–2007. gadam, Briselē, 13.10.2005.

¹⁷ Pētījums "Bezdarba un sociālās atstumtības iemesli un ilgums", LU Filozofijas un socioloģijas institūts, 2006.–2007. g.

¹⁸ Ziņojums par nacionālo sociālās aizsardzības un sociālās iekļaušanas stratēģiju 2008.–2010. gadam, projekts.

Kas ir invaliditāte un personas ar invaliditāti?

Invaliditātes jēdziens var attiekties gan uz invaliditāti medicīniskā, gan sociālā izpratnē. Medicīniskā izpratnē invaliditāte tiek izprasta kā cilvēka ķermeņa, garīgo vai intelektuālo spēju ierobežojums. Tomēr mūsdienīgu Eiropas invaliditātes politikas balstās uz “invaliditātes sociālo modeli”, kas akcentē personu ar invaliditāti vienlīdzīgās iespējas un iekļaušanu sabiedrībā un uzsvēr: lai nodrošinātu reālu līdztiesību, ir jāņem vērā ne tikai medicīniska rakstura ierobežojumi, bet arī reāli pastāvošie vides (jo vide galvenokārt ir piemērota tikai personām bez medicīniska rakstura ierobežojumiem) un sociālie šķēršļi (jo sabiedrībā pastāv aizspriedumi pret cilvēkiem ar invaliditāti), kas personām ar invaliditāti rada nelabvēlīgāku situāciju.

ES fondu līdzekļi ir paredzēti tieši invaliditātes sociālā modeļa atbalstam – solidaritātes, cieņas pret cilvēku un vienlīdzīgu iespēju veicināšanai.

Runājot par personām ar invaliditāti, joprojām tiek lietoti dažādi termini – invalīdi, personas ar invaliditāti, personas ar speciālām vajadzībām, personas ar īpašām vajadzībām, personas ar funkcionāliem traucējumiem u.tml. Tomēr jāsaprot, ka ne visi šie termini ir ētiski un ne visi no tiem ir sinonīmi.

Tā, piemēram, lai gan termini “invalīds” un “persona ar invaliditāti” ir sinonīmi (terminu “invalīds” vēl nesen lietoja un daļēji lieto vēl joprojām gan normatīvajos aktos un politikas dokumentos, gan sarunvalodā), termina “invalīds” lietošanas ētiskums ir diskutabls, jo tiešā tulkojumā no angļu valodas (“invalid”) tas nozīmē “nederīgs”. Tādēļ šobrīd šis termins pakāpeniski tiek aizstāts ar sinonīmu – “persona ar invaliditāti”, ar to apzīmējot

- personu, kurai ir viena konkrēta vai vairākas funkcionēšanas problēmas, piemēram, garīga rakstura traucējumi, kognitīvās uztveršanas traucējumi, smagi uzvedības traucējumi, fiziska invaliditāte u.c.;
- personu, kurai slimības, traumas vai iedzimta defekta izraisītu orgānu sistēmu funkciju traucējumu dēļ ir nepieciešama papildu medicīniskā un sociālā palīdzība, nepieciešams atbalsts lielākajā daļā ikdienas darbību;
- personu, kurai nepieciešama īpaša atbalsta un pakalpojumu sistēma, piemēram, 24 stundu nepārtraukta aprūpe, vai palīdzība divās vai vairākās atšķirīgās jomās (piemēram, neredzīga persona ar intelektuālu invaliditāti);
- personu, kurai bieži ir grūtības sazināties ar citiem cilvēkiem, jo tā nevar izpausties ar vārdiem, ir smagas atmiņas, orientēšanās un strukturēšanas problēmas.

Jēdziena “persona ar speciālām (īpašām) vajadzībām” nozīme un ietvertā mērķauditorija ir visai neskaidra – nav saprotams, vai ar to domātas dažādas sociālās atstumtības riskam pakļautās personas (piemēram, arī veci cilvēki, bezpajumtnieki, vardarbībā cietušas personas u.c.), personas ar invaliditāti vai personas ar funkcionāliem traucējumiem kopumā.

Invaliditātes likuma projektā¹⁹ ir sniegts šāds terminu skaidrojums:

funkcionēšanas ierobežojums – slimības, traumas vai iedzimta defekta izraisīts personas fiziska vai garīga rakstura (organisma, apmācības spēju, komunikācijas spēju, orientācijas spēju, pārvietošanās spēju, pašaprūpes spēju, spēju kontrolēt savu uzvedību, darbības, līdzdalības) traucējums, kas ierobežo personas spējas strādāt, aprūpēt sevi un apgrūtina personas iekļaušanos sabiedrībā;

invaliditāte – ilgstošs vai nepārejošs personas ļoti smagas vai smagas pakāpes funkcionēšanas ierobežojums, kas ietekmē personas intelektuālās vai fiziskās attīstības iespējas, darbības, pašaprūpi un iekļaušanos sabiedrībā un atbilst invaliditātes kritērijiem;

persona ar invaliditāti – persona, kurai ir noteikta invaliditāte šajā likumā paredzētajā kārtībā;

prognozējama invaliditāte – personas slimības vai traumas seku radīti funkcionēšanas ierobežojumi, kas var izraisīt invaliditāti, ja netiek veikti nepieciešamie ārstēšanas un rehabilitācijas pakalpojumi;

persona ar prognozējamu invaliditāti – persona, kurai ir noteikta prognozējama invaliditāte likumā paredzētajā kārtībā²⁰.

Savukārt ES fondu plānošanas dokumentos vienlīdzīgu iespēju kontekstā biežāk lietotais termins ir “personas ar funkcionāliem traucējumiem” un “personas ar invaliditāti”. Ar to jāsaprot gan personas, kurām ir noteikta invaliditāte, gan arī personas, kurām ir kāds fiziska vai garīga rakstura traucējums (organisma, apmācības spēju, komunikācijas spēju, orientācijas spēju, pārvietošanās spēju, pašaprūpes spēju, spēju kontrolēt savu uzvedību, darbības, līdzdalības) traucējums, tostarp ilglaicīgi un pārejoši veselības traucējumi, kas ierobežo personas spējas strādāt, aprūpēt sevi un apgrūtina personas iekļaušanos sabiedrībā, kā arī personas ar prognozējamu invaliditāti.

¹⁹ Invaliditātes likuma projekts, 24.08.08. pieņemts pirmajā lasījumā Saeimā.

²⁰ Invaliditātes likuma projekts, 24.08.08. pieņemts pirmajā lasījumā Saeimā.

Atceries!

- Runājot par personām, kurām noteikta invaliditāte, ieteicams lietot terminu "persona ar invaliditāti" vai "cilvēks ar invaliditāti", nevis "invalids".
- Runājot par personām, kurām noteikta invaliditāte, un par personām, kurām ir ierobežotas spējas strādāt, aprūpēt sevi vai apgūtināta to iekļaušanās sabiedrībā, kā arī ilglaicīgi vai pārejoši veselības traucējumi vai prognozējama invaliditāte, lietojiet terminu "persona ar funkcionāliem traucējumiem".

Kādi ir invaliditātes veidi?

Pēc VDEĀVK datiem, pastāv seši dažādi invaliditātes veidi: invaliditāte, kas izriet no onkoloģiskām, asinsrites, muskuļu, skeleta un saistaudu saslimšanām, ievainojumiem, saindēšanās un citām ārējās iedarbes sekām, psihiskiem un uzvedības traucējumiem, nervu saslimšanām.

Katram invaliditātes veidam ir nepieciešami vairāk vai mazāk atšķirīgi pielāgojumi atkarībā no personas individuālajām vajadzībām un funkcionālo traucējumu smaguma, lai nodrošinātu šo personu iekļaušanos sabiedrībā un darba tirgū. ES fondu aktivitāšu kontekstā šajā publikācijā aplūkosim **personas ar kustību, redzes, dzirdes un garīga rakstura traucējumiem** – četriem invaliditātes veidiem, kam ir nepieciešami specifiski pasākumi un pielāgojumi vienlīdzīgu iespēju nodrošināšanai. Turpmāk tekstā sniegts šo četru funkcionālo traucējumu raksturojums.

1. Personas ar kustību traucējumiem:

- **fiziska invaliditāte**, kuras pamatā ir **kustību traucējumi**, ir saistīta ar cilvēka ķermeņa muskuļu un skeleta saslimšanām, kas apgrūtina vai pilnībā atņem personai patstāvīgu pārvietošanās iespēju apkārtējā vidē, spēju sevi apkopt, sazināties ar apkārtējo sabiedrību, piedalīties sabiedriskajos procesos. Pārejoši vai ilgstoši kustību traucējumi ir gadījumi, kad tiek iegūtas traumas vai vecuma pārmaiņu dēļ cilvēks ir spiests izmantot dažādus tehniskos palīgīdzekļus, lai pārvietotos. Riteņkrēsla lietotāji ir visvairāk pamanāmie no visiem cilvēkiem ar dažāda veida traucējumiem. Viņiem ir ļoti liels kustību ierobežojums un arī funkcionāli ierobežojumi.

Visbiežāk invaliditāti, kuras pamatā ir kustību traucējumi, izraisa trieka (cerebrovaskulārā slimība, insults), artrīts, multiplā skleroze, apakšējo ekstremitāšu trūkums vai zaudējums, paraplēģija, ortopēdiski bojājumi, sirds slimības, bērnu cerebrālā trieka, reimatoīdais artrīts, diabēts. Kaut arī šiem cilvēkiem ir spējas un profesionalitāte, viņu nodarbinātības līmenis ir zems, jo personas, kas ieguvušas invaliditāti darbspējīgā vecumā, bieži nevar atgriezties iepriekšējā profesijā, viņiem nepieciešama pārkvalifikācija vai papildu izglītība.

2. Personas ar dzirdes traucējumiem:

- **dzirdes traucējumi** (sensorie traucējumi) apgrūtina cilvēka patstāvīgu spēju orientēties apkārtējā vidē, saņemt informāciju un nodot to citiem sabiedrības locekļiem, sazināties ar apkārtējo sabiedrību, piedalīties sabiedriskajos procesos;
- **nedzirdīgs** ir cilvēks, kas pat ar pastiprinošām ierīcēm nespēj izmantot dzirdi par primāro komunikācijas kanālu;
- **vājdzirdīgs** – apzīmējums personai, kuras dzirde, par spīti traucējumam, primāri tiek lietota dzirdamās runas uztveršanai un valodas apguvei²¹.

Ir liela atšķirība starp nedzirdīgu un vājdzirdīgu cilvēku. Ja ir pilnīgs dzirdes zudums, cilvēkam ir daudz grūtāk atrast darbu, tomēr daži no viņiem sekmīgi strādā. Nedzirdīgo cilvēku dzimtā valoda ir zīmju valoda, tādēļ citu valodu viņi mācās kā otro, apgūstot to atbilstoši savām spējām. Cilvēki ar dzirdes traucējumiem lielākoties labi lasa no lūpām. Bet tas nozīmē, ka cilvēkam ar dzirdes traucējumiem vieglāk ir sarunāties, ja sarunbiedrs atrodas tieši pretī. Nedzirdīgam vai vājdzirdīgam cilvēkam ir jāseko lūpu kustībām, jāvēro žesti un runātāja sejas izteiksme. Dzirdīgajai personai ir jāskatās uz savu sarunbiedru un jābūt pacietīgam, jāatkārto dažas lietas, ja tās uzreiz netiek saprastas. Ja vājdzirdīgs cilvēks atrod darbu, viņš ir precīzs, čakls, rūpīgs, darbojas saskaņā ar darba drošības noteikumiem.

3. Personas ar redzes traucējumiem:

- **redzes traucējumi** tiek iedalīti divās grupās: stipri redzes bojājumi (aklums, neredzība) un vāja redze (vājredzība);
- **neredzīgi cilvēki** (ar stipriem redzes bojājumiem) bieži ir atkarīgi no Braila raksta un baltā spieķa, viņiem nav redzes vai ir tikai gaismas sajūta;

²¹ Eiropas Politika Nodarbinātības un Sociālās Iekļaušanas Veicināšanai: Invaliditātes problēmas (<http://ande.isma.lv/Latvv/30101.htm>).

- *vājredzīgiem cilvēkiem* ir tā saucamā orientējošā redze. Ar stipru briļļu palīdzību vai palielināmā stikla palīdzību šie cilvēki spēj lasīt un orientēties apkārtējā vidē.

Redzes traucējumi ierobežo personas spēju orientēties vidē, iegūt informāciju, veidot sociālos kontaktus. Personām ar redzes traucējumiem ir nepieciešams ilgāks laiks, lai apstrādātu informāciju. Tas ir svarīgi, ne tikai identificējot objektus, bet apkopojot tos jēdzienos, asociācijās, kategorijās, jo tas vēlāk palīdzēs tos pazīt un lietot. Neredzīgie un vājredzīgie cilvēki spēj veikt plaša spektra darbus, bet zināšanu trūkums par šo personu spējām vēl neļauj daudziem kvalificētiem neredzīgiem vai vājredzīgiem cilvēkiem strādāt. Reizēm ir nepieciešams atbalsts vai īpašs aprīkojums, lai palīdzētu pildīt darba uzdevumus, kas nepieciešami konkrētajā jomā. Bet ir būtiski pievērst uzmanību cilvēka ar redzes traucējumiem spējām un profesionālajām prasmēm, nevis viņa redzes problēmām.

4. Personas ar garīga rakstura traucējumiem²²:

- *garīgās attīstības traucējumi* – prāta darbības mazspēja vai nepietiekama attīstība, ko parasti raksturo inteliģences novirze no normas. Pie garīgās attīstības traucējumiem tiek pieskaitīti kognitīvie, intelektuālie traucējumi, kas apgrūtina cilvēka spēju uztvert informāciju un līdz ar to orientēšanos apkārtējā vidē, samazina iespējas saņemt pakalpojumus un preces, kā arī sazināties ar apkārtējo sabiedrību, piedalīties sabiedriskajos procesos;
- *psihiska saslimšana* – slimība, kas ierobežo personas spējas strādāt un aprūpēt sevi, kā arī apgrūtina tās iekļaušanos sabiedrībā.

Viena no **garīgās attīstības traucējumu** pazīmēm ir tā, ka cilvēks visu apgūst ļoti lēni. Citas grūtību jomas ir uzmanība, īslaicīgā atmiņa, plānošana un valoda. Cilvēki ar viegliem garīgās attīstības traucējumiem (aptuveni 85% no visiem cilvēkiem ar garīgās attīstības traucējumiem) var gūt labumu no mācīšanās un pieaugot paši var tikt ar visu galā. Tomēr viņiem ir nepieciešams atbalsts, ja viņi ir stresa situācijā. Darbs, ko viņi var veikt, ir nekvalificēts vai daļēji kvalificēts. Vieglus garīgās attīstības traucējumus parasti ir grūti noteikt līdz laikam, kad bērns sāk iet skolā un tur tiek pārbaudīts. Šo indivīdu intelektuālā darbība ar gadiem parasti uzlabojas; pat šķiet, ka dažiem šī diagnoze izzūd, kad viņi pabeidz skolu, un viņi labi funkcionē sabiedrībā.

Aptuveni 10% cilvēku ar garīgās attīstības traucējumiem tie ir vidējas smaguma pakāpes. Viņi var iemācīties aprūpēt sevi un gūt labumu profesionālajā apmācībā, daudzi no viņiem var strādāt nekvalificēts vai daļēji kvalificēts darbus parasti kādas atbalsta personas vadībā. Lielākā daļa cilvēku ar vidēji smagiem garīgās attīstības traucējumiem arī labi funkcionē sabiedrībā²³.

Vai zināji, ka

- mūsdienās 450 miljoniem cilvēku pasaulē ir garīga rakstura traucējumi un uzvedības traucējumi;
- ceturtdaļai daļai cilvēku, kas saskaras ar veselības aprūpes dienestu, ir nepieciešama palīdzība psihiskās veselības jomā;
- četri no sešiem biežākajiem invaliditātes veidiem – depresija, alkoholisms, šizofrēnija, bipolāri traucējumi – ir saistīti ar neiropsihiskām slimībām;
- ceturtdaļā ģimeņu kādam ģimenes loceklim ir psihiska slimība²⁴;
- Latvijā, ņemot vērā pasaules valstu vidējos rādītājus, varētu būt apmēram 200 000 cilvēku ar psihiskiem un uzvedības traucējumiem. Psihiatrijas dienesta lietotāju skaits, t.i., pacientu skaits, kuri vismaz reizi gadā apmeklē psihiatru, ir 65 000²⁵;
- Latvijā ir vairāk nekā 7000 cilvēku, kas, daļēji vai pilnībā zaudējot redzi, ir kļuvuši par invalīdiem. Līdz ar to šie cilvēki ir zaudējuši arī 70–80% no iespējām uztvert informāciju, lielā mērā viņiem zudušas patstāvīgas rīcības iespējas²⁶;
- cilvēki, kam ir īpašs invaliditātes veids (piemēram, lepra, garīga rakstura traucējumi), ir pakļauti lielākam sociālās atstumtības riskam nekā cilvēki ar cita veida invaliditāti. Personas ar invaliditāti, kas vienlaikus ir pakļautas citiem sociālās atstumtības riskiem (piemēram, piederība pie etniskās minoritātes, atšķirīga seksuālā orientācija, atšķirīga reliģiskā pārliecība u.c.), tiek pakļautas multiplai diskriminācijai.

²² Grozījumi Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likumā (spēkā no 1.10.2008.).

²³ Eiropas Politika Nodarbinātības un Sociālās Iekļaušanas Veicināšanai: Invaliditātes problēmas (<http://ande.isma.lv/Latv/30101.htm>).

²⁴ Eiropas Kopienas iniciatīvas EQUAL projekts Personu ar garīgiem traucējumiem un psihiskām slimībām integrācija darba tirgū.

²⁵ Eiropas Kopienas iniciatīvas EQUAL projekts Personu ar garīgiem traucējumiem un psihiskām slimībām integrācija darba tirgū.

²⁶ <http://www.lnbc.lv/homepage.htm>

Atšķirībā no garīgās attīstības traucējumiem **psihiska saslimšana** ir diagnoze (depresija, šizofrēnija, uzvedības traucējumi u.c.), kas saistīta ar psihiskiem veselības traucējumiem un tiek noteikta, ņemot vērā objektīvus datus par pacienta veselības stāvokli. Diagnozi nevar pamatot tikai ar personas uzvedības nesaskaņu ar vispārpieņemtām morāles, kultūras, politikas un reliģijas normām vai citiem iemesliem, ja tie nav saistīti ar pacienta psihi traucējumiem.

Citi funkcionālie traucējumi jeb “neredzamā invaliditāte”

Neredzamā invaliditāte ir sirds un asinsvadu slimības, epilepsija, hemofilija, HIV u.c., kas neļauj cilvēkam strādāt astoņas stundas dienā un veikt darbu paredzētajā apjomā.

Ir daži funkcionālie traucējumi, kas nav ietverti oficiālu invaliditātes ceļoņu sarakstā. Tie ir runas traucējumi, disleksija, stostīšanās, mācīšanās traucējumi un citi. Cilvēki ar šādiem traucējumiem veic dažādus darbus saskaņā ar savu profesiju, viņi ir labi darbinieki, un nekāda īpaša attieksme nav vajadzīga. Tikai darba devējam ir iespējas ņemt vērā dažas šo personu individuālās vajadzības. Tas ir atkarīgs no indivīda psiholoģiskā portreta, no personas vajadzībām, vērtībām un vēlmēm.

Pirmreizējās invaliditātes noteikšana Latvijā 16–60 gadu vecuma grupā un vecākiem cilvēkiem (2006–2007)
3. tabula²⁷

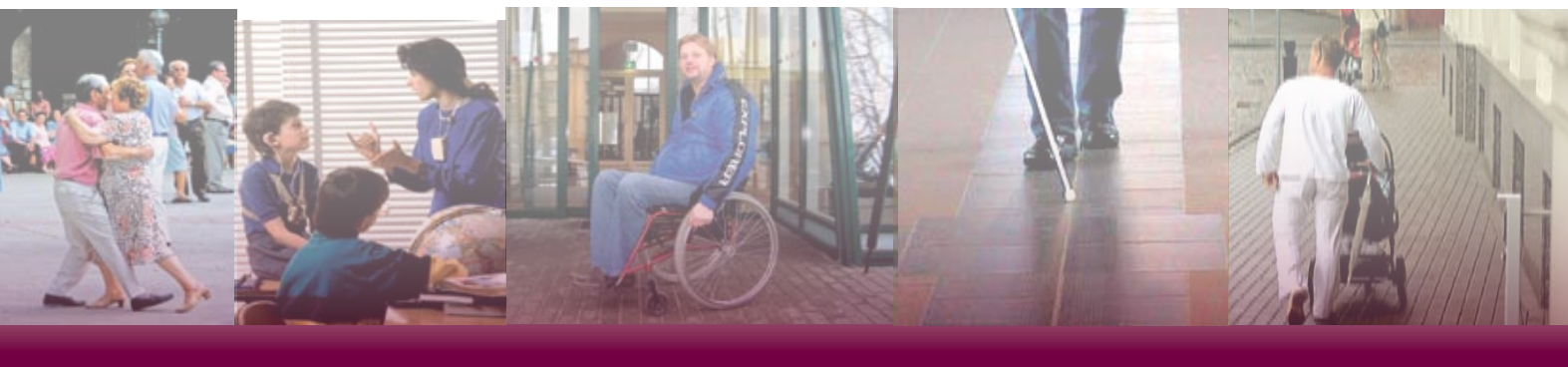
Invaliditātes veids	Strādājošie		Nestrādājošie		Kopā	
	2006.	2007.	2006.	2007.	2006.	2007.
Psihiskie un uzvedības traucējumi (garīga rakstura traucējumi)	97	91	805	752	896	843
Acu un to palīgorgānu slimības (redzes traucējumi)	108	126	288	238	396	364
Ausu un aizauss paugura slimības (dzirdes traucējumi)	8	10	70	61	78	71
Muskuļu, skeleta un saistaudu slimības (kustību traucējumi)	612	817	514	545	1126	1362

Invaliditātes intensitāte sadalījumā pa invaliditātes veidiem Latvijā (2006)
4. tabula²⁸

Invaliditātes veids	Īpatsvars pēc VDEĀVK datiem	Kopējais skaits 16–57 gadu vecuma grupā	Kopējais skaits visās vecuma grupās
Redzes	5–6%	3000–3300	6300–6900
Dzirdes	2–3%	1400–1600	2800–3400
Kustību traucējumu	12–13%	6900–7200	14 400–14 900
Garīgās attīstības traucējumu, tostarp psihiska rakstura saslimšanas	28–29%	15 800–16 100	32 800–33 400
Vispārējās saslimšanas	51–52%	28 300–28 600	58 700–59 300

²⁷ Veselības un darbības ekspertīzes ārstu valsts komisijas dati.

²⁸ Pētījums “Cilvēku ar invaliditāti kā neizmantota darbaspēka potenciāla efektīva iesaiste Latvijas elektronikas un elektrotehnikas nozares ražošanas uzņēmumos” (<http://www.letera.lv/pic/petijumsletera.pdf>).

Kā tiek vērtēta HP VI ES fondu projektos?

Saskaņā ar 2007. gada 26. jūnija MK noteikumiem Nr. 419 “Kārtība, kādā Eiropas Savienības struktūrfondu un Kohēzijas fonda vadībā iesaistītās institūcijas nodrošina plānošanas dokumentu sagatavošanu un šo fondu ieviešanu” ES fondu atbildīgās iestādes vai sadarbības iestādes izstrādā Eiropas Savienības fonda projektu iesniegumu atlasē un vērtēšanas kārtību un izvērtē Eiropas Savienības fonda projektu iesniegumus atbilstoši Eiropas Savienības fonda projektu iesniegumu vērtēšanas kritērijiem.

Vērtēšanas kritēriji sastāv no trīs kritēriju blokiem: kvalitātes kritērijiem, atbilstības kritērijiem un administratīvajiem kritērijiem. Kvalitātes kritēriji ietver arī kritērijus attiecībā uz horizontālajām prioritātēm, tostarp horizontālo prioritāti “Vienlīdzīgas iespējas”.

Kritēriji, pēc kuriem tiek izvērtēta projekta atbilstība HP VI, ir izstrādāti, gan ņemot vērā aktivitāšu specifiku, gan HP VI būtību. Līdz ar to minētie kritēriji ir atšķirīgi katrā projektu iesniegumu atlasē (pēc formas, pēc piešķiramā punktu skaita u.tml.), tomēr saglabājot kopējas iezīmes.

Projektu iesniegumu vērtēšanas kritēriji attiecībā uz HP VI var

- *būt izslēdzoši*, ja netiek ievēroti vai ja nav sasniegts minimālais punktu skaits, un līdz ar to projekts tiek noraidīts;
- *piešķirt papildu punktus* projektu iesniegumu vērtēšanas un atlasē procesā. Tas nozīmē, ka šāda veida projektu iesniegumu vērtēšanas kritērijs paredz, ka minimāli iegūstamais punktu skaits ir 0 un projekts netiek noraidīts, ja iegūti 0 punkti.

Šajā rokasgrāmatas apakšnodaļā minēsim visbiežāk projektu iesniegumu atlasēs izmantotos vērtēšanas kritērijus attiecībā uz HP VI, strukturējot divās daļās – ESF projektos un ERAF un KF projektos.

Kā tiek vērtēta HP VI ESF līdzfinansētajos projektos?

Lai gan ESF projektu iesniegumu vērtēšanas kritēriji attiecībā uz HP VI salīdzinājumā ar ERAF projektu iesniegumu vērtēšanas kritērijiem ir redakcionāli atšķirīgi, tomēr tiem visiem pamatā ir viena koncepcija – izvērtēt, vai projektā tiks nodrošinātas vienlīdzīgas iespējas neatkarīgi no 1) dzimuma, 2) vecuma un 3) invaliditātes.

Projektu iesniegumu vērtēšanas procesā HP VI kritērijā tiks vērtēts, vai projektā tiek nodrošināta vienlīdzīgu iespēju principa ievērošana un vai projektā ir paredzētas specifiskas darbības vai pasākumi vienlīdzīgu iespēju pamatprincipu (dzimumu līdztiesības, aktīvās novecošanās un personu ar invaliditāti jomā) ievērošanai visos projekta īstenošanas posmos. Augstāko vērtējumu HP VI kritērijā ir iespējams iegūt, ja

- projekta iesniegumā ir identificēta mērķgrupa, sniegts mērķgrupas raksturojums sadalījumā pēc dzimuma, vecuma un funkcionālo traucējumu (tostarp invaliditātes) veida;
- ir apzināta esošā situācija jomā, kurā darbojas projekta iesniedzējs, identificētas problēmas, kas skar mērķgrupu;
- ir paredzēti specifiski pasākumi vai darbības identificēto problēmu risināšanai vai iespēju uzlabošanai **dzimumu līdztiesības, aktīvās novecošanās un personu ar invaliditāti tiesību jomā**;
- projekta iesniedzējs ir norādījis projektā iesniegumā aktivitāšu aprakstu, kā projektā tiks nodrošinātas vienlīdzīgas iespējas.

Turpmāk piedāvājam iepazīties ar visbiežāk sastopamo projektu iesniegumu vērtēšanas kritēriju piemēriem attiecībā uz HP VI.

Pirmais kritērija piemērs

Projekta iesniegumā paredzēta tieša vai netieša pozitīva ietekme uz vienlīdzīgu iespēju horizontālo prioritāti:

- a) projekta iesniegumam ir tieša pozitīva ietekme;
- b) projekta iesniegumam ir netieša pozitīva ietekme;
- c) projekta iesniegums neattiecas uz vienlīdzīgu iespēju horizontālo prioritāti.

Skaidrojums.

Šajā kritērijā tiks vērtēts, vai projektam ir tieša vai netieša ietekme uz HP VI, un augstāko novērtējumu šajā kritērijā saņems projekts ar tiešu pozitīvu ietekmi uz HP VI. Ko nozīmē tieša un netieša ietekme?

Projektam būs **tieša pozitīva ietekme** uz vienlīdzīgu iespēju horizontālo prioritāti, ja projekta iesniegumā tiek noteikta mērķgrupa un sniegts tās raksturojums pēc vecuma, dzimuma un invaliditātes veida, tiek analizēta esošā situācija jomā, kurā darbojas projekta iesniedzējs, noteiktas problēmas, kas skar mērķgrupu, pašas mērķgrupas problēmas vai nevienlīdzība un projektā tiek īstenoti mērķtiecīgi un jēgpilni pasākumi šo problēmu risināšanai vai mazināšanai.

Piemērs.

Projekta iesniegumā ar statistikas datu palīdzību analizēta bezdarba situācija Ozoliņu pagastā, atklājot, ka pastāv augsts sieviešu ar invaliditāti, jauno māmiņu vecumā no 18 līdz 24 gadiem un vīriešu pirmspensijas vecumā bezdarba līmenis. Līdz ar to projektā paredzēti specifiski pasākumi katras minētās grupas informēšanai un piesaistei motivācijas un kvalifikācijas celšanas pasākumiem, kā arī darba prakses organizēšanai.

Projektam būs **netieša pozitīva ietekme** uz vienlīdzīgu iespēju horizontālo prioritāti, ja projekta iesnieguma sagatavotājs ir noteicis saikni starp projekta aktivitātēm un iespējamu nevienlīdzību šo aktivitāšu pieejamībā dažādām mērķgrupām, noteicis šīs mērķgrupas un sniedzis mērķgrupas raksturojumu pēc dzimuma, vecuma un invaliditātes veida, izanalizējis esošo situāciju, bet neveic mērķtiecīgus pasākumus nevienlīdzības mazināšanai un vienlīdzīgu iespēju nodrošināšanai, toties argumentēti pierāda, ka projekta īstenošana uzlabos konkrētās mērķgrupas stāvokli.

Piemērs.

Projekta iesniegumā ar statistikas datu palīdzību analizēta bezdarba situācija Ozoliņu pagastā, atklājot, ka pastāv augsts sieviešu ar invaliditāti, jauno māmiņu vecumā no 18 līdz 24 gadiem un vīriešu pirmspensijas vecumā bezdarba līmenis. Papildus projekta iesniegumā minēts, ka projekts uzlabos šīs grupas stāvokli, uzlabojot vispārējo reģiona ekonomikas un nodarbinātības situāciju, bet neparedzot īpašus uz konkrēto grupu vērstus pasākumus.

Projekts **neattiecas** uz vienlīdzīgu iespēju horizontālo prioritāti, ja tas ir izteikti tehnisks, vērsts uz tehnoloģiju pilnveidošanu vai nomaiņu u. tml. Parasti šādi projekti nav saistīti ar ieguldījumiem cilvēkresursu kapacitātes palielināšanā vai infrastruktūras un vides pieejamības uzlabošanā.

Piemērs.

Projektā plānots uzlabot politikas plānošanas, ieviešanas un politikas ietekmes novērtēšanas kvalitāti, nodrošinot lēmumu pieņemšanai nepieciešamo atbalsta instrumentu attīstību; projektā paredzēts veicināt finanšu resursu pieejamību; attīstīt zinātnes komercializāciju; ir ielānota tehnoloģiju nomaiņa, energoefektivitātes palielināšana, jaunu produktu un tehnoloģiju izstrāde u.tml.

Otrais kritēriju piemērs

- Projekta ietekme uz vienlīdzīgu iespēju horizontālo prioritāti:
 - a) projektā nav paredzētas specifiskas aktivitātes augstākās izglītības pieejamības uzlabošanai personām ar funkcionāliem traucējumiem;
 - b) projektā ir paredzētas specifiskas aktivitātes vienlīdzīgu iespēju nodrošināšanā augstākās izglītības iegūšanai personām ar funkcionāliem traucējumiem.
- Projektā paredzētās aktivitātes sekmē vienlīdzīgu iespēju pamatprincipu (dzimumu līdztiesības, aktīvās novecošanās un invalīdu tiesību) ievērošanu:
 - a) sekmē trīs pamatprincipu ievērošanu;
 - b) sekmē divu pamatprincipu ievērošanu;
 - c) sekmē viena pamatprincipa ievērošanu;
 - d) nesekmē vienlīdzīgu iespēju pamatprincipu ievērošanu.
- Projektā tiks nodrošināts nediskriminācijas princips, paredzot aktivitātes, kas sekmē vienlīdzīgu iespēju pamatprincipu (dzimumu līdztiesības un aktīvās novecošanās, kā arī personu ar invaliditāti tiesību) ievērošanu:
 - a) projekta iesniedzējs ir sniedzis projekta mērķa grupas sociālo portretu, tostarp sadalījumā pēc dzimuma, vecuma un invaliditātes;
 - b) projektā ir paredzētas specifiskas aktivitātes, ņemot vērā darbinieku atšķirīgās vajadzības saistībā ar dzimumu, vecumu, invaliditāti un citiem iespējamajiem sociālās atstumtības riskiem;
 - c) projektā nav sniegts mērķa grupas sociālais portrets un nav paredzētas aktivitātes, kas sekmē vienlīdzīgu iespēju pamatprincipu ievērošanu.

Skaidrojums.

Otrajā kritēriju piemērā ir vairākas HP VI kritēriju redakcijas, kuru pamatā ir viens nosacījums: *lai nodrošinātu vienlīdzīgu iespēju principu ievērošanu, projekta iesniegumā ir jāplāno specifiskas aktivitātes, darbības jeb pasākumi vienlīdzīgu iespēju pamatprincipu ievērošanai visos projekta īstenošanas posmos.*

Šajā kritēriju piemērā ar vienlīdzīgu iespēju pamatprincipiem tiek saprasti šādi pamatprincipi:

- ✓ 1. pamatprincips – dzimumu līdztiesība;
- ✓ 2. pamatprincips – aktīvā novecošanās;
- ✓ 3. pamatprincips – personu ar invaliditāti tiesības.

Lielāko punktu skaitu šāda veida kritērijos ir iespējams iegūt, ja

- projekta iesniegumā ir noteikta mērķgrupa, sniegts mērķgrupas raksturojums sadalījumā pēc dzimuma, vecuma un funkcionālo traucējumu (tostarp invaliditātes) veida;
- ir apzināta esošā situācija jomā, kurā darbojas projekta iesniedzējs, noteiktas problēmas, kas skar mērķgrupu;
- ir paredzēti speciāli pasākumi vai darbības identificēto specifisko problēmu risināšanai vai iespēju uzlabošanai visu trīs HP VI pamatprincipu – dzimumu līdztiesības, aktīvās novecošanās un personu ar invaliditāti tiesību – jomā;
- projekta iesniedzējs ir norādījis projekta iesniegumā aktivitāšu aprakstu, kā projektā tiks nodrošinātas vienlīdzīgas iespējas.

Trešais kritērija piemērs

Projektā tiks nodrošināts nediskriminācijas princips, paredzot aktivitātes, kas sekmē dzimumu līdztiesību, aktīvu novecošanos un personu ar invaliditāti tiesību ievērošanu.

Projekts paredz ievērot šādus pamatprincipus.

1. pamatprincips.

Projektā tiks apmācīti darbinieki, kas atbilst Komisijas Regulas (EK) Nr.800/2008 definīcijai par “nelabvēlīgākā situācijā esošiem darba ņēmējiem”.

2. pamatprincips.

Projekta iesniedzējs ir apzinājis projekta mērķa grupas sociālo portretu, tostarp sadalījumu pēc dzimuma, vecuma un invaliditātes.

3. pamatprincips.

Projektā ir paredzēti speciāli pasākumi, ņemot vērā darbinieku atšķirīgās vajadzības saistībā ar dzimumu, vecuma grupu un citu iespējamu sociālās atstumtības risku.

Projektā paredzēta trīs pamatprincipu ievērošana.

Projektā paredzēta divu pamatprincipu ievērošana.

Projektā paredzēta viena pamatprincipa ievērošana.

Projektā nav paredzēta pamatprincipu ievērošana.

Skaidrojums.

Trešajā HP VI kritērija piemērā (šāds vai līdzīgs kritērijs sastopams ne tikai ESF projektos, bet arī ERAF projektos) tiks vērtēts, vai projekta iesniedzējs projekta aktivitātēs par mērķgrupu ir iesaistījis personas, kas atbilst Eiropas Komisijas (EK) Regulas Nr. 800/2008 definījumam par nelabvēlīgā situācijā esošiem darba ņēmējiem, kā arī ir sniegts mērķgrupas sociālais portrets pēc vecuma, dzimuma un invaliditātes veida un aprakstīti pasākumi, kas tiks īstenoti, ņemot vērā darbinieku atšķirīgās vajadzības atkarībā no vecuma, dzimuma un funkcionālajiem traucējumiem.

EK Regula Nr. 800/2008, kas atzīst noteiktas atbalsta kategorijas par saderīgām ar kopējo tirgu, nosaka mērķgrupu, t.i.,

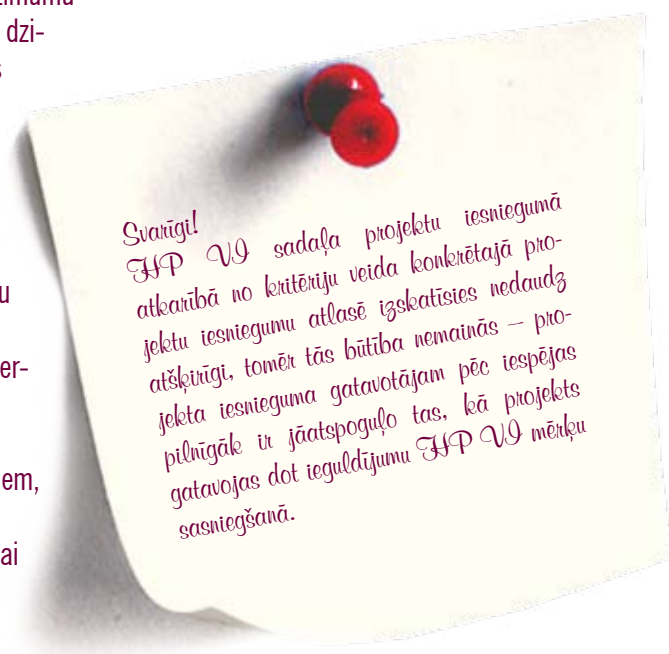
“nelabvēlīgākā situācijā esošs darba ņēmējs” ir persona:

- a) kurai iepriekšējos 6 mēnešus nav bijis regulāri apmaksāta darba vai
- b) kura nav ieguvusi vidējo izglītību vai profesionālu kvalifikāciju (ISCED 3), vai
- c) kura ir vecāka par 50 gadiem, vai
- d) kurai kā vientuļam pieaugušajam ir viens vai vairāki apgādājamie, vai
- e) kura strādā nozarē vai profesijā dalībvalstī, kur dzimumu līdzsvara trūkums vismaz par 25% pārsniedz vidējo dzimumu līdzsvara trūkumu visās saimniecības nozarēs minētajā dalībvalstī, un kura pieder pie minētās nepietiekami pārstāvētās dzimuma grupas, vai
- f) kura pieder pie etniskās minoritātes kādā no dalībvalstīm un kurai ir jānostiprina valodas zināšanas, profesionālās zināšanas vai profesionālā pieredze, lai palielinātu savas iespējas iegūt pastāvīgu darbu;

“īpaši nelabvēlīgā situācijā esošs darba ņēmējs” ir persona, kurai 24 mēnešus vai ilgāk nav bijis darba;

“strādājoša persona ar invaliditāti” ir persona:

- a) kurai ir atzīta invaliditāte saskaņā ar valsts tiesību aktiem, vai
- b) kurai ir atzīti ierobežojumi, ko rada fizisks, garīgs vai psiholoģisks trūkums.

Kā tiek vērtēta HP VI ERAF un KF projektos?

ERAF un KF projekti galvenokārt ir vērsti uz būvniecību, infrastruktūras uzlabošanu, rekonstrukciju, labiekārtošanu, aprīkojuma iegādi u.c. Ar vides un informācijas pieejamības nodrošināšanu personām ar funkcionāliem traucējumiem ERAF un KF projektu kontekstā tiek saprasta vides un informācijas pieejamības nodrošināšana cilvēkiem ar četriem funkcionālo traucējumu veidiem – **redzes, dzirdes, kustību un garīga rakstura traucējumiem**. Viena specifiska aktivitāte var ietvert vairākas darbības vides pieejamības nodrošināšanai personām ar vienu funkcionālo traucējumu veidu.

Lai nodrošinātu vienlīdzīgu iespēju principu ievērošanu ERAF un KF aktivitātēs, projektā ir jāparedz specifiskas aktivitātes vienlīdzīgu iespēju nodrošināšanai, īpaši uzlabojot vides un informācijas pieejamību personām ar funkcionāliem traucējumiem.

Nedrīkst aizmirst par vienlīdzīgu iespēju horizontālās prioritātes **dzimumu līdztiesības un aktīvas novecošanās aspektiem**. Projekta iesniegums saņems maksimālo novērtējumu tad, ja projekta iesniedzējs būs paredzējis specifiskas aktivitātes vides un informācijas pieejamības nodrošināšanai personām ar funkcionāliem traucējumiem, kā arī specifiskas aktivitātes dzimumu līdztiesības un aktīvas novecošanās veicināšanai.

Ja projekta iesniedzējs nolēmis pilnveidot infrastruktūru objektā, kur, piemēram, jau ir nodrošināta vides pieejamība personām ar kustību un redzes traucējumiem (ir lifts, uzbrauktuve, marķējumi uz trepēm un durvīm u.c.), tad, nodrošinot vides pieejamību citām funkcionālo traucējumu grupām un ietverot aktivitātes dzimumu līdztiesības un aktīvas novecošanās veicināšanai, iespējams saņemt maksimālo punktu skaitu kritērijā par projekta ietekmi uz vienlīdzīgu iespēju horizontālo prioritāti.

Ja projekts neparedz infrastruktūras pielāgošanu personām ar funkcionāliem traucējumiem, projekta iesniedzējam projekta iesniegumā ir jāpamato, kāpēc šie pielāgojumi netiks veikti. Šādi gadījumi varētu attiekties uz lielajiem infrastruktūras objektiem enerģētikas jomā, ūdenssaimniecības attīstības jomā u.c.

Piedāvājam iepazīties ar visbiežāk sastopamajiem ERAF un KF projektu iesniegumu vērtēšanas kritēriju piemēriem attiecībā uz HP VI.

Pirmais kritērija piemērs

- Projektā ir paredzētas specifiskas aktivitātes vienlīdzīgu iespēju principa nodrošināšanai, īpaši uzlabojot vides pieejamību personām ar funkcionāliem traucējumiem:
 - a) projektā paredzētas četras un vairāk specifiskas aktivitātes vienlīdzīgu iespēju nodrošināšanai;
 - b) projektā paredzētas viena līdz trīs specifiskas aktivitātes vienlīdzīgu iespēju nodrošināšanai;
 - c) projektā nav paredzētas specifiskas aktivitātes vienlīdzīgu iespēju nodrošināšanai.
- Projektā paredzētas specifiskas aktivitātes vienlīdzīgu iespēju principa nodrošināšanai, īpaši uzlabojot informācijas pieejamību personām ar funkcionāliem traucējumiem (vienādas iespējas):
 - a) projektā nav paredzētas specifiskas aktivitātes informācijas pieejamības personām ar funkcionāliem traucējumiem nodrošināšanai;
 - b) projektā paredzētas specifiskas aktivitātes informācijas pieejamības personām ar funkcionāliem traucējumiem nodrošināšanai.

Skaidrojums.

Pirmajā kritēriju piemērā abos kritērijos atslēgvārdi ir “specifiskas aktivitātes”, kas nozīmē, ka projekta iesniegumā jāparedz (viena līdz trīs vai četras un vairāk) speciālas aktivitātes, pasākumi vai darbības, kas ļauj nodrošināt vides un informācijas pieejamību ikvienai personai neatkarīgi no invaliditātes veida, kā arī dzimuma un vecuma:

- jebkura veida vides un informācijas pieejamības nodrošināšanas pasākumi vai darbības **personām ar kustību traucējumiem**;
- jebkura veida vides un informācijas pieejamības nodrošināšanas pasākumi vai darbības **personām ar redzes traucējumiem**;
- jebkura veida vides un informācijas pieejamības nodrošināšanas pasākumi vai darbības **personām ar dzirdes traucējumiem**;

- jebkura veida vides un informācijas pieejamības nodrošināšanas pasākumi vai darbības **personām ar garīga rakstura traucējumiem**;
- jebkura veida vides un informācijas pieejamības nodrošināšanas pasākumi vai darbības **no dzimumu līdztiesības aspekta**;
- jebkura veida vides un informācijas pieejamības nodrošināšanas pasākumi vai darbības **no aktīvās novecošanās aspekta**.

Šajos kritērijos vērtējums ir atkarīgs no īstenoto specifisko aktivitāšu skaita, tātad: jo mazāk aktivitāšu, jo zemāks ir projekta iesnieguma vērtējums pēc HP VI kritērija.

Kad var saņemt maksimālo punktu skaitu?

Projekta iesniegums saņems maksimālo novērtējumu tad, ja projekta iesniedzējs būs paredzējis specifiskas aktivitātes vides un informācijas pieejamības nodrošināšanai personām ar funkcionāliem traucējumiem, kā arī specifiskas aktivitātes dzimumu līdztiesības un aktīvās novecošanās veicināšanai.

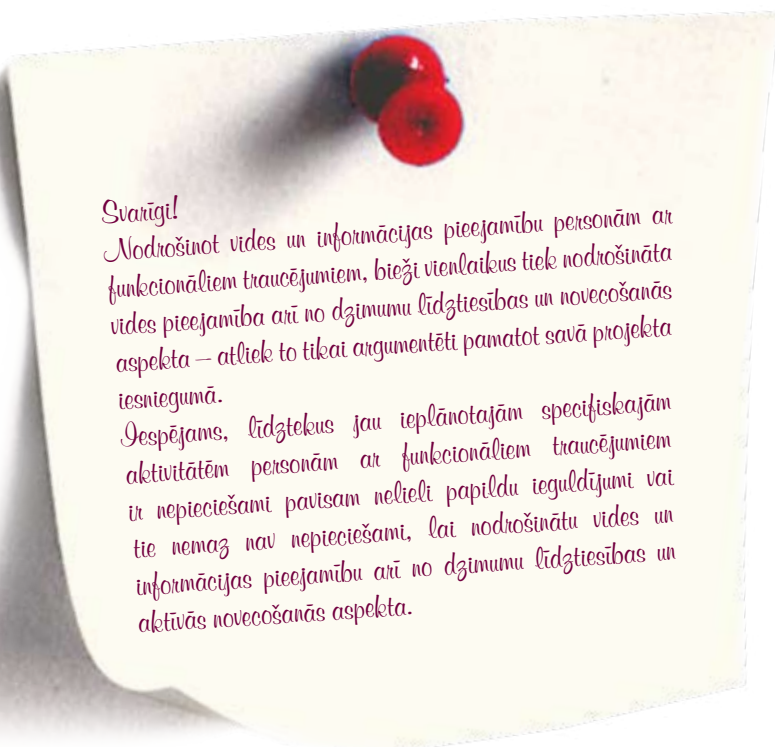
Piemērs.

Projektā ir paredzētas šādas specifiskas aktivitātes vienlīdzīgu iespēju nodrošināšanai, īpaši uzlabojot vides un informācijas pieejamību personām ar funkcionāliem traucējumiem:

- 1) tiks ierīkota uzbrauktuve, pielāgota tualete un ierīkots lifts u.c. personām ar kustību traucējumiem;*
- 2) uz durvīm un uz kāpņu pirmā un pēdējā pakāpiena tiks izveidoti koši dzelteni marķējumi u.c., kas nodrošinās vides pieejamību personām ar redzes traucējumiem;*
- 3) liftā un pie ieejas tiks nodrošināta iespēja saņemt informāciju vizuāli u.c., kas nodrošinās vides pieejamību personām ar dzirdes traucējumiem;*
- 4) objektā tiks uzstādītas piktogrammas un norādes ar informāciju vienkāršajā valodā u.c., kas nodrošinās vides un informācijas pieejamību personām ar garīga rakstura traucējumiem;*
- 5) objektā ir paredzēta vieta bērnu pārtīšanai, un tā ir pieejama abu dzimumu vecākiem, informācija par objektā sniegto pakalpojumu atvieglotu pieejamību dažām sabiedrības grupām – personām ar bērniem, grūtniecēm, personām ar funkcionāliem traucējumiem, vecākiem cilvēkiem u.c., un tā nodrošinās vides pieejamību no dzimumu līdztiesības aspekta;*
- 6) objektā ir norādes par priekšrocībām sēdvietu izmantošanā noteiktām grupām, tostarp veciem cilvēkiem, sēdvietas ir piemērotas arī veciem cilvēkiem ar funkcionāliem traucējumiem u.c., un tas nodrošina vides pieejamību novecošanās aspektā.*

Kad var saņemt minimālo punktu skaitu?

Minimālo punktu skaitu saņems projektu iesniegumi, kuros ir paredzēts īstenot mazāk aktivitāšu, t.i., vienu līdz trīs specifiskas aktivitātes. Tas nozīmē, ka projekta iesniegumā jāparedz vides un informācijas pieejamības nodrošināšanas aktivitātes personām ar kādu no šādiem funkcionālo traucējumu veidiem – kustību, redzes, dzirdes vai garīga rakstura traucējumiem.

Piemērs.

Bebru ciema pamatskolā 2005. gadā tika uzcelta uzbauktuve un iebūvēts lifts personām ar kustību traucējumiem. Izpētot situāciju par infrastruktūras pielāgojumu nepieciešamību, Bebru ciema pamatskolas personāls secināja, ka vairākiem skolēniem ir redzes un dzirdes traucējumi un skolēna X tēvam ir garīga rakstura traucējumi. Tika pieņemts lēmums pielāgot infrastruktūru personām ar redzes, dzirdes un garīga rakstura traucējumiem. Projekta iesniegumā tika paredzētas šādas trīs specifiskas aktivitātes vides un informācijas pieejamības nodrošināšanai personām ar funkcionāliem traucējumiem:

1) personām ar dzirdes traucējumiem –

- tiks ierīkots grīdas segums, kas mazina apkārtējo troksni un nodrošina piemērotu akustiku dzirdes aparātu lietošanai;
- tiks nodrošinātas norādes un vizuālā informācija skolas telpā uz iekārtām un aprīkojuma;
- lifts tiks aprīkots ar vizuālo signālu, kas rāda sasniedzamo stāvu;
- skolas bibliotēkā tiks iekārtota speciāla istaba personām ar redzes un dzirdes traucējumiem, kurām ir vajadzīga palīdzība lasīšanā;
- tiks ierīkoti trauksmes signāli vizuālā formā (gaismas pulsācija, vibrācija);

2) personām ar redzes traucējumiem –

- liftā tiks ierīkota audiāla informācija par sasniedzamo ēkas stāvu;
- tiks izveidoti taktili (sataustāmi) apzīmējumi avārijas izejai, WC un citām svarīgu telpu durvīm;
- kāpnu pirmie un pēdējie pakāpieni tiks nokrāsoti spilgtā kontrastējošā krāsā un izveidoti ar reljefu virsmu;
- tiks izveidotas vadošās margas pie kāpnēm, telpās un gaitējos;
- tiks iezīmētas visas grūti saskatāmās stikla sienas, virsmas un citas bīstamās vietas;
- pirms līmeņa maiņas vai pārejas citā telpā (uz liftu, kāpnēm) tiks izveidots vismaz 60 cm plats atšķirīgs grīdas segums (reljefā) un kontrastējošs krāsojums;

3) personām ar garīga rakstura traucējumiem –

- informācijas sniegšanai tiks izmantotas speciālas, skaidras, viegli izlasāmas un saprotamas, labi saskatāmas, apgaismotas piktogrammas;
- tiks izveidotas vizuāli viegli pamanāmas stiklotas norobežojošās konstrukcijas (piemēram, stikla sienas, durvis).

Svarīgi!

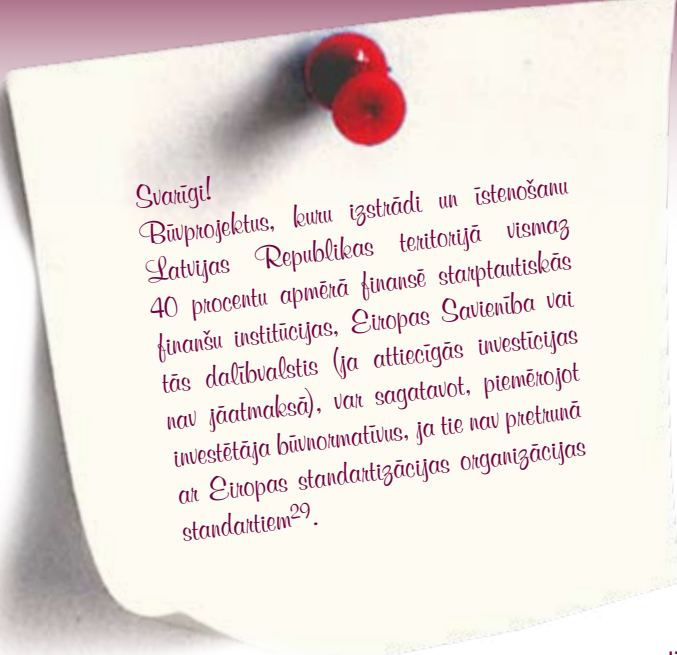
Lai noteiktu atbilstošas aktivitātes vides pieejamības nodrošināšanai personām ar konkrētu funkcionālo traucējumu veidu, projekta iesniegējam ir jāveic situācijas izpēte un analīze par infrastruktūras pielāgojumu nepieciešamību konkrētajam funkcionālo traucējumu veidam.

Otrais kritērija piemērs

Vides pieejamības nodrošināšana personām ar funkcionāliem traucējumiem:

- a) sagatavojot būvprojektu, tiks ņemtas vērā būvniecību reglamentējošo Latvijas Republikas normatīvo aktu prasības un labās prakses piemēri;
- b) sagatavojot būvprojektu, tiks ņemtas vērā būvniecību reglamentējošo Latvijas Republikas normatīvo aktu prasības.

Latvijas būvniecību reglamentējošie normatīvie akti nosaka pieejamas vides nepieciešamību būvēs un raksturo dažādus parametrus, lai veidotu pieejamu vidi personām ar funkcionāliem traucējumiem. Lai nodrošinātu Latvijas Būvniecības likuma izpildi, dažādos būvniecību reglamentējošos normatīvos ir noteiktas prasības sabiedrībai pieejamu dzīvojamo vai publiskas lietošanas ēku un būvju projektēšanai, kā arī ielu, laukumu un citu publisku lietošanas teritoriju

Svarīgi!
Būvprojektus, kuru izstrādi un īstenošanu Latvijas Republikas teritorijā vismaz 40 procentu apmērā finansē starptautiskās finanšu institūcijas, Eiropas Savienība vai tās dalībvalstis (ja attiecīgās investīcijas nav jāatmaksā), var sagatavot, piemērojot investētāja būvnormatīvus, ja tie nav pretināmi ar Eiropas standartizācijas organizācijas standartiem²⁹.

projektēšanai, paredzot iespēju personām ar invaliditāti ērti iekļūt, pārvietoties un komfortabli uzturēties telpās un būvēs, kā arī patstāvīgi izmantot minētos objektus atbilstoši to projektētajai funkcijai. Tomēr Latvijas būvnormatīvos ir noteiktas prasības vides pielāgošanai galvenokārt tikai personām ar kustību traucējumiem, bet nav noteiktas prasības, kas nepieciešamas vides pieejamības nodrošināšanai personām ar redzes, dzirdes vai garīga rakstura traucējumiem, piemēram, vizuāla un audiāla informācija, kontrastējošas krāsas, marķējumi uz kāpnēm, piktogrammas u.c.

Tādēļ ir ļoti svarīgi smelties papildu informāciju labās prakses piemēros vides pieejamības nodrošināšanā. Par labās prakses piemēriem uzskatāma Latvijas un citu Eiropas valstu pieredze vides pieejamības nodrošināšanā personām ar dažādiem funkcionālo traucējumu vei-

diem. Informāciju un labās prakses piemērus par vides pieejamības nodrošināšanu personām ar kustību, redzes, dzirdes un garīga rakstura traucējumiem var iegūt tādās interneta vietnēs kā, piemēram, www.lnbc.lv, <http://www.un.org/esa/socdev/enable/designm/>, www.videspieejamiba.lv u.c., pie nevalstiskajām organizācijām, kas pārstāv personu ar funkcionāliem traucējumiem intereses, kā arī vides pieejamības ekspertiem.

Vai iespējami arī projekta iesniegumi, kuros nav jānorāda atbilstība HP VI?

Vairākās ES fondu aktivitātēs projektu iesniegumos nav noteikts vienlīdzīgu iespēju horizontālās prioritātes vērtēšanas kritērijs, tātad projekta iesniegums neveicinās HP VI mērķu sasniegšanu. Šādi projekti ir izteikti tehniska rakstura, vērsti uz tehnoloģiju pilnveidošanu vai nomaiņu vai tml. un nav saistīti ar ieguldījumiem cilvēkresursu kapacitātes palielināšanā vai infrastruktūras un vides pieejamības uzlabošanā.

Vēlamies vērst jūsu uzmanību uz to, ka HP VI ievērošana ES fondu līdzfinansētajos projektos

- var izrādīties izšķirīga konkurences cīņā par ES fondu finansējuma piešķiršanu;
- ilgtermiņā tā nodrošinās iespēju personām ar funkcionāliem traucējumiem iekļauties sabiedrībā un vienlīdzīgi ar citiem sabiedrības locekļiem spēt pārvietoties ielās, iekļūt ēkās, izmantot sabiedrisko transportu, iesaistīties dažādās izglītojošās, profesionālās un brīvā laika pavadīšanas aktivitātēs u.tml., un viņu invaliditāte nebūs šķērslis līdzdalībai.

Svarīgi!

Ja projektā nav speciālu HP VI veicinošu pasākumu, tad projekta iesniegumā jānorāda, ka projekta īstenošanā tiks ievēroti nediskriminācijas principi dzimuma, rases, etniskās izcelsmes, reliģijas vai pārliecības, invaliditātes, seksuālās orientācijas, vecuma dēļ un nodrošinātas vienlīdzīgas iespējas dažādām sabiedrības grupām.

Atceries!

Ari tad, ja projekta iesnieguma at-lases un vērtēšanas noteikumi neparedz kritēriju attiecībā uz HP VI, pro-jekta iesniedzēja pienākums ir norādīt, ka projekta īstenošanā tiks ievēroti nediskriminācijas principi.

²⁹ Vispārīgie būvnoteikumi Nr. 112 (*spēkā esoši no 01. 07. 1997.*). Izdoti saskaņā ar Būvniecības likuma 2. panta ceturto daļu.

I daļa. HP VI integrēšana ESF līdzfinansēto projektu aktivitātēs

Rokasgrāmatas pirmajā daļā ir raksturotas horizontālās prioritātes “Vienlīdzīgas iespējas” ieviešanas metodes Eiropas Sociālā fonda līdzfinansētajos projektos visbiežāk sastopamajās jomās, t.i., izglītības, nodarbinātības, sociālo pakalpojumu, pētījumu, kultūras un informācijas publicitātes jomā. Diemžēl rokasgrāmatā nav iespējams aptvert pilnīgi visas ESF atbalsta jomas, tādēļ rokasgrāmatas lietotāji, kurus interesējošā joma nav analizēta šajā daļā, ir aicināti nodrošināt vienlīdzīgas iespējas savā projektā, ņemot vērā HP VI teorētiskās nostādnes un mācoties no rokasgrāmatā atspoguļotajiem praktiskajiem piemēriem visbiežāk sastopamajās jomās.

1. nodaļa. HP VI integrēšana izglītojošās aktivitātēs

ES fondu 2007.–2013. gada plānošanas periodā liela daļa no ESF līdzfinansētajām aktivitātēm ir tieši vai pastarpināti orientētas uz cilvēka izglītošanu. Tā, piemēram, līdz ar tiešajiem ieguldījumiem augstākās, profesionālās un vidējās izglītības, kā arī mūžizglītības sistēmās attīstībā tiks sniegts atbalsts gan nodarbināto, gan bezdarbnieku un darba meklētāju apmācībai, nevalstisko organizāciju, pašvaldību, sociālo partneru kapacitātes stiprināšanai, apmācībai pašnodarbinātības uzsākšanai u.tml. Arī tad, ja projekta mērķgrupa netiks iesaistīta izglītojošās aktivitātēs, bieži vien dažādu nozaru un specifiku projektos tiks nodrošināta personāla zināšanu un prasmju pilnveide.

Līdz ar to šīs rokasgrāmatas izpratnē jēdziens “izglītojošās aktivitātes” ir interpretējams plašākā kontekstā, neaprobežojoties tikai ar ES fondu ieguldījumiem izglītības nozarē.

Nodaļa ir strukturēta trīs apakšnodaļās, katra no tām pievēršas savam vienlīdzīgu iespēju nodrošināšanas aspektam izglītojošās aktivitātēs – HP VI neatkarīgi no dzimuma, HP VI neatkarīgi no vecuma un HP VI neatkarīgi no invaliditātes.

Apakšnodaļās ir sniegti praktiski ieteikumi vienlīdzīgu iespēju nodrošināšanai neatkarīgi no dzimuma, vecuma un invaliditātes, kā arī analizētas aktuālās problēmas, ar kurām projektu īstenotājiem jāreķinās vienlīdzīgu iespēju nodrošināšanas procesā, ja projektā plānotas izglītojošās aktivitātes.

1.1. apakšnodaļa. HP VI neatkarīgi no dzimuma integrēšana izglītojošās aktivitātēs

Izglītība ir viens no būtiskākajiem faktoriem, kas ietekmē personas nodarbinātību. Tas attiecas gan uz formālo, gan neformālo izglītības procesu, tostarp mūžizglītību. Ja izglītības procesā ir iegūtas atbilstošas zināšanas un prasmes, darba tirgū paveras iespējas ne tikai saņemt labāku atalgojumu, bet arī izvēlēties kādu darbu darīt, pie kura darba devēja strādāt. Augstāks izglītības līmenis vai darba tirgum vairāk piemērota izglītība dod arī lielākas manevra iespējas, ja persona pati izvēlas mainīt nodarbošanos vai to darīt liek pārmaiņus ekonomikā.

Kā dzimums ir saistīts ar ES fondu izglītības aktivitātēm?

Izglītības procesu ietekmē daudzi un dažādi faktori. Rezultāts veidojas ne tikai no izglītības programmu satura un līmeņa, bet arī no tajā iesaistīto personu – pasniedzēju un studentu – zināšanām un īpašībām un turklāt no šķietami ar izglītības procesu tieši nesaistītu faktoru ietekmes, tostarp pieejamiem finanšu resursiem, brīvā laika, ko atvēlēt studijām, uzskatiem par to, vai un ko studēt ir atbilstoši konkrētam dzimumam. Analizējot izglītības procesu no dzimuma perspektīvas, tajā var atklāt vairākas problēmas, kas būtu jāņem vērā, plānojot ES fondu aktivitātes izglītības jomā.

Kuras ir būtiskākās problēmas, un kas to pamato? Ko darīt, lai mainītu situāciju?

Izglītības sistēmā vērojamas būtiskas atšķirības starp dzimumiem, vērtējot gan pēc **augstākā iegūtā izglītības līmeņa**, gan dažāda līmeņa izglītības **iestādēs**, gan izglītības **nozārēs**. Šīs atšķirības lielākoties nosaka **horizontālo segregāciju** darba tirgū, ietekmējot arī darbaspēka pieejamību nozarēs, kurās šobrīd trūkst vai nākotnē būs nepieciešami darbinieki.

Segregācija jeb dalījums tā saucamajās “sieviešu” un “vīriešu” studiju nozarēs

Ja salīdzina studējošo sieviešu īpatsvaru, viņas izteikti ir pārsvarā tādās izglītības tematiskajās grupās kā izglītība – 84,7% – un humanitārās zinātnes un māksla – 78,5% no visiem studējošajiem. Izteikts vīriešu pārsvars vērojams tādās izglītības tematiskajās grupās kā dabas zinātnes, matemātika un informācijas tehnoloģijas – 68,4% – un inženierzinātnes, ražošana un būvniecība – 78,8% no visiem studējošajiem. Šāds studējošo sadalījums vēlāk ietekmē ne tikai sieviešu un vīriešu iespējas darba tirgū un personīgo labklājību, bet arī darbaspēka pieejamību un elastīgumu. Tautsaimniecības un sabiedrības interesēs būtu līdzsvarotāka studējošo izkliede pa studiju nozarēm atbilstoši ekonomikas īstermiņa un īpaši ilgtermiņa vajadzībām. Tas mazinātu arī darba samaksas atšķirības un sociālās atstumtības risku³⁰.

Ieteicamo pasākumu piemēri:

- aktīva mazāk pārstāvētā dzimuma piesaistīšana atbilstošajām studiju nozarēm, kā arī darba tirgus nozarēm, kur trūkst darbinieku;
- mācību programmu satura pārskatīšana, lai mazinātu dzimumstereotipisku sieviešu un vīriešu attēlojumu;
- mācību programmu satura papildināšana ar dzimumstereotipu un dzimumlomu analīzi;
- profesionālās orientācijas pasākumu ieviešana vai pielāgošana, lai veicinātu skolēnu iepazīšanos ar savam dzimumam netipiskām studiju nozarēm un profesijām;
- prakses iespējas uzņēmumos nozarē mazāk pārstāvētajam dzimumam, rezervēts prakses vietu skaits sievietēm un vīriešiem;
- labās prakses piemēru popularizēšana – pazīstamas sievietes IKT nozarē u.tml.;
- stipendijas labākajam katra dzimuma pārstāvim perspektīvajās studiju nozarēs.

Sieviete, kas izvēlējusies celtnieka profesiju
Avots: <http://search.creativecommons.org/>

Zems vīriešu īpatsvars, kas ieguvuši augstāko izglītību, augsts īpatsvars profesionālo izglītību ieguvušo vidū

Augstskolās un koledžās 2007./2008. mācību gadā izglītību ieguva 64,4% sieviešu un 35,6% vīriešu. Starp studijas beigušajiem vīriešu īpatsvars vēl vairāk samazinās. 2005. gada dati liecina, ka pamatzglītību ieguvuši 18,7% vīriešu salīdzinājumā ar 12,6% sieviešu. Vidējā izglītība ir 65,1% vīriešu un 63,0% sieviešu. Augstākā izglītība ir 16,2% vīriešu un 24,4% sieviešu. Šāda tendence saglabājas jau ilgāku laiku. Lai arī pagaidām šķiet, ka augstākā izglītība sievietēm ir līdzeklis, kā nodrošināt vienlīdzību atalgojuma un statusa ziņā ar vīriešiem, nākotnē zemāks vīriešu īpatsvars ar augstāko izglītību var būtiski ietekmēt vīriešu konkurētspēju un pievilcību kā darbiniekiem darba tirgū³⁰.

Profesionālajās izglītības iestādēs 2007./2008. mācību gada sākumā studēja 16 097 sieviešu un 22 779 vīriešu jeb atbilstoši 41,4% un 58,6%. Vīriešu īpatsvars šajā izglītības līmenī daudzu gadu garumā konstanti ir lielāks par sieviešu īpatsvaru³⁰.

leteicamo pasākumu piemēri:

- analīze, tostarp no dzimuma perspektīvas, par ekonomikai nepieciešamo darbaspēku ar augstāko un profesionālo izglītību un problēmām tā piesaistīšanā;
- profesionālās orientācijas programmu pielāgošana, lai veicinātu jaunu sieviešu un vīriešu karjeras izvēli, kas pamatota ar ilgtermiņa ekonomikas prognozēm;
- mācību programmu satura papildināšana ar dzimumstereotipu un dzimumlomu analīzi.

Vīrietis, kas izvēlējis skolotāja profesiju
Avots: <http://www.sxc.hu/>

Atšķirības IKT prasmēs

Pastāv būtiskas atšķirības 16–24 gadus veco sieviešu un vīriešu grupā, kuri savas **datorprasmes** vērtē kā labas, un tas ir priekšnoteikums iesaistei IKT (informācijas un komunikāciju tehnoloģiju) nozarē. Saskaņā ar 2006. gada datiem šajā vecuma grupā savas datorprasmes kā labas vērtē 23% sieviešu un 36% vīriešu. Savukārt kā “vismaz vidējas” savas prasmes vērtē 66% šīs vecumgrupas sieviešu un 72% vīriešu. Pārējās vecumgrupās nav īpaši izteiktu atšķirību starp dzimumiem nevienā no abām prasmju līmeņu grupām³¹.

leteicamo pasākumu piemēri:

- IKT prasmju standarta atbilstības mūsdienu ekonomikas un augstākās izglītības sistēmas vajadzībām izvērtēšana;
- profesionālās orientācijas pasākumi meitenēm, lai stimulētu interesi par IKT un citām perspektīvām, bet sievietēm netradicionālām profesijām.

Vienlīdzīgu iespēju trūkums zinātniskajās institūcijās

Abu dzimumu īpatsvaram starp studējošajiem nav atbilstošs sieviešu īpatsvars starp **zinātņu doktoriem**. Augstākajās izglītības iestādēs ir 65% studējošo sieviešu, bet starp zinātņu doktoriem sieviešu īpatsvars ir tikai 44,5% – tas liecina gan par iespējamu dzimumdiskrimināciju, gan par grūtībām saskaņot karjeru ar ģimenes dzīvi³⁰.

leteicamo pasākumu piemēri:

- pētījumi par augstākās izglītības un zinātnes jomas cilvēkresursu attīstību, karjeras attīstības atšķirībām atkarībā no dzimuma;

³⁰ Centrālā statistikas pārvalde. Datu bāze internetā, <http://data.csb.gov.lv>.

³¹ Centrālā statistikas pārvalde. Sievietes un vīrieši Latvijā 2008. Rīga, 2008.

- darba un ģimenes dzīves saskaņošanas pasākumu popularizēšana zinātnes nozarē;
- zinātniskās karjeras popularizēšana profesionālās orientācijas programmās;
- zinātniskās karjeras attīstības nosacījumu pārskatīšana no dzimuma perspektīvas.

Vīrieši mazāk laika velta mūžizglītībai, kvalifikācijas celšanai un līdzīgiem pasākumiem

Mūžizglītības pasākumos 2006. gadā 25–64 gadu vecuma grupā piedalījās 9,3% sieviešu un 4,1% vīriešu (respondents ir piedalījies apmācībā četras nedēļas pirms aptaujas). 2007. gadā pieaugušo izglītības pasākumos piedalījās 39,0% sieviešu un 25,9% vīriešu vecumā no 25 līdz 64 gadiem³¹.

leteicamo pasākumu piemēri:

- mūžizglītības un neformālās izglītības popularizēšana vīriešu vidū;
- apmācības programmu satura un organizācijas pārskatīšana, lai tā atbilstu vīriešu interesēm un būtu vīriešiem pieejama, piemēram, būtu mācībām piemērots laiks;
- ienākumu kompensācijas sistēmas turpmāka attīstība mūžizglītības un neformālās izglītības programmās iesaistītajiem.

Dažāda veida atkarības ir biežāk sastopamas vīriešiem

2007. gadā no 100 000 iedzīvotāju ar diagnozi *alkoholisms* bija reģistrēti vidēji 2259,6 vīrieši un 439,9 sievietes, tātad 82,1% vīriešu no visiem pacientiem ir šāda diagnoze. Vidēji 48,8 sievietēm un 215,7 vīriešiem noteikta diagnoze *narkotisko un psihoaktīvo vielu atkarība*, tātad 81,6% vīriešu no visiem pacientiem ir šāda diagnoze³¹.

leteicamo pasākumu piemēri:

- atkarību iemeslu noteikšana un piemērotu motivācijas programmu sagatavošana;
- rehabilitācijas un motivācijas programmu piedāvāšana apvienojumā ar apmācības programmām;
- personāla apmācība.

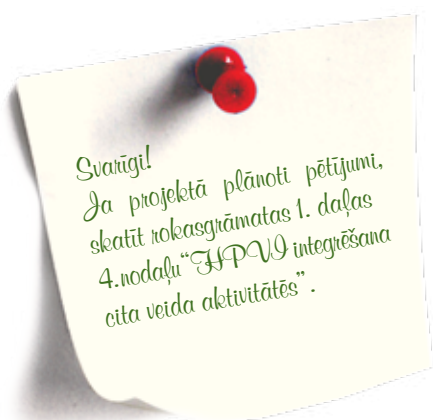
leteicamo pasākumu piemēri dzimumu līdztiesības veicināšanai neatkarīgi no ES fondu projektu jomas un specifikas:

- bērnu un citu personu aprūpes pakalpojumi apmācības laikā;
- pasākumu organizēšana katram dzimumam piemērotā vietā vai laikā, ņemot vērā sabiedriskā transporta lietošanas atšķirības un nodarbinātības rādītājus;
- informācijas izplatīšana par projektu piedāvātajām iespējām piemērotā plašsaziņas līdzeklī un piemērotā veidā;
- konsultācijas ar NVO mērķgrupu vajadzību noskaidrošanai un piemērotu pasākumu īstenošana.

Atbalsta grupas sesija

Avots: <http://search.creativecommons.org/>

Svanīgīl
Ja projektā plānoti pētījumi,
skatīt rokasgrāmatas 1. daļas
4.nodaļu "HPV integrēšana
cita veida aktivitātēs".

1.2. apakšnodaļa. HP VI neatkarīgi no vecuma integrēšana izglītojošās aktivitātēs

Izglītība ir būtisks un neatņemams cilvēka dzīves attīstības pamats un arī svarīgs priekšnosacījums, kas ietekmē indivīda nākotnes iespējas. Mūsdienās noveco ne tikai cilvēki, bet arī zināšanas. Lai cilvēks varētu veiksmīgāk pielāgoties jaunajam laikmeta un sociālajām pārmaiņām, nezaudētu darbu, būtu sociāli un ekonomiski aktīvs, viņam ir nepieciešams pastāvīgi papildināt un uzlabot savas zināšanas, iemaņas un prasmes. Tas arī ir aktīvās novecošanās mērķis izglītībā. Tāpēc ir svarīgi novērst šķēršļus, kas traucē šo mērķi īstenot.

Izglītība un zināšanas ne tikai sagatavo indivīdu darbam, tās arī ļauj cilvēkam zināt savas tiesības un iespējas, respektīvi, pašas zināšanas dod iespēju būt noderīgam, un, jo vairāk zināšanu, jo vairāk iespēju. Tomēr kāda ir realitāte?

Mūsdienās darba tirgū ir izveidojusies pretrunīga situācija, kurā zaudētāji ir gan darba devēji, gan darba ņēmēji, – par to liecina augstais bezdarba līmenis, no vienas puses, un darbaspēka deficīts, no otras puses. Kāpēc pastāv šāda problēma, un kā to risināt?

Analizējot situāciju darba tirgū, ir konstatēts, ka galvenie bezdarba iemesli ir neatbilstoša izglītība un zināšanu un darba prasmju trūkums. Iedzīvotāju grupas, kurām ir vieni no augstākajiem bezdarba rādītājiem, ir jaunieši (15–24 gadus veci) un pirmspensijas vecuma cilvēki (55–64 gadus veci). 2007. gadā jauniešu bezdarba līmenis bija 12,9%, savukārt pirmspensijas vecuma iedzīvotājiem – 11,1%.

Pirms analizēt datus un situāciju attiecībā uz zināšanu un prasmju uzlabošanu un pilnveidošanu – tas ir ļoti būtiski sabiedrības novecošanās apstākļos –, vispirms ir jāskatās ar problēmu analīzi **pamatizglītībā**, jo tieši pamatizglītība rada iespējas cilvēkam apgūt dzīvē nepieciešamās pamatzināšanas un pamatprasmes, kā arī veido vērtību orientāciju.

Latvijā ir ievērojams no izglītības iestādēm atskaitīto izglītojamo skaits (5,1% skolēnu, pabeidzot 9. klasi 2006./2007. mācību gadā, nesaņēma apliecību par pamatizglītības ieguvu). Tas rada risku, ka nākotnē šiem jauniešiem nebūs gandrīz nekādu iespēju iegūt labi apmaksātu, stabilu darbu un pastāv iespēja iegūto darbu ātri zaudēt, līdz ar to viņi izjutīs ne vien materiālo maznodrošinātību, bet arī pamazām tiks izstumti no aktīvas sociālās aprites, zaudējot spēju efektīvi piedalīties sabiedrības ekonomiskajā, politiskajā un kultūras dzīvē³². Minētajai problēmai ir gan iekšēji, gan ārēji iemesli³³.

Pamatizglītības sekmīgu apguvi traucējošie faktori
5. tabula

Ārējie faktori	Iekšējie faktori	Galvenie atbiruma iemesli
1) nepietiekama vecāku prasme audzināt bērnus; 2) nepietiekama skolas un vecāku sadarbība; 3) skolotāju profesionalitātes ierobežojums; 4) mācību programmu neatbilstība reālajai situācijai; 5) plašsaziņas līdzekļu ietekme.	Paša skolēna uztvere par izglītības nepieciešamību.	1) ģimenes apstākļi; 2) vājas spējas, “robi” zināšanās; 3) motivācijas trūkums; 4) draugi, sociālā vide; 5) veselības problēmas.

Jāuzsver gan, ka nedaudz vairāk kā puse – 54,2% skolēnu, kas pamatizglītību neieguva, – tomēr vēlas turpināt mācības. Taču tie ir pilsētu skolēni. Skolēni, kas nāk no laukiem, par to nav tik pārliecināti³⁴. Līdz ar to situācija darba tirgū liecina, ka personas ar pamatizglītību veido salīdzinoši lielu daļu bezdarbnieku – 18%.

Iespējamie risinājumi minētās problēmas novēršanai:

- sagatavot motivācijas programmas pamatizglītības iegūšanai, īpašu uzmanību vēršot uz zēnu un lauku skolēnu motivāciju;
- sagatavot vai pilnveidot mācību programmas atbilstoši mainīgajai situācijai sabiedrībā;

³² “Nacionālais ziņojums par sociālās aizsardzības un sociālās iekļaušanas stratēģiju 2006.–2008.gadam”, Labklājības ministrija, 2006.

³³ Pētījums “Savlaicīgu pamatizglītības apguvi traucējošo faktoru kopums”, Providus, 2004.

³⁴ “Savlaicīgu pamatizglītības apguvi traucējošo faktoru kopums”, Providus, 2004.

Ateeris!

- Ir konstatēts, ka viens no galvenajiem bezdarba iemesliem ir veselības stāvoklis, tāpēc ir svarīgi, lai cilvēki jau agrā vecumā apzinātos, kādas sekas izraisa, piemēram, smēķēšana, pārmērīga alkohola un medikamentu lietošana, izvairīšanās no fiziskām nodarbībām, neveselīga ēdiena lietošana, pārslodze, dažādi psiholoģiski faktori u.c.
- Statistikas dati liecina, ka vislielākā mirstība Latvijā ir asinsrites sistēmu slimību dēļ (tās izraisa psihoemocionāls stress, infekciozie faktori, medikamentu un toksīnu lietošana, pārslodze, fizisku nodarbību trūkums u.c.), kā arī ārēju nāves iemeslu (satiksmes negadījumu, pašnāvības, saindēšanās no alkohola u.c.) un ļaundabīgu audzēju (ko izraisa smēķēšana u.c.) dēļ.
- Izglītības kontekstā veselība ir būtisks sabiedrības audzināšanas un informēšanas jautājums. "Ja vēlamies, lai 65 gadus veca cilvēka veselības stāvoklis būtu daudz labāks, attiecīgās zināšanas sabiedrībai jāsniedz krietni agrāk."³⁶ Pamatizglītība nav tikai skolas klašu stundu skaits, aiz tās slēpjas dzīvesveids, ko nosaka izglītības līmenis, – attieksme pret lietām, savu veselību, vēlme izzināt, turpināt izglītoties³⁷.

Vai zināji, ka no skolas atbūso skolēnu dzimumu analīze liecina, ka tieši zēni ir tie, kas dažādu iemeslu dēļ pārtinauc mācības skolā. Tas nākotnē ietekmē viņu iespējas iegūt izglītību un pēcāk arī labi apmaksātu darbu.

Svarīgi!
Ne mazāk svarīgs aspekts ir reģionālais pārklājums. Jāņem vērā, ka izglītības pieejamība un kvalitāte dažādos reģionos ir atšķirīga. Skolēnu zināšanu līmenis ir atkarīgs arī no teritoriālā aspekta – visās izglītības saturā jomās lauku skolu skolēniem ir daudz vājāki sasniegumi nekā Rīgas un citu pilsētu skolēniem³⁵, jo Latvijas lauku un pilsētu skolēniem nav vienlīdzīgu iespēju iegūt vienādas kvalitātes izglītību.

- rast alternatīvas pamatzglītības iegūšanai tiem, kas priekšlaikus aizgājuši no skolas, izņemot sociālās korekcijas iestādes;
- piedāvāt izglītojošus un informatīvus pasākumus, kas vērsti uz indivīdu veselības profilaksi, piemēram, par alkohola negatīvo ietekmi uz veselību, satiksmes drošību, smēķēšanas kaitīgumu, proti, veselīga dzīvesveida popularizēšanas pasākumi;
- citi risinājumi.

Arī profesionālajā *izglītībā* pastāv vairākas problēmas. Ir ne tikai nepietiekams profesionālajā izglītībā iesaistīto daudzums, bet arī ievērojams no profesionālās izglītības iestādēm atskaitīto audzēkņu skaits. Arī šīs problēmas iemesli ir dažādi, un bieži tiem pamatā ir problēmas pamatzglītības pakāpē³⁸. Starp būtiskākajiem iemesliem var minēt šādus:

- 15–16 gadus vecie jaunieši (īpaši jaunietes) pēc pamatskolas beigšanas parasti izvēlas humanitārās programmas studijas;
- jauniešiem nav pieejami informatīvie materiāli par profesijām tehniskajās nozarēs;
- prakses trūkums pamatskolas un vidusskolas skolēniem;
- nepietiekams profesionālās izglītības iestāžu teritoriālais pārklājums u.c.

Stereotipi par tehniskajām profesijām:

- šo profesiju pārstāvjiem ir lielas iespējas kļūt par bezdarbniekiem;
- šo profesiju pārstāvjiem ir mazs atalgojums;
- šo profesiju pārstāvjiem ir fiziski smags un netīrs darbs;
- tās nav prestižas profesijas, un tajās nav lielas karjeras iespējas.

³⁵ "Latvija. Pārskats par tautas attīstību 2006/2007. Cilvēkkapitāls: mans zelts ir mana tauta?", Rīga: LU Sociālo un politisko pētījumu institūts, 2007, 35. lpp.

³⁶ <http://72.14.205.104/search?q=cache:zcTjiKhI9VwJ:www.medicine.lv/>

³⁷ "Demogrāfiskā attīstība Latvijā 21. gadsimta sākumā", Latvijas Valsts prezidenta kanceleja, 2006, 69. lpp.

³⁸ EQUAL projekts "Profesiju segregācijas cēloņu mazināšana" (starptautiskās konferences "Sieviete izglītībā, karjerā un biznesā" atskaite (2006), <http://72.14.205.104/search?q=cache:DZvtCjkM8RcJ:www.karjerascentrs.lv/>).

Minētie stereotipi daļēji nav maldīgi, jo, piemēram, lielāko bezdarbnieku kopskaitu pēc izglītības līmeņa veido tieši personas, kam ir profesionālā izglītība, – 2007.gada decembrī tie bija 37%. Par vienu no pamatproblēmām darba devēji atzīst nepietiekamas praktiskās iemaņas apgūtajā specialitātē. Lielu bezdarbnieku daļu veido arī personas ar vispārējo vidējo izglītību – 28%.

Vislielākais bezdarba risks ir gan vīriešiem, gan sievietēm ar profesionālo un vispārējo pamatzglītību, vismazākais – personām ar augstāko izglītību. Vīriešiem ar vispārējo vidējo izglītību ir diezgan liels bezdarba risks, bet vīriešiem ar profesionālo vidējo izglītību – diezgan liels slēpta bezdarba risks (tas nozīmē, ka cilvēks pārstāj aktīvi meklēt darbu, taču piemērotam darbam paliek pieejams, ja tāds tiek piedāvāts). Sievietēm ar vispārējo vai profesionālo vidējo izglītību nav nozīmīgu atšķirību attiecībā uz bezdarba vai slēpta bezdarba risku³⁹.

Atceries!

Izglītojošās aktivitātes ietver ne tikai izglītības sistēmā iegūtās zināšanas un kvalifikāciju, bet arī apmācību ārpus šīs sistēmas. Izglītojošās aktivitātes var būt gan bezdarbnieku un darba meklētāju apmācība, kapacitātes stiprināšana nevalstisko organizāciju pārstāvjiem, sociālajiem partneriem, pašvaldību darbiniekiem u.c., kam ir nepieciešamība iemācīties kaut ko jaunu vai uzlabot jau esošās zināšanas.

Studiju prakse
Avots: <http://www.citea.com.au>, <http://www.umhelen.edu>

Iespējamie risinājumi minētās problēmas novēršanai:

- organizēt skolēniem plānotas mācību/studiju vizītes tehnisko nozaru uzņēmumos;
- nodrošināt reālas prakses iespējas pastāvīgi mainīgajā darba tirgū;
- sagatavot informatīvus materiālus (bukletus, brošūras, publikācijas u.c. plašsaziņas līdzekļos) par perspektīvām, karjeras iespējām, atalgojumu, esošajiem uzņēmumiem tehniskajās nozarēs;
- pilnveidot un uzlabot profesionālās izglītības programmas atbilstoši mūsdienu situācijai darba tirgū;
- citi risinājumi.

Savukārt **augstākās izglītības** sistēmas galvenās problēmas ir šādas⁴⁰:

- augstākajai izglītībai joprojām ir jākompensē nepilnības vidējās izglītības līmenī – valodu apmācība, zināšanas eksaktajos priekšmetos;
- komunikāciju prasmju attīstīšana, maza interese par dabas un inženierzinātnēm, mazs konkurss uz studiju vietām un ar to saistītais nepietiekamais speciālistu skaits pēc augstskolas beigšanas;

- iegūtās izglītības neatbilstība darba tirgus prasībām;
- nepietiekamas praktiskās iemaņas apgūtajā specialitātē;
- mūsdienu prasībām neatbilstoša augstskolu infrastruktūra.

Varētu šķist, ka cilvēkam ar augstāko izglītību nevajadzētu būt problēmām darba tirgū, tomēr starp bezdarbniekiem ir 12% personu ar augstāko izglītību⁴¹. "Kandidējot uz darbu, cilvēkam ar augstāko izglītību un bez darba pieredzes un cilvēkam bez augstākās izglītības, bet ar darba pieredzi priekšroku var dot darba pieredzei, jo "plaisa" starp teorētisko bāzi, ko sniedz augstskolas, un praktisko dzīvi, ir liela."⁴²

³⁹ "Bezdarba un sociālās atstumtības iemesli un ilgums", LU Filozofijas un socioloģijas institūts, 2007, 56. lpp.

⁴⁰ "Detalizēts darbaspēka un darba tirgus pētījums tautsaimniecības sektoros", LU Filozofijas un socioloģijas institūts, 2007.

⁴¹ 2007. gada decembrī reģistrēto bezdarbnieku iedalījums pēc izglītības līmeņa (NVA dati).

⁴² "Darbaspēka profesionālā mobilitāte", LU Filozofijas un socioloģijas institūts, 2007.

Mūžizglītība

Iedzīvotāju izglītības līmeņa paaugstināšana, palielinot iedzīvotāju iesaistīšanos visos izglītības līmeņos, īpaši akcentējot vidējās profesionālās izglītības un mūžizglītības nozīmi, lai iegūtu darba tirgum nepieciešamo kvalifikāciju, ir vitāli svarīgs uzdevums darbaspēka konkurētspējas palielināšanai un Latvijas sociāli ekonomiskajai attīstībai kopumā. Tomēr mūžizglītība ir vājākais posms izglītības nodrošināšanas procesā Latvijā. Galvenokārt tieši neformālā izglītība strauji mainīgā darba tirgus un jauno tehnoloģiju apstākļos spēj ātri nodrošināt darba devēju, darba ņēmēju, kā arī indivīdu vajadzībām atbilstošas jaunas zināšanas, prasmes un kompetences. Mūžizglītība ir būtisks faktors gan Latvijas reģionālo atšķirību samazināšanai, gan līdzsvarotas un mērķtiecīgas kultūrvides sakārtošanai un veidošanai, gan arī dzīves kvalitātes paaugstināšanai un sabiedrības integrācijas veicināšanai.

Iespējamie risinājumi minētās problēmas novēršanai:

- ieviest visaptverošu mūžizglītības kvalitātes atzišanas sistēmu;
- mūžizglītības aktivitātēs iesaistīt dažāda vecuma cilvēkus ar sliktu prasmi un kvalifikāciju, īpaši sievietes pirmspensijas un pensijas vecumā, jo viņas darba tirgū piedalās mazāk nekā tāda paša vecuma vīrieši;

Mūžizglītība

Avots: Labklājības ministrija.

- plānot aktivitātes, kas vērstas uz tālākizglītību, mūžizglītību, neformālo izglītību, kā arī kapacitātes celšanu, iesaistot iedzīvotāju grupas, kurām ir nepietiekamas un neatbilstošas zināšanas, kā arī prasmes kādā no jomām;
- apmācīt pirmspensijas un pensijas vecuma cilvēkus strādāt ar informācijas un komunikācijas tehnoloģijām un apgūt svešvalodas, tāpēc ka šīs ir visvairāk pieprasītās prasmes un zināšanas darba tirgū un minētajai mērķgrupai to trūkst;
- citi risinājumi.

Vai zināji, ka

- sievietes lielākoties izvēlas humanitāro zinātņu programmas, līdz ar to notiek darba tirgus segregācija pēc dzimuma, un tas savukārt nozīmē neelastīgu darbaspēku un nelabvēlīgu ietekmi uz viena dzimuma situāciju, proti, jomās, kurās izvēlas mācīties sievietes, darba tirgū ir mazāks atalgojums;
- sievietes pirmspensijas un pensijas vecumā ir krietni mazāk iesaistījušās darba tirgū nekā tāda paša vecuma vīrieši, kaut arī šajās vecuma grupās sieviešu skaits ir daudz lielāks par vīriešu skaitu (55 līdz 59 gadu vecuma grupā sieviešu īpatsvars 2006. gada sākumā bija apmēram 56%, taču jau 60 līdz 64 gadu vecuma grupā sieviešu īpatsvars sasniedza gandrīz 60%).

Iespējamie risinājumi minētās problēmas novēršanai:

- uzlabot mācību programmu kvalitāti un atbilstību tautsaimniecības un darba devēju prasībām;
- veicināt studiju un darba prakses apvienošanu, tā nodrošinot pieredzes iegūšanu, jo pieredzes trūkums šobrīd ir viens no galvenajiem šķēršļiem sekmīgai integrācijai darba tirgū;
- uzlabot augstskolu infrastruktūru (vispārējo, mācību, pētniecības un vadības);
- citi risinājumi.

1.3. apakšnodala. HP VI neatkarīgi no invaliditātes integrēšana izglītojošās aktivitātēs

Izglītība ir galvenais sociālās integrācijas instruments, un ir jāpieliek visas nepieciešamās pūles, lai personas ar invaliditāti varētu iegūt izglītību, piedalīties apmācībā un informatīvos pasākumos, kā citās ES fondu projektu aktivitātēs, lai tiktu nodrošināta viņu līdzdalība un iekļaušanās sabiedrībā un darba tirgū.

ES invaliditātes stratēģijā ir uzsvērtā vienlīdzīga pieeja kvalitatīvai izglītībai un mūžizglītībai. Šīs divas jomas ļauj personām ar invaliditāti pilnībā iesaistīties sabiedrībā un uzlabot savas dzīves kvalitāti. Eiropas Komisija palīdz atbalstīt bērnu invalīdu integrāciju vispārējā izglītības sistēmā⁴³.

Kaut arī pēdējo gadu laikā ir īstenoti daudzi pasākumi invalīdu vienlīdzīgu iespēju nodrošināšanai, izglītības jomā joprojām pastāv virkne problēmu, kas kavē personas ar invaliditāti iekļauties izglītībā un piedalīties izglītojošās aktivitātēs. Turklāt zīmīgi, ka jau no agras bērnības tiek kavēta bērnu ar funkcionāliem traucējumiem iekļaušanās izglītībā un tā turpinās visas dzīves garumā – sākot ar nepielāgotiem bērnudārziem, skolām, piemērotu apmācības programmu trūkumu, darbam ar personām ar funkcionāliem traucējumiem apmācīta personāla trūkumu, profesionālās un augstākās izglītības nepieejamību un beidzot ar pārkvalifikācijas un mūžizglītības iespēju ierobežojumu.

Pirmsskolas izglītība

Ar katru gadu palielinās pirmsskolas vecuma bērnu ar funkcionāliem traucējumiem daudzums. Pirmsskolas izglītības speciālās grupas 2004./2005. mācību gadā apmeklēja 4522 bērni ar funkcionāliem traucējumiem, tajā skaitā 2615 bērni 5–7 gadu vecumā. Savukārt no tiem bija 468 bērni ar redzes traucējumiem, 481 – ar intelekta traucējumiem, 427 – ar kustību traucējumiem, 2537 – ar runas traucējumiem, 71 – ar dzirdes traucējumiem, 455 – ar tuberkulozes intoksikāciju. Bērni ar funkcionāliem traucējumiem Latvijā pirmsskolas izglītību varēja iegūt 40 speciālās izglītības iestādēs ar 222 speciālām pirmsskolas izglītības grupām, 95 speciālās pirmsskolas izglītības grupās vispārēja tipa pirmsskolas izglītības iestādēs un 12 speciālās pirmsskolas izglītības grupās pie skolām⁴⁴.

Vispārējā izglītība, interešu izglītība

Vēl joprojām maz ir bērnu ar funkcionāliem traucējumiem, kuri tiek integrēti vispārīgizglītojošās skolās (invalīdu skaits vispārīgizglītojošās skolās, izņemot vakara (maiņu) skolas, 2006./07. mācību gadā bija 787). Izglītības iestādēs trūkst pielāgotu datoru un programmatūras personām ar funkcionāliem traucējumiem⁴⁵.

Kaut arī iekļaujošā izglītība ir viena no izglītības politikas prioritātēm, šobrīd skolēnu ar funkcionāliem traucējumiem, kas mācās iekļaujošā izglītības vidē, nav daudz: 2007./2008. mācību gadā vispārīgizglītojošo skolu speciālajās klasēs mācījās 1045 skolēni un 625 skolēni ar speciālām vajadzībām bija integrēti vispārīgizglītojošo skolu vispārīgizglītojošās klasēs.

Skolēns ar kustību traucējumiem vispārīgizglītojošā skolā

Avots: <http://search.creativecommons.org/>

⁴³ http://ec.europa.eu/employment_social/

⁴⁴ Darbības programma "Cilvēkresursi un nodarbinātība".

⁴⁵ Darbības programma "Cilvēkresursi un nodarbinātība".

Profesionālā izglītība, pārkvalifikācija, apmācība

Profesionālās izglītības iestāžu infrastruktūra nav pielāgota personām ar funkcionāliem traucējumiem. Lai profesionālā izglītība būtu pieejama, ir jānodrošina, lai katrā reģionā vismaz viena profesionālās izglītības iestāde būtu pielāgota personām ar funkcionāliem traucējumiem⁴⁶.

Saskaņā ar NVA sniegto informāciju 2007. gadā profesionālo apmācību, pārkvalifikāciju vai kvalifikācijas paaugstināšanu sāka 3893 bezdarbnieki, no tiem 211 bezdarbnieki ar invaliditāti – 5,4% (atbilstoši 2006. gadā – 8584 un 614 jeb 7,2%)⁴⁷. Profesionālo apmācību, pārkvalifikāciju vai kvalifikācijas paaugstināšanu pabeidza 228 bezdarbnieki ar invaliditāti (tostarp bezdarbnieki, kas sākuši apmācību, pārkvalifikāciju vai kvalifikācijas paaugstināšanu iepriekšējā gadā). Pēc profesionālās apmācības, pārkvalifikācijas vai kvalifikācijas paaugstināšanas darbā iekārtojušās 202 personas ar invaliditāti (tostarp bezdarbnieki, kas pabeiguši apmācību, pārkvalifikāciju vai kvalifikācijas paaugstināšanu iepriekšējos periodos)⁴⁸.

Latvijā kopumā tikai 39% personu ar invaliditāti ir profesionālā izglītība. 2007. gadā nodarbinātības un preventīvos pasākumos (bezdarbnieku profesionālajā apmācībā, neformālajā (modulārajā) apmācībā, pasākumos konkurētspējas paaugstināšanai, darba prasmju apguvē u.c.) piedalījās 3492 personas ar invaliditāti, tas ir, mazāk nekā 10% no visiem nodarbinātības un preventīvo pasākumu dalībniekiem (37 744)⁴⁹.

Mūžizglītība un tālākizglītība

Personām ar invaliditāti ir ierobežotas izglītības un tālākizglītības iespējas. Latvijā strādājošo invalīdu īpatsvars ir tikai aptuveni 10% no to kopskaita. Tālākizglītības iestādes un to mācībām domātais aprīkojums nav piemērots personām ar invaliditāti, tāpēc mazinās šo personu iespējas iegūt tālākizglītību⁵⁰.

Izglītības iestādes nodrošina arī pieaugušo, tostarp bezdarbnieku, darba meklētāju un invalīdu, apmācību. Šī apmācība bieži nav pieejama personām ar funkcionāliem traucējumiem, jo izglītības iestāžu telpas un to aprīkojums nav atbilstoši pielāgots. Līdz ar to svarīga ir visu vecumu izglītojamo ar funkcionāliem traucējumiem integrācija vispārējās, profesionālās, augstākās un interešu izglītības programmās, kā arī turpmākā iesaistīšanās mūžizglītībā, lai veicinātu šo personu nodarbinātības iespējas⁵¹.

Analizējot statistiku un informāciju par personu ar funkcionāliem traucējumiem iespējām izglītības jomā, var konstatēt galvenās problēmas:

- nepietiekams tādu izglītības iestāžu īpatsvars, kur nodrošināta pieejamība izglītojamajiem ar funkcionāliem traucējumiem;
- nepietiekama personu ar funkcionāliem traucējumiem integrēšana kopējā izglītības plūsmā;
- izglītības iestādes netiek nodrošinātas ar atbilstošiem speciālistiem darbam ar personām ar funkcionāliem traucējumiem;
- nevienā izglītības līmenī netiek nodrošināta personām ar funkcionāliem traucējumiem atbilstoša materiāli tehniskā bāze;
- nepietiekama personu ar funkcionāliem traucējumiem motivācija izglītoties;
- zems personu ar funkcionāliem traucējumiem priekšzināšanu līmenis;
- piemērotu programmu un sociālā atbalsta trūkums liedz šīm personām iegūt darba dzīvei piemērotas zināšanas un prasmes;
- nepietiekams profesionālās orientācijas un karjeras izglītības darbs izglītības iestādēs un atbilstošas izglītības pieejamība personām ar zemu priekšzināšanu līmeni vai funkcionāliem traucējumiem.

⁴⁶ Darbības programma "Cilvēkresursi un pakalpojumi".

⁴⁷ "Informācija par bezdarbniekiem, kuri 2007. gadā iesaistīti profesionālajā apmācībā, pārkvalifikācijā vai kvalifikācijas paaugstināšanā".

⁴⁸ VDEĀVK 2007. gada publiskais pārskats.

⁴⁹ Prezentācija "Bezdarba situācija Latvijā", Labklājības ministrija, Nodarbinātības valsts aģentūra, 05. 02. 2008.

⁵⁰ Darbības programma "Cilvēkresursi un pakalpojumi".

⁵¹ Darbības programma "Cilvēkresursi un pakalpojumi".

Kā nodrošināt personu ar funkcionāliem traucējumiem vienlīdzīgas iespējas ESF projektu aktivitātēs?

Lai risinātu izglītības jomā konstatētās problēmas un nodrošinātu personu ar funkcionāliem traucējumiem vienlīdzīgas iespējas izglītības un apmācības procesā, ES fondu projektos būtu ieteicamas aktivitātes izglītības pieejamības nodrošināšanai personām ar funkcionāliem traucējumiem.

Iespējams, būs nepieciešami arī dažādi pielāgojumi: mācību procesā būs jāizmanto iespējami vairāk audio materiāli vai datori ar Braila rakstu, lai personas ar redzes traucējumiem varētu nolasīt tekstu, vai arī teksti vieglā valodā, ja projekta mērķgrupa būs cilvēki ar garīga rakstura traucējumiem, vai arī jāizvēlas tādas telpas semināru vai mācību norisei, kuras ir pieejamas personām ar kustību traucējumiem un vecāka gadagājuma cilvēkiem. Lai nodrošinātu personu ar funkcionāliem traucējumiem vienlīdzīgas iespējas, ES fondu projektos ieteicams īstenot turpmāk minētās specifiskās aktivitātes.

1. Mērķgrupas apzināšana un personu ar funkcionāliem traucējumiem vajadzību noskaidrošana

- Lai noskaidrotu izvēlētajā mērķgrupas vajadzības un identificētu problēmas, kas tiks risinātas projektā, ir nepieciešama esošās situācijas analīze, to statistikas datu izpēte izglītības jomā, kas ir specifiski konkrētai mērķgrupai, konkrētam reģionam vai pilsētai, labās prakses piemēru izpēte, kā arī ir iespējams izmantot konkrētās jomas ekspertu konsultācijas.
- Lai nodrošinātu mērķgrupas piedalīšanos projektā, jāveic pasākumi mērķgrupas piesaistīšanai (informācija internetā, vietējos laikrakstos, vietējā televīzijā, ģimenes ārstu praksēs, sociālajos dienestos, dienas centros, nevalstiskajās organizācijās u.c.).
- Raksturojot mērķgrupu, ir jānosaka personas ar funkcionāliem traucējumiem, jāizzina viņu individuālās vajadzības atkarībā no traucējumu veida, vecuma un dzimuma. Ieteicams aptaujāt pašas personas ar funkcionāliem traucējumiem – kādas ir viņu vajadzības, un kādi pielāgojumi tām ir nepieciešami.

2. Atbalsts personai ar funkcionāliem traucējumiem izglītības un apmācības procesā

- Organizējot apmācību personām ar funkcionāliem traucējumiem, ieteicams paredzēt ergoterapeita, surdotulka (ja starp dalībniekiem ir nedzirdīga persona), atbalsta personas (sociālā darbinieka, skolotāja palīga u.c.) klātbūtni apmācības procesā.
- Personām ar kustību traucējumiem nepieciešams paredzēt speciālo transportu nokļūšanai līdz apmācības vietai un aizkļūšanai no tās.
- Apmācība jāorganizē vietās, kur ir nodrošināta vides pieejamība personām ar funkcionāliem traucējumiem, tostarp paredzēta autostāvvietā invalīdiem, piekļūšana apmācību vietai, pārvietošanās ēkā un telpās, piemēroti galdi mācību telpās, pieejama tualete personām ar funkcionāliem traucējumiem (sk. apakšnodaļu "Specifiski pasākumi vides pieejamības nodrošināšanai personām ar funkcionāliem traucējumiem ERAF projektos").
- Ieteicams izglītēt par funkcionālajiem traucējumiem visu personālu, kas ir iesaistīts mācību procesā un tā nodrošināšanā.
- Zināšanu pārbaudēs jāņem vērā personu ar funkcionāliem traucējumiem individuālās vajadzības: jādod iespēja kārtot testus dažādi – mutvārdos, rakstveidā vai ar datora palīdzību. Ja nepieciešams, jādod papildu laiks uzdevuma izpildei.

3. Studiju, apmācības un kursu programmu sagatavošana

- Izglītības iestādē jāizveido iekļaujoša vide, kur apmācāmie ar funkcionāliem traucējumiem var iegūt savam veselības stāvoklim, spējām un attīstības līmenim atbilstošu izglītību vai apmācību.
- Apmācot vispārīglītojošo skolu skolotājus, aroda skolotājus, pedagoģisko augstskolu studentus

Skolēns ar kustību traucējumiem mācību prakses laikā
Avots: <http://www.siva.gov.lv/>

darbam ar personām ar funkcionāliem traucējumiem, jāveicina izpratne par vienlīdzīgu iespēju pamatprincipiem un izglītības iestāžu un apmācības pieejamību personu ar funkcionāliem traucējumiem iekļaušanai izglītībā.

- Sagatavojot apmācību programmas un kursus, to saturā jāietver informācija par personu ar funkcionāliem traucējumiem vienlīdzīgām iespējām, arī sadalījumā pēc vecuma un dzimuma, lai veicinātu izpratnes veidošanos par vienlīdzīgu iespēju pamatprincipiem.
- Mācību saturā jāietver informācija, kas nepieciešama efektīvai iespēju sabalansēšanai starp vīriešiem un sievietēm un aktīvai invalīdu līdzdalībai, īpaši pievēršot uzmanību šādām jomām: sieviešu un vīriešu invalīdu iesaistīšanai izglītībā un apmācībā, nodarbinātībā, sociālajā politikā, līdzdarbībā un lēmumu pieņemšanā attiecībā uz viņu seksualitāti, sociālo reprezentāciju, mātes un tēva lomu, mājas un ģimenes dzīvi un vardarbības nepieļaušanu.
- Profesionālās izglītības ieguves formu pilnveide invalīdiem, izmantojot modernās informācijas un komunikācijas tehnoloģijas (tostarp veidojot speciālās datorklases personām ar invaliditāti, nodrošinot individuālās lietošanas IKT projekta īstenošanas laikā atbilstoši personas funkcionālajām spējām – aprīkojumu ar Braila rakstu un valodas sintēzes funkciju, programmatūras un iekārtu piemērošanu cilvēku individuālajām vajadzībām u.c.).
- Lai veicinātu personu ar invaliditāti integrāciju sabiedrībā un mazinātu viņu sociālo atstumtību, ir nepieciešams sniegt tiem pieeju informācijas un komunikācijas tehnoloģijām, nodrošinot e-darba vidi, tālmācības un prasmju attīstību. E-apmācība varētu kļūt par vienu no elementiem, kas veicina personu ar invaliditāti socializāciju, t.i., cilvēkiem ar kustību traucējumiem, kam ir ierobežotas iespējas iziet ārpus mājas.
- Mācību materiālos jāietver informācija par dažādiem invaliditātes veidiem un par dažādajām vajadzībām, kas izriet no katra invaliditātes veida.

4. Personu ar funkcionāliem traucējumiem individuālo vajadzību ievērošana atkarībā no funkcionālo traucējumu veida

• *Personas ar redzes traucējumiem*

Personām ar redzes traucējumiem būs nepieciešams mācību materiāla teksts Braila rakstā (neredzīgām personām) vai arī teksts, kas rakstīts lielākiem burtiem (vājredzīgām personām). Personai ar redzes traucējumiem būs noderīgs dators, kurā var lasīt tekstu Braila rakstā. Apmācības procesā ieteicams izmantot iespējami vairāk audiomateriālu, lupas teksta lasīšanai. Ja nodarbību laikā tiek rakstīts uz tāfeles, ieteicams runāt līdzi, lai personai ar redzes traucējumiem varētu vieglāk sekot, rādot attēlus, vienmēr jāskaidro, kas uz tiem ir attēlots. Apmācībā jāizmanto pielāgotas informāciju tehnoloģijas (speciālās datorprogrammas neredzīgām un vājredzīgām personām; sk. apakšnodaļu "Pieejamība informācijas, sakaru un citiem pakalpojumiem").

• *Personas ar dzirdes traucējumiem*

Personām ar dzirdes traucējumiem (nedzirdīgām un vājdzirdīgām personām) jānodrošina iespēja sēdēt mācību telpas priekšā, lai tās varētu nolasīt sakāmo no runātāja lūpām. Papildus jānodrošina iespēja saņemt runātāja teksta rakstisku kopiju. Bieži vājdzirdīgiem cilvēkiem ir iespēja izmantot dzirdes aparātu, kas uzlabo spēju dzirdēt, tomēr tas darbojas tikai tad, kad apkārt ir klusums. Lai ar nedzirdīgiem cilvēkiem sarunātos pilnīgi brīvi, ir nepieciešams zīmju valodas tulks, bet vairums dzirdes invalīdu labi lasa no lūpām un var arī izlasīt uzrakstīto tekstu.

Pielāgots transports personai rītenkrēslā

Avots: <http://search.creativecommons.org/>

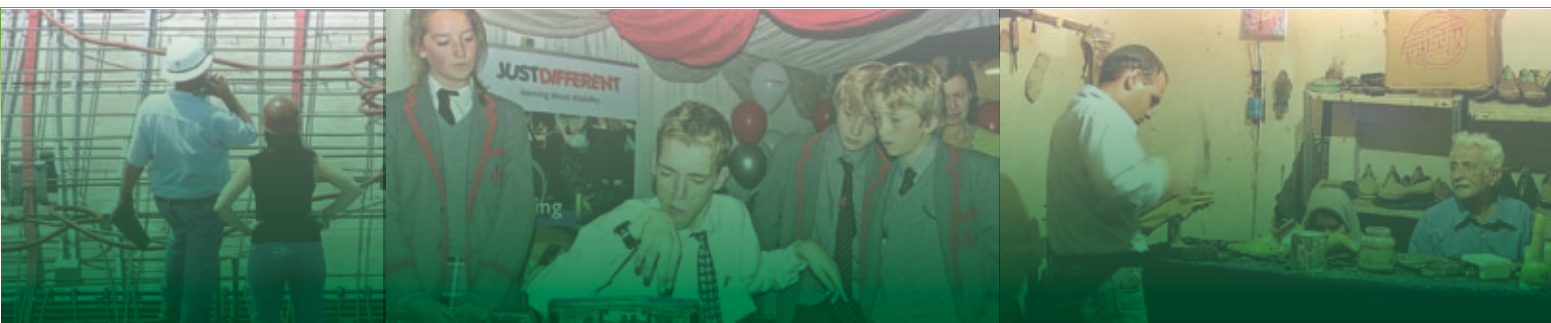
• *Personas ar kustību traucējumiem*

Personām ar kustību traucējumiem (tostarp personām, kas lieto rītenkrēslu) jānodrošina piekļuve apmācības vietai, speciālais transports vai vieta autostāvvietā, ja persona lieto personisko transportu. Personai ar kustību traucējumiem jānodrošina netraucēta pārvietošanās ēkā un telpā (tostarp pielāgota tualete un ēdināšanas vieta). Mācību procesā personai ar kustību traucējumiem būs nepieciešams dators, dokumentu turētājs, ergonomiskais krēsls. Ja nepieciešams, jāgādā par to, lai personai ar kustību traucējumiem būtu pieejama atpūtas telpa un ergoterapeita pakalpojums.

• *Personas ar garīga rakstura traucējumiem*

Personai ar garīgās attīstības traucējumiem jānodrošina iespēja saņemt apmācības vieglajā valodā, izmantojot speciālas apmācību

programmas, metodikas un uzskates līdzekļus. Gan personām ar garīgās attīstības traucējumiem, gan personām ar psihiskiem traucējumiem mācību satura apguvei būs nepieciešams ilgāks laiks un garāki pārtraukumi, jāparedz iespēja nodrošināt atpūtas telpas. Personai ar garīga rakstura traucējumiem būs nepieciešama atbalsta persona, kas palīdz piedalīties apmācības procesā un apgūt nodarbību saturu, kā arī mācību vidē jānovērš apstākļi un situācijas, kas veicina stresu un uzbudinājumu.

2. nodaļa.

HP VI integrēšana nodarbinātības aktivitātēs

Šajā nodaļā uzmanība ir pievērsta nodarbinātības aktivitāšu specifikai, lai nodrošinātu vienlīdzīgas iespējas neatkarīgi no dzimuma, vecuma un invaliditātes.

ES fondu 2007.–2013. gada plānošanas periodā ESF atbalsts tiks piešķirts tādām nodarbinātības jomas aktivitātēm kā jaunu darbavietu izveide, pašnodarbinātības uzsākšana, nodarbinātību veicinoši pasākumi atbilstoši vietējiem nodarbinātības plāniem, darbinieku un speciālistu piesaistes pasākumi, darba prakses un īslaicīgs darbs pie darba devēja, darba terapija, karjeras plānošana, darba metožu pilnveidošana, darba vietu pielāgošana u.tml.

Nodaļa ir strukturēta trīs apakšnodaļās, un katra no tām pievēršas savam vienlīdzīgu iespēju nodrošināšanas aspektam nodarbinātības aktivitātēs – HP VI neatkarīgi no dzimuma, HP VI neatkarīgi no vecuma un HP VI neatkarīgi no invaliditātes.

Apakšnodaļās ir piedāvāti praktiski ieteikumi vienlīdzīgu iespēju nodrošināšanai neatkarīgi no dzimuma, vecuma un invaliditātes, kā arī analizētas aktuālās problēmas, ar kurām projektu īstenotājiem jāērķinās vienlīdzīgu iespēju nodrošināšanas procesā, ja projektā plānotas nodarbinātības aktivitātes.

2.1. apakšnodaļa. HP VI neatkarīgi no dzimuma integrēšana nodarbinātības aktivitātēs

Kā dzimums ir saistīts ar ES fondu nodarbinātības aktivitātēm?

Vairumam cilvēku darbs ir galvenais labklājības nodrošināšanas avots mūsu sabiedrībā. Spēja iekļauties darba tirgū ir atkarīga no dažādiem faktoriem, tostarp dzimuma. Piederība pie viena vai otra dzimuma var tieši ietekmēt personas iespējas darba tirgū, ja tā, piemēram, saskaras ar dzimumdiskrimināciju. Bet dzimums var ietekmēt personas iespējas darba tirgū arī netieši, kā tas ir sievietēm saistībā ar aprūpes pienākumiem vai vīriešiem saistībā ar riska uzvedību vai atkarībām. Analizējot nodarbinātības jomu no dzimuma perspektīvas, tajā var konstatēt vairākas problēmas, kas būtu jāņem vērā, plānojot ES fondu aktivitātes.

Kuras ir būtiskākās problēmas, un kas to pamato? Ko darīt, lai mainītu situāciju?

Atšķirības nodarbinātības līmenī

Vēl joprojām būtiski atšķiras vīriešu un sieviešu nodarbinātības līmenis, īpaši pensijas vecumā. Tas ne tikai palielina sieviešu sociālās atstumtības risku, bet liecina arī par to, ka sievietes ir būtiska mērķgrupa ES Lisabonas stratēģijas

nodarbinātības mērķu sasniegšanai. 2007. gadā vīriešu nodarbinātības līmenis 15–64 gadu vecuma grupā bija 72,5%, sievietes – 64,4%. Vecāku cilvēku nodarbinātības līmenī vērojamas vislielākās atšķirības starp dzimumiem. 2006. gadā Latvijā 55–64 gadu vecuma grupā sievietes vidējais nodarbinātības līmenis bija 48,7 gadi, vīriešu – 59,5. Lai gan 2001. gadā atšķirība starp dzimumiem bija 16,2 procenti, bet 2006. gadā vairs tikai 10,8 procenti⁵², tā vēl joprojām ir uzskatāma par nozīmīgu.³⁰

leteicamo pasākumu piemēri:

- likumos paredzēto darba un ģimenes dzīves saskaņošanas pasākumu – summēta darba laika, attālinātā darba, nepilna darba laika u.c. – popularizēšana un attīstīšana;
- kvalifikācijas uzturēšanas un paaugstināšanas pasākumi pirmspensijas vecuma darbiniekiem, galvenokārt sievietēm;
- darba tirgum piemērotu pārkvalifikācijas pasākumu piedāvāšana visām personām neatkarīgi no to dzimuma.

Aprūpes pienākumu ietekme uz nodarbinātību

Sieviešu darba samaksu un iespējas darba tirgū būtiski ietekmē ģimenes locekļu aprūpes pienākumi. Pēc 2006. gada datiem, 25–49 gadu veco sieviešu un vīriešu grupā, kuriem bija bērni vecumā līdz 12 gadiem, sieviešu nodarbinātības līmenis bija daudz zemāks – 68,4% – salīdzinājumā ar 82,1% sieviešu bez attiecīgā vecuma bērniem, savukārt vīriešu nodarbinātība bija daudz lielāka – 91,2% – salīdzinājumā ar 80,9% vīriešu bez bērniem attiecīgajā vecumā. Tas nozīmē, ka bērnu līdz 12 gadu vecumam esamība sieviešu nodarbinātības līmeni ietekmēja negatīvi par 13,7 procentiem, bet vīriešu nodarbinātības līmeni – pozitīvi par 10,3 procentiem.⁵³ Bērnu un citu ģimenes locekļu aprūpes pienākumi ir viens no faktoriem, kas ietekmē arī nepilnu darba laiku strādājošo īpatsvaru ekonomikā. 2002. gadā šo darba režīmu izvēlējās 11,2% sieviešu, 2007. gadā – 9,2%. Vīriešiem šis rādītājs bija atbilstoši 7,3% un 5,4%.³⁰

Vīriešu līdzdalība aprūpes pienākumos
Avots: <http://search.creativecommons.org/>

leteicamo pasākumu piemēri:

- nodarbinātības veicināšanas pasākumi personām
- ✓ pēc bērna kopšanas atvaļinājuma;
- ✓ pēc ilgstošas slimu vai vecu ģimenes locekļu aprūpes, kuras dēļ ir negatīvi ietekmēta līdzdalība darba tirgū;
- palīdzība bērnu un citu ģimenes locekļu aprūpes pakalpojumu nodrošināšanā apmācības laikā;
- apmācības organizēšana laikā, kad aprūpes pienākumus var uzņemt citi ģimenes locekļi;
- vīriešu plašāka iesaistīšana aprūpes pienākumos, lai līdzsvarotu šo pienākumu ietekmi uz sieviešu nodarbinātību:
- ✓ vīriešiem pieejamo darba likumos nostiprināto tiesību popularizēšana – bērna kopšanas atvaļinājums, atvaļinājums bērna tēvam, atvaļinājums bērna slimības gadījumā.

Segregācija izglītības sistēmā un darba tirgū, ietekme uz darba samaksu

Darba tirgū pastāv būtiskas atšķirības dažādās nozarēs un amatu grupās nodarbināto dzimumu īpatsvarā jeb **horizontālā un vertikālā segregācija**, ko galvenokārt nosaka studiju virziena izvēle un kas ietekmē abu dzimumu darba samaksu. Vislielākais vīriešu īpatsvars no visiem nodarbinātajiem vērojams šādās nozarēs (2007. gadā): būvniecība – 91%, transports, glabāšana, sakari – 69%, lauksaimniecība, medniecība un mežsaimniecība – 63%. Savukārt vislielākais sieviešu īpatsvars ir šādās nozarēs: veselība un sociālā aprūpe – 86%, izglītība – 82%, finanšu starpniecība – 74%. Nozāres, kurās ir sasniegts relatīvs līdzsvars: rūpniecība – 40% sieviešu, operācijas ar nekustamo īpašumu – 51% sieviešu, valsts pārvalde un aizsardzība – 53% sieviešu.³⁰

⁵² Avots: Eurostat.

⁵³ Eiropas Komisija. Ziņojums par sieviešu un vīriešu līdztiesību. 2008. Pieejams Labklājības ministrijas interneta lapas sadaļā “Nozaru politika/līdztiesība”.

Situācija darba tirgū lielākoties ir saistīta ar situāciju izglītības sistēmā. Latvijā 2007./2008. mācību gadā 64,41% no visiem studējošajiem bija sievietes. Toties to īpatsvars izglītības tematiskajā grupā “Dabas zinātnes, matemātika un informācijas tehnoloģijas” bija 31,58%, bet “Inženierzinātnes, ražošana un būvniecība” – 21,19%. Visvairāk sievietes koncentrējušās tematiskajās grupās “Veselības aprūpe un sociālā labklājība” – 87,14%, “Izglītība” – 84,72% – un “Humanitārās zinātnes un māksla” – 78,55%.³⁰

Situācija izglītības sistēmā un darba tirgū ietekmēja arī darba samaksu. Vidējai atšķirībai starp sieviešu un vīriešu darba samaksu ir tendence samazināties. 1995. gadā sievietes saņēma 80% no vīriešu vidējā atalgojuma, 1997. gadā – 80%, 1999. gadā – 80%, 2001. gadā – 80%, 2003. gadā – 84%, 2005. gadā – 82%, 2007. gadā – 84%, 2008. gadā – 86%. Tomēr šī atšķirība ir pietiekami liela, jo sievietes vidēji turpina saņemt par 14% mazāku atalgojumu nekā vīrieši. Vislielākās atšķirības darba samaksā vērojamas šādās nozarēs (2007. gadā): finanšu starpniecība – 55%, ieguves rūpniecība un karjeru izstrāde – 71%, vairumtirdzniecība un mazumtirdzniecība, apstrādes rūpniecība, rūpniecība, komunālie, sociālie un individuālie pakalpojumi – 73–77%.³⁰

Ieteicamo pasākumu piemēri:

- statistika pēc dzimuma un citas informācijas iegūšana no vietējās Nodarbinātības valsts aģentūras vai Valsts darba inspekcijas filiāles un reģionam specifisku problēmu noteikšana, piemēram:
 - ✓ bezdarba rādītāji noteiktā sieviešu vai vīriešu grupā;
 - ✓ darbaspēka segregācija;
 - ✓ nozares ar darbinieku trūkumu un viena dzimuma mazāku pārstāvību;
 - ✓ darba negadījumu statistika;
- profesionālās orientācijas pasākumi zēniem un meitenēm, lai iepazīstinātu ar konkrētajam dzimumam netipiskām profesijām;
- vasaras prakses vietu nodrošināšana programmas nozarē mazāk pārstāvētajam dzimumam;
- izmēģinājumu projekti mazāk pārstāvētā dzimuma darbinieku piesaistei;
- pētījums par horizontālās un vertikālās segregācijas, kā arī darba samaksas atšķirību iemesliem, to ietekmi uz tautsaimniecību.

Sieviešu īpatsvars starp darba devējiem un pašnodarbinātajiem

No visām nodarbinātajām sievietēm 2007. gadā bija 1,9% darba devēju, bet no nodarbinātajiem vīriešiem – 4,4% darba devēju. Pašnodarbinātas ir 4,7% no visām nodarbinātajām sievietēm un atbilstoši 7,0% vīriešu.³⁰

Ieteicamo pasākumu piemēri:

- īpaši uz sievietēm vērsti pasākumi (apmācība, motivācijas programmas) viņu iesaistei uzņēmējdarbībā;
- pozitīvo piemēru popularizēšana;
- sievietēm trūkstošo prasmju un iemaņu nodrošināšana;
- pasākumi sadarbībā ar NVO, kas nodarbojas ar sieviešu uzņēmējdarbības veicināšanu.

Darba drošība, nelaimes gadījumi darbā

Nelaimes gadījumi darbā ir īpaši vīriešiem raksturīga problēma. Tā daļēji, bet ne pilnībā izskaidrojama ar augstāku vīriešu īpatsvaru nozarēs, kurās ir lielāks traumu gūšanas risks. Būtiska nozīme ir vīriešu uzskatiem, piemēram, par individuālo darba aizsardzības līdzekļu lietošanu, kā arī gatavībai apmeklēt apmācību darba risku novēršanai.⁵⁴

2007. gada pirmajā pusgadā nelaimes gadījumus darbā guvušas 865 personas, no tām 561 jeb 65% ir vīrieši un 304 jeb 35% – sievietes. Lielākais nelaimes gadījumu skaits ir apstrādes rūpniecībā – 272 gadījumi (72% cietušo ir vīrieši, 28% – sievietes) – un būvniecībā – 91 gadījums (97% vīriešu, 3% sievietes). Salīdzinājumam: no apstrādes rūpniecībā nodarbinātajiem 57% ir vīrieši, no būvniecībā nodarbinātajiem – 91% vīriešu.⁵⁴

Sieviete uzņēmēja

Avots: <http://search.creativecommons.org/>

⁵⁴ Dati par nelaimes gadījumiem darbā no Valsts darba inspekcijas pārskata par 2007. gada pirmo pusgadu. Pieejami internetā www.vdi.gov.lv.

Īpaši liels ir vīriešu īpatsvars nelaiemes gadījumos darbā, kuri beigušies ar smagām sekām un letāli. 2007. gada pirmajā pusgadā no 865 nelaiemes gadījumiem darbā smagas sekas iestājušās 122 gadījumos, letālas sekas – 28 gadījumos. Procentuāli vīrieši bijuši upuri 81% gadījumu ar smagām sekām un 89% gadījumu ar letālām sekām.

Pirmoreiz par invalīdiem 2007. gadā ievainojumu, saindēšanās un citas ārējas iedarbības seku dēļ atzītas 288 sievietes un 818 vīrieši.⁵⁴

Saskaņā ar Veselības statistikas un medicīnas tehnoloģiju valsts aģentūras 2007. gada datiem 70% no visām medicīnas iestādēs reģistrētajām traumām bija guvuši vīrieši. Īpaši izteikta atšķirība starp dzimumiem ir vecumā no 15 līdz 59 gadiem, kur traumu incidence vīriešiem ir 2 līdz 3 reizes lielāka nekā sievietēm.

Ieteicamo pasākumu piemēri:

- pētījums par darba drošību no dzimuma perspektīvas:
 - ✓ to faktoru konstatēšana, kas nosaka augstāku darba traumu risku vīriešiem;
- atbilstošu pasākumu īstenošana:
 - ✓ informācijas izplatīšana plašsaziņas līdzekļos, kas vērsti uz vīriešu auditoriju;
 - ✓ informācijas izplatīšana un pasākumu organizēšana vietās, kuras apmeklē vīrieši (sporta pasākumos, izklaides vietās u.tml.).

Apmācības programmas un atkarības

Dažāda veida atkarības ir biežāk novērojamas vīriešiem, un tas jāņem vērā, piedāvājot apmācību. 2007. gadā no 100 000 iedzīvotāju ar diagnozi *alkoholisms* bija reģistrēti vidēji 2259,6 vīrieši un 439,9 sievietes, tātad 82,1% vīriešu no visiem pacientiem ir šāda diagnoze. Vidēji 48,8 sievietēm un 215,7 vīriešiem noteikta diagnoze *narkotisko un psihoaktīvo vielu atkarība*, tātad 81,6% vīriešu no visiem pacientiem ir šāda diagnoze.

Ieteicamo pasākumu piemēri:

- apmācības programmu papildināšana ar rehabilitācijas un motivācijas pasākumiem;
- mērķauditorijai pielāgotu apmācības programmu ieviešana.

Bērnu aprūpes pakalpojums mācību laikā Latvijas Universitātē
Avots: www.lu.lv

Ieteicamo pasākumu piemēri dzimumu līdztiesības veicināšanai neatkarīgi no ES fondu projektu jomas un specifikas:

- bērnu un citu personu aprūpes pakalpojumi apmācības laikā;
- pasākumu organizēšana katram dzimumam piemērotā vietā vai laikā, ņemot vērā sabiedriskā transporta lietošanas atšķirības un nodarbinātības rādītājus;
- informācijas izplatīšana par projektu piedāvātajām iespējām piemērotā plašsaziņas līdzeklī un piemērotā veidā;
- konsultācijas ar NVO mērķgrupu vajadzību noskaidrošanai un piemērotu pasākumu īstenošana.

2.2. apakšnodaļa. HP VI neatkarīgi no vecuma integrēšana nodarbinātības aktivitātēs

Nodarbinātība ir viens no galvenajiem instrumentiem, kas ļauj indivīdam sociāli un ekonomiski pilnvērtīgi integrēties sabiedrībā un būtiski samazina risku kļūt par sociāli atstumtu, jo darbs ir ne tikai galvenais iztikas līdzekļu iegūšanas avots, bet arī sociālo kontaktu veicināšanas, zināšanu un prasmju izmantošanas un attīstīšanas veids, un tie ir ļoti svarīgi faktori indivīda dzīvē.

Aktīvās novecošanās mērķis nodarbinātībā ir sekmēt iedzīvotāju ilgāku darba dzīvi, tāpēc ir nepieciešams novērst jebkurus šķēršļus, kas traucē cilvēkam integrēties darba tirgū un mazina vēlmi palikt nodarbinātam pēc iespējas ilgāk.

Pēdējos gados Latvijā arī tiek veicināta iekļaujoša darba tirgus attīstība, tomēr jauniešu un vecāka gadagājuma cilvēku iesaistīšana darba tirgū ir jāpalielina, jo, kā liecina statistikas dati, šīm vecuma grupām ir augstākie bezdarba rādītāji salīdzinājumā ar citām iedzīvotāju vecuma grupām.

Iedzīvotāju grupas, kurām ir vieni no augstākajiem bezdarba rādītājiem, ir jaunieši (15–24 gadus veci) un pirmspensijas vecuma cilvēki (55–64 gadus veci). 2007. gadā jauniešu bezdarba līmenis bija 12,9%, savukārt pirmspensijas vecuma iedzīvotājiem – 11,1%. Augstākais reģistrētais bezdarba līmenis pēc teritoriālā iedalījuma 2007. gada decembrī bija Latgales reģionā – 9,4%. Augsti bezdarba rādītāji ir vērojami arī Kurzemes, Vidzemes un Zemgales reģionā, attiecīgi 5,1%, 5,0% un 4,9%. Viszemākie bezdarba rādītāji ir Rīgas pilsētā un Rīgas reģionā. Ar katru gadu pakāpeniski samazinās vidējais vecums, kad iedzīvotāji pārtrauc ekonomisko aktivitāti: 2005. gadā vīrieši – 61 gada vecumā un sievietes – 59 gadu vecumā; tas nozīmē, ka iedzīvotāji darba tirgu pamet priekšlaikus, bet to, sabiedrībai arvien vairāk novecojoties, nedrīkstētu pieļaut. Ekonomiski neaktīvākie iedzīvotāji pēc vecuma ir jaunieši, pirmspensijas un pensijas vecuma cilvēki, proti, 2007. gada 4. ceturksnī 34,6% jauniešu, 31,7% iedzīvotāju vecumā no 65 līdz 74 gadiem un 15,5% iedzīvotāju vecumā no 55 līdz 64 gadiem bija ekonomiski neaktīvi (t.i., nestrādā un nemeklē darbu).

Galvenie iemesli, kāpēc minētajām iedzīvotāju grupām ir grūtības iekļauties darba tirgū, ir

- diskriminācija un sabiedrībā pastāvošie stereotipi;
- neatbilstoša izglītība;
- zināšanu un prasmju trūkums;
- veselības stāvoklis;
- pieredzes trūkums.

Kāda ir diskriminācija un sabiedrībā pastāvošie stereotipi?

Vecums ir viena no vairāk izplatītajām nevienlīdzīgas attieksmes pazīmēm. Ar vecuma diskrimināciju visvairāk saskaras jaunieši un vecāka gadagājuma cilvēki. Darba devēji, vērtējot, kuras grupas darba tirgū tiek diskriminētas, atzīst, ka nelabvēlīgākā situācijā ir darbinieki, kas vecāki par 45 gadiem⁵⁵. Tāpat darba devēji atzīst, ka nevēlas pieņemt darbā sievietes, kas ir vecākas par 40 gadiem, līdz ar to pārklājās divi diskriminācijas veidi – dzimuma un vecuma diskriminācija. Tā kā problēmas atrast darbu ir ne tikai pirmspensijas vecuma cilvēkiem, bet pat 40 gadus sasniegušiem iedzīvotājiem.

Nevienlīdzīga attieksme pret darba ņēmējiem pēc vecuma (sevišķi vecāka gadagājuma cilvēkiem) ir raksturīga visos reģionos. Vecāku cilvēku diskriminācijas izpausmes saistās ne tikai ar pieņemšanu darbā, bet arī ar nevienlīdzīgu darba samaksu. Turklāt visvairāk diskriminācija un nevienlīdzīga attieksme ir vērsta pret darbiniekiem ar sliktu veselību/invaliditāti. Tā kā novecojot pasliktinās arī veselības stāvoklis un liela daļa vecāka gadagājuma cilvēku ir personas ar invaliditāti, tad šiem cilvēkiem integrēties darba tirgū ir ievērojami grūtāk. Savukārt attiecībā uz jauniešiem pamats nelabvēlīgai attieksmei no darba devēju puses ir ne tikai vecums, bet arī pieredzes trūkums, jo daļa jauniešu vēl mācās. Jauniešiem tiek pārņemts atbildības trūkums un pārāk lielas pretenzijas, turklāt darba devēji baidās, ka pēc apmācības jaunie darbinieki aizies strādāt uz citu darbavietu, kur tiek piedāvāts, piemēram, konkurētspējīgāks atalgojums.

⁵⁵ "Latvijas un tās reģionu darba tirgus specifiskās problēmas", Latvijas Lauksaimniecības Universitāte, Daugavpils universitāte, Rīgas Stradiņa universitāte, Ventspils augstskola, Vidzemes augstskola, 2007.

Tāpat darba devēji nevēlas pieņemt darbā jauniešus, jo viņiem ir mazāk iespēju apvienot darba un ģimenes dzīvi. Īpaši tas attiecināms uz jaunām sievietēm, kuras nav precējušās un kurām ir bērni. Darba devēji negatīvi vērtē to, ka sievietes pēc bērna kopšanas atvaļinājuma izvēlas strādāt nepilnu darba laiku un biežāk kavē darbu, tomēr ir tādi darba devēji, kas uzskata, ka sievietes ar bērniem ir stabils, motivēts un atbildīgs darbspēks⁵⁶.

Vai zināji, ka⁵⁹

- pirmspensijas vecuma cilvēku galvenās rakstura īpašības ir nopietnība, apzinīgums, rūpīgums un akurātums darbā, atbildīgums, kārtīgums un disciplinētība. Uz viņiem var paļauties, viņiem ir atbildības un pienākuma izjūta. Viņi prot precīzi analizēt, vērtēt, pieņemt lēmumus, vadīt;
- pirmspensijas vecuma darbinieki ir lojālāki pret darba devēju, viņi ir izturīgāki pret grūtībām un ilgāk turas vienā darbavietā;
- cilvēkam pirmspensijas vecumā ir lielāka atdeve darbam, mēdz būt mazāk atteikumu darīt to vai citu darbu. Darbā viņi pānsvarā domā par darāmo, citi motīvi (piemēram, bērni) šajā vecumā samazinās;
- bieži vien šo cilvēku saprātīgums, pieredze un saskarsmes spējas ļauj stabilizēt attiecības kolektīvā. Viņi labi sadzīvo ar kolektīvu, atbalsta visus kopīgos pasākumus, turas kopā. Vecāki cilvēki labi strādā jebkurā kolektīvā.

Svarīgi!

Galvenās darba devēju prasības jeb svarīgākās darbinieka kompetences ir

- 1) darba disciplīnas ievērošana;
- 2) attiecības ar darbabiedriem;
- 3) profesionālās zināšanas un prasmes⁶⁰.

Aizspriedumi.

- Vecs cilvēks strādā lēni un nelabprāt.
- Vecs cilvēks var attaisnoties un neierasties darbā⁵⁷.
- Vecs ir slims.
- Vecums un nabadzība iet roku rokā.
- Veci cilvēki ir bērna prātā⁵⁸.

Protams, šie priekšstati daļēji ir pareizi, īpaši attiecībā uz veco cilvēku veselības stāvokli, taču darbinieku meklēšanā minētie aizspriedumi nevar būt argumenti vecāka gadagājuma cilvēku nepieņemšanai darbā, ja viņu izglītība, pieredze, zināšanas un citi faktori ir līdzvērtīgi ar jaunāku kandidātu.

Ievērojot pirmspensijas vecuma cilvēku minētās priekšrocības un darba devēju vēlmes, jāuzsver, ka pirmspensijas vecuma cilvēki atbilst darba devēju prasībām, ja vien viņiem ir atbilstoša izglītība un darbam nepieciešamās zināšanas un prasmes, kuru trūkums bieži ir viens no galvenajiem šķēršļiem sekmīgai integrācijai darba tirgū.

Iespējamie risinājumi minētās problēmas novēršanai:

- paredzēt aktivitātes, kas rada vai var radīt labvēlīgus apstākļus sociālās atstumtības riskam pakļautām iedzīvotāju grupām (to starp jauniešiem un pirmspensijas vecuma cilvēkiem (arī pensijas vecuma personām)) vai uzlabo to stāvokli;
- radīt nodarbinātības iespējas un tajās iesaistīt minētā vecuma mērķauditoriju no Latgales, kā arī Kurzemes, Vidzemes un Zemgales reģiona, jo šajos reģionos ir augstākais reģistrētais bezdarba līmenis;
- plānot aktivitātes, kas ir vērstas uz darba un ģimenes dzīves saskaņošanu. Piemēram, darbavietā iekārtot bērnu istabas vai nodrošināt aukļu pakalpojumus nodarbinātām personām, kurām ir mazi bērni (sk. arī apakšnodaļu par dzimumu līdztiesības principu ievērošanu ES fondu projektos);
- plānotās nodarbinātības iespējas pirmspensijas un pensijas vecuma cilvēkiem ietver elastīgas darba formas. Piemēram, tiek dota iespēja strādāt nepilnu darba dienu;
- citi risinājumi.

Darbavietā iekārtota bērnu rotaļu istaba
Avots: <http://dev.e-skola.lv>

⁵⁶ "Optimāla, nodarbinātību veicinoša nodokļu un pabalstu sistēma", Baltijas Sociālo zinātņu institūts, 2007.

⁵⁷ "Bezdarba un sociālās atstumtības iemesli un ilgums", LU Filozofijas un socioloģijas institūts, 2007, 224. lpp.

⁵⁸ <http://72.14.205.104/search?q=cache:zcTjiKhl9VwJ:www.medicine.lv>

⁵⁹ "Sociālās atstumtības aspektu analīze pirmspensijas vecuma iedzīvotāju veiksmīgai integrācijai darba tirgū", SIA Rīgas Menedžeru Skola, Baltijas Franšīzes Fonds, 2007, <http://www.rms.lv/petijums/>.

⁶⁰ "Optimāla, nodarbinātību veicinoša nodokļu un pabalstu sistēma", Baltijas Sociālo zinātņu institūts, 2007, 48. lpp.

Neatbilstoša izglītība, zināšanu, prasmju un darba pieredzes trūkums

Pirmspensijas vecuma cilvēki pārzina 20–30 gadu vecas tehnoloģijas, bet viņiem trūkst zināšanu un prasmju darbā ar mūsdienu tehnoloģijām. Tā kā prasme strādāt ar modernām informācijas un komunikācijas tehnoloģijām ir viena no galvenajām prasībām daudzās darbavietās, tad vecāka gadagājuma cilvēkiem būs nepieciešama atbilstoša apmācība.

Darba tirgū pieprasītas ir valsts valodas un svešvalodu (krievu, angļu, vācu valodas) zināšanas, kā arī pamatzināšanas uzņēmējdarbībā, bet tieši to vecāka gadagājuma cilvēkiem trūkst. Vairums darba devēju, atbildot uz jautājumu par to, cik lielā mērā uzņēmums būtu gatavs pieņemt darbā pie riska grupām piederošus cilvēkus⁶¹, ja viņu kvalifikācija un prasmes pilnībā atbilstu darba devēju prasībām, atzina, ka ir gatavi pieņemt darbā pirmspensijas vecuma bezdarbnieku, kas jaunāks par 55 gadiem⁶².

Darba devēji darbinieku atlasē dod priekšroku jaunākiem cilvēkiem⁶³, ņemot vērā viņu izglītību un zināšanas, tāpēc vecākiem cilvēkiem, kam nav pietiekamu zināšanu un prasmju, rodas grūtības atrast darbu un līdz ar to arī gūt ienākumus.

Savukārt jauniešiem otrs nestrādāšanas iemesls ir mācības⁶⁴. Liela daļa jauniešu vēl mācās un nestrādā, bet darba devēji vēlas darbiniekus ar pieredzi, tāpēc viens no galvenajiem jauniešu darbā nepieņemšanas

iesmesliem ir pieredzes trūkums, taču tieši pieredze mūsdienās ir viena no galvenajām darba devēju prasībām.

iespējamie risinājumi minētās problēmas novēršanai:

- projekta mērķgrupa ir jaunieši un pirmspensijas vecuma cilvēki (arī pensijas vecuma personas), un projekta aktivitātes ir vērstas uz šīs grupas pārstāvju situācijas uzlabošanu, viņu nodarbinātības un izglītības veicināšanu;
- projekta mērķauditorija (jaunieši un pirmspensijas, kā arī pensijas vecuma personas) tiks iesaistīta pārkvalifikācijas un citās ar izglītības iegūšanu saistītās aktivitātēs, lai pilnveidotu un uzlabotu viņu darba tirgum nepieciešamās zināšanas un prasmes. Īpaši atbalstāmi ir pasākumi, kuros mērķauditorijai būs iespēja apgūt prasmes darbā ar modernām informācijas un komunikācijas tehnoloģijām, kā arī vairāk pieprasīto svešvalodu zināšanas un zināšanas par uzņēmējdarbību;
- citi risinājumi.

Veselības stāvoklis

Aktīvās novecošanās kontekstā īpaši svarīga nozīme ir veselībai.

Veselība ir dzīves kvalitātes, personiskās un ģimenes labklājības pamats. Veselība nenozīmē tikai labu pašsajūtu un slimību neesamību. Tā ir fiziskās, garīgās un sociālās veselības kopums⁶⁵.

Tomēr Latvijas iedzīvotāju veselības stāvoklis nav apmierinošs. Salīdzinājumā ar citām ES valstīm Latvijā iedzīvotāju vidējais mūža ilgums ir īsāks un saslimstības un mirstības rādītāji vairāk izplatītajās slimību diagnozēs ir

⁶¹ Sociālās atstumtības riskam pakļautās iedzīvotāju grupas: daudz bērnu un nepilnās ģimenes, invalīdi, pirmspensijas un pensijas vecuma cilvēki, sociālā riska bērni un jaunieši (no nelabvēlīgām ģimenēm, ar funkcionāliem traucējumiem, etnisko minoritāšu (galvenokārt romu) bērni, no ieslodzījuma vietām atbrīvotie, bērni bāreņi, bijušie bērnumama audzēkņi, jaunieši bezdarbnieki, ar dažāda veida atkarībām u.c.), bezdarbnieki (īpaši ilgstošie bezdarbnieki), bezpajumtnieki, no ieslodzījuma vietām atbrīvotās personas, etnisko minoritāšu pārstāvji (īpaši romi) un cilvēktirdzniecības upuri (saskaņā ar Nacionālo ziņojumu par sociālās aizsardzības un sociālās iekļaušanas stratēģiju 2006.–2008. gadam).

⁶² "Optimāla, nodarbinātību veicinoša nodokļu un pabalstu sistēma", Baltijas Sociālo zinātņu institūts, 2007.

⁶³ "Sociālās atstumtības aspektu analīze pirmspensijas vecuma iedzīvotāju veiksmīgai integrācijai darba tirgū", SIA Rīgas Menedžeru Skola, Baltijas Franšīzes Fonds, 2007, <http://www.rms.lv/petijums/>.

⁶⁴ Pirmais jeb galvenais nestrādāšanas iemesls ir pensionēšanās ("Optimāla, nodarbinātību veicinoša nodokļu un pabalstu sistēma", Baltijas Sociālo zinātņu institūts, 2007, 48. lpp.).

⁶⁵ http://72.14.205.104/search?q=cache:ZX8H1CL-W8sJ:www2.la.lv/lat/latvijas_avize

Veca gadagājuma cilvēks apgūst iemaņas darbā ar datoru pārkvalifikācijas kursu ietvaros

Avots: <http://www.bayaging.org/>

augstāki⁶⁶. Lai indivīds būtu aktīvs un darbaspējīgs, viņam ir jābūt veselam. Gan indivīds, gan viņa ģimenes locekļi, gan darba devēji, gan sabiedrība un valsts kopumā ir ieguvēji no veselīgiem cilvēkiem, tāpēc ir svarīgi īstenot pasākumus, kas palīdzētu cilvēkam laikus noteikt iespējamus veselības traucējumus, savukārt, ja traucējums jau ir noteikts, tad ir nepieciešams īstenot pasākumus, kas vērsti uz indivīda veselības stāvokļa uzlabošanu.

Palielinoties vidējam vecumam, vairāk kļūst to cilvēku, kam ir kāda no demences formām. Demence ir cilvēka ikdienas darbības ierobežojoša intelektuālo funkciju pasliktināšanās, t.i., cilvēka visu prasmju – atmiņas, domāšanas, valodas, spriešanas spēju – krasa pasliktināšanās salīdzinājumā ar iepriekšējo līmeni. Tas ietekmē ne tikai paša invalīda dzīves kvalitāti, bet arī viņa ģimenes locekļus un visu sabiedrību. Maldīgs ir uzskats, ka ar demenci slimo ļoti veci cilvēki. Kaut arī viens no slimību veicinošiem faktoriem ir cilvēka vecums, demenci var novērot pat 40 gadus veciem cilvēkiem, bet cilvēkiem, kas vecāki par 65 gadiem, to sastop biežāk. Viens no iemesliem šīs slimības izplatībai ir nepietiekama fiziskā aktivitāte un sociālie kontakti, kā arī neveselīgs uzturs⁶⁷.

Savukārt visvairāk cilvēku Latvijā mirst ar asinsrites sistēmas slimībām (SAS), ārēju nāves iemeslu⁶⁸ un ļaundabīgu audzēju dēļ. No minētajiem visizplatītākie ir ārēji nāves iemesli, turklāt vīrieši to dēļ mirst piecas reizes vairāk nekā sievietes. Visvairāk iedzīvotāju mirst *satiksmes negadījumu dēļ*, tajos vīriešu mirstība ir četras reizes lielāka nekā sievietes. Turklāt satiksmes negadījumos visvairāk bojā iet pusaudži un jaunieši vecumā no 15 līdz 29 gadiem. Daudz nāves gadījumu ir *pašnāvību dēļ*. Vīrieši pašnāvības izdara 10 reizi vairāk nekā sievietes. Sadalījumā pēc vecuma vīrieši visvairāk pašnāvības izdara 20–24 un 30–34 gadu vecumā, savukārt sievietes – 25–29 un 35–39 gadu vecumā. Arvien palielinās arī mirstība, cilvēkiem *saindējoties ar alkoholu*. Letāli gadījumi pēc saindēšanās ar alkoholu vīriešiem vērojami jau no 15 gadu vecuma, sievietēm – no 25 gadiem. Augstākie mirstības rādītāji šā iemesla dēļ ir 30–54 gadu vecumā ar visaugstāko punktu 40–44 gadu vecumā abiem dzimumiem. Salīdzinoši augsti mirstības rādītāji ir *nosūkšanas, nosmakšanas un elpošanas apdraudējumu dēļ*. Šo iemeslu dēļ visvairāk mirst zīdaiņi un bērni 0–4 gadu vecumā (īpaši meitenes). Vīriešiem augsti mirstības rādītāji iepriekš minēto iemeslu dēļ ir 0–4, kā arī 35–44 gadu vecumā. Arī *vardarbības dēļ* dzīvību zaudē daudz cilvēku, īpaši darbības spējas vecumā: vīrieši – 20–49 gadu vecumā, sievietes – 25–54 gadu vecumā. Pēc ārējiem nāves iemesliem otro vietu ieņem mirstība ar SAS. Ar SAS visvairāk mirst 40–59 gadu vecumā gan sievietes, gan vīrieši, taču pastiprinās tendence, ka SAS dēļ dzīvību zaudē aizvien jaunāki cilvēki. Turklāt vīriešu mirstība ar SAS ir lielāka nekā sievietēm. Galvenās SAS veido *sirds išēmiskās slimības, kardiomiopātija un aterosklerotiskā kardiopātija*. Trešo lielāko nāves iemeslu grupu, kuri izraisa daudzu valsts iedzīvotāju nāvi, veido ļaundabīgi audzēji. Mirstība ar ļaundabīgiem audzējiem vīriešiem (lielākoties trahejas, bronhu un plaušu ļaundabīgajiem audzējiem) ir lielāka nekā sievietēm (galvenokārt ar krūts vēzi).

Turklāt lauku iedzīvotāju mirstība ir lielāka nekā pilsētas iedzīvotāju mirstība.

Iespējamie risinājumi minētās problēmas novēršanai:

- projektā nodarbinātajiem (gan administrējošajam personālam, gan projekta mērķauditorijai) tiek piedāvātas iespējas apmeklēt ārstu. Piemēram, organizēt profilaktisko apskati ļaundabīgo audzēju pārbaudei (sievietēm – mamogrāfiju, vīriešiem – fluorogrāfiju⁶⁹), ņemot vērā to, ka mirstība ar ļaundabīgiem audzējiem ir trešais izplatītākais nāves iemesls. Tā kā pētījumi liecina, ka viens no galvenajiem iemesliem, kāpēc cilvēki neapmeklē ārstu (profilaktiskās apskates), ir aizņemtība⁷⁰, tad projekts, kurā tiks piedāvāta šāda iespēja, netieši ietekmēs horizontālo prioritāti “Vienlīdzīgas iespējas”;
- attiecībā uz projektā iesaistītajiem tiks īstenoti veselību veicinoši pasākumi atbilstoši noteiktu vecumu grupu vajadzībām, piemēram, fiziskās nodarbības, kas domātas tiem, kuri ilgstoši strādā ar datoru, vai informatīvi izglītojoši pasākumi par neveselīgiem ieradumiem (smēķēšanu, alkoholismu u.tml.);
- citi risinājumi.

Fiziskās nodarbības pēc darba dienas
Avots: <http://search.creativecommons.org>

⁶⁶ “Demogrāfiskā attīstība Latvijā 21. gadsimta sākumā”, Latvijas Valsts prezidenta kanceleja, 2006.

⁶⁷ “Kā noveco smadzenes?”, 2007, <http://www.lu.lv/laikraksts/zinatne/201/index.html>.

⁶⁸ Ceļu satiksmes negadījumi, pašnāvības, slepkavības, sūkšanas, nosmakšanas, saindēšanās ar alkoholu u.tml. “Potenciāli zaudētie dzīves gadi Latvijā 2006. gadā”, Sabiedrības veselības aģentūra, 2007.

⁶⁹ Mamogrāfija – krūts dziedera rentgenoloģiska izmeklēšana; fluorogrāfija – rentgenoloģiskas izmeklēšanas metode agrīnai plaušu slimību (tuberkulozes, onkoloģisku u.c. plaušu slimību) atklāšanai.

⁷⁰ “Demogrāfiskā attīstība Latvijā 21. gadsimta sākumā”, Latvijas Valsts prezidenta kanceleja, 2006.

2.3. apakšnodaļa. HP VI neatkarīgi no invaliditātes integrēšana nodarbinātības aktivitātēs

Personu ar funkcionāliem traucējumiem nodarbinātība ir svarīgs sociālās integrācijas aspekts. Darbs ne tikai uzlabo šo personu materiālo stāvokli, bet arī dod vajadzības, piederības un neatkarības izjūtu.

Personas ar funkcionāliem traucējumiem darba meklējumos ir ekonomiski divas reizes pasīvākas nekā personas, kurām nav traucējumu. Daudzās valstīs šīs personu grupas pārstāvji joprojām ir ierobežoti, gandrīz atstumti no brīvā darba tirgus. Tas izskaidrojams ne tikai ar nepietiekamām arodiemaņām un invalīdu salīdzinoši zemo izglītības un prasmju līmeni, bet arī ar nepilnvērtīgu integrāciju sabiedrībā un darba devēju nevēlēšanos pieņemt darbā personas ar funkcionāliem traucējumiem, kā arī vides neatbilstību personu ar funkcionāliem traucējumiem individuālajām vajadzībām.

Izplatīti ir stereotipi par šo personu darba spējām, turklāt ir nepieciešami papildu izdevumi piemērotas darba vietas izveidošanai un pieejamības nodrošināšanai.

Kopīgais Lisabonas stratēģijas mērķis paredz līdz 2010. gadam palielināt kopējo iedzīvotāju nodarbinātības līmeni līdz 70% (1999. g. – 62,5%), sieviešu nodarbinātības līmeni – līdz 60% (1999. g. – 51%), vecāka gada gājuma darbiniekiem (vecuma grupā no 55 līdz 64 gadiem) – līdz 50% (1999. g. – 38,3%). Ilgtermiņa bezdarbu līdz 1% (1999. g. – 4%) ES plānots samazināt 2010. gadā. Eiropas Savienības Padome atzina, ka dalībvalstīm, sevišķi jaunajām Centrālās un Austrumu Eiropas valstīm, īpaša uzmanība jāvelta tādai darbaspēka rezervei kā cilvēki ar funkcionāliem traucējumiem. Pēc Starptautiskās Darba organizācijas un Pasaules Veselības organizācijas vērtējuma, bezdarba līmenis starp cilvēkiem ar funkcionāliem traucējumiem ir daudz augstāks nekā citām darbspējīgām personām. Piemēram, Lielbritānijā reģistrētais invalīdu bezdarba līmenis ir aptuveni 13%, Vācijā – aptuveni 18%, bet jaunattīstības valstīs – aptuveni 80%. Latvijā strādājošo invalīdu īpatsvars ir aptuveni 10% no invalīdu kopskaita jeb 13% no darbspējīgā vecuma invalīdu skaita⁷¹.

2008. gada 1. janvārī NVA bija reģistrētas 3367 personas ar invaliditāti (1810 sievietes un 1557 vīrieši), tas ir, 6% no visiem NVA reģistrētajiem bezdarbniekiem⁷².

2008. gada 2. ceturksnī nedaudz vairāk kā divas piektdaļas (40,8%) no ekonomiski neaktīvajām personām bija pensionāri, trešā daļa (32%) bija skolēni vai studenti, kas mācījās pa dienu un pārskata nedēļā nestrādāja, vienpadsmitā daļa ekonomiski neaktīvo iedzīvotāju sevi uzskatīja par māsaimniekiem/-cēm (9,3%) vai bija ilgstoši slimojoši iedzīvotāji vai invalīdi (9,0%)⁷³. Nodarbināti vidēji ir 20% personu ar invaliditāti, no tiem 33% strādā mazkvalificētus darbus. 78% personu ar invaliditāti vēlas apgūt profesiju un strādāt tajā⁷⁴.

Vai zināji, ka

- vismaz 16% no kopējā ES iedzīvotāju, kas ir darbaspējas vecumā, ir invaliditāte. Vairāk nekā 45 miljoniem cilvēku Eiropā (sestajai daļai) vecumā no 16 līdz 64 gadiem ir kāda ilgstoša veselības problēma vai invaliditāte. Starp jauniešiem (vecumā no 16 līdz 25 gadiem) šis rādītājs sasniedz aptuveni 7,3%⁷⁵;
- salīdzinājumā ar vairāk nekā 68% cilvēku bez invaliditātes vidēji tikai 50% eiropiešu ar invaliditāti ir darbs. Invalīdiem ir gandrīz divreiz lielāka tendence būt neaktīviem nekā cilvēkiem, kam nav invaliditātes;⁷⁶
- 2007. gadā VDEĀVK ieteikušas pārrevalificāciju vai citas profesijas apgūšanu 2743 invalīdiem no 16 gadu vecuma – 8,1% no komisēto invalīdu skaita, no tiem 868 pirmreizējiem invalīdiem – 8,4% no kopējā pirmreizējo invalīdu skaita, tostarp 360 strādājošiem – 7,3% no pirmreizēji par invalīdiem atzītiem strādājošo grupā – un 508 nestrādājošiem – 9,4% no pirmreizēji par invalīdiem atzītiem nestrādājošo grupā⁷⁷.

⁷¹ <http://ande.isma.lv/Latwv/40000.htm>

⁷² Prezentācija "Bezdarba situācija Latvijā", Labklājības ministrija, Nodarbinātības valsts aģentūra, 05. 02. 2008. NVA apkopo datus par personām ar invaliditāti, nav pieejami dati par personu ar funkcionāliem traucējumiem nodarbinātību.

⁷³ <http://data.csb.gov.lv/>

⁷⁴ EK iniciatīvas EQUAL projekts "Invalīdu nodarbinātības veicināšana".

⁷⁵ http://ec.europa.eu/employment_social/index/leaflet_lv.pdf

⁷⁶ http://ec.europa.eu/employment_social/index/leaflet_lv.pdf

⁷⁷ Veselības un darbspēju ekspertīzes ārstu valsts komisija.

6. tabulā ir apkopotas problēmas, kuras iezīmējas, analizējot statistikas datus un informāciju par personu ar invaliditāti nodarbinātību⁷⁸:

Personu ar invaliditāti un darba devēju viedoklis par problēmām invalīdu nodarbinātības jomā
6. tabula

Problēma	Personu ar invaliditāti viedoklis	Darba devēju viedoklis
Veselības traucējumi, invaliditāte	<ul style="list-style-type: none"> Veselības traucējumi samazina darbības spējas, nav atpūtas iespēju, lietojamo zāļu iedarbība. 	Stereotipisks un vecmodīgs uzskats par invalīdu spējām veikt darbu.
Psihosociālie faktori	<ul style="list-style-type: none"> Invalīdi nepieder pie sociāli aktīvajām grupām, viņi nav gatavi parādīt savus fiziskos defektus, bieži vien cieš no mazvērtības kompleksa. Psihosociālās problēmas, kuras saistītas ar nespēju veikt to pašu darbu, ko pirms invaliditātes iegūšanas. Mērķgrupas pazemināta pašapziņa un pārliecības trūkums par savu spēju iekļauties strauji mainīgajā darba tirgū, kā arī pasivitāte. 	<p>Zems pašapziņas līmenis, motivācijas trūkums, vājas komunikācijas prasmes.</p> <p>Darba devēju motivāciju kavē faktors, ka nav paredzēti nodokļu atvieglojumi invalīdu nodarbināšanai.</p>
Uzņēmumos un izglītības iestādēs nav piemērotas vietas personām ar funkcionāliem traucējumiem	<ul style="list-style-type: none"> Būtiska problēma, jo nepielāgots transports kavē nokļūšanu līdz darbvietai, riteņkrēslu lietotāji ēkās bieži nevar iekļūt šauru durvju dēļ, nevar pārvietoties ēkā, jo nav lifta, nav pielāgota darba vieta u.c. 	Vides un darba vietas pielāgošana ir būtiska problēma, kuras risināšanai nepieciešami papildu izdevumi.
Zems izglītības līmenis	<p>Būtiska problēma, jo</p> <ul style="list-style-type: none"> izglītības iegūšana daļai invalīdu ir bijusi traucēta jau kopš bērnības; iegūtā izglītība un apmācība nav piemērota, jo invaliditātes dēļ nepieciešams mainīt darbu. 	Zems izglītības un apmācības līmenis kombinācijā ar pieredzes trūkumu, valodu zināšanu trūkums, informāciju tehnoloģiju zināšanu trūkums.

Kā nodrošināt personu ar funkcionāliem traucējumiem vienlīdzīgas iespējas nodarbinātības aktivitātēs?

Lai risinātu esošās problēmas un nodrošinātu personu ar funkcionāliem traucējumiem vienlīdzīgas iespējas, kā arī sekmētu šīs personu grupas nodarbinātību, ES fondu projektos būtu jāietver aktivitātes, kas vērstas uz atbalsta sniegšanu personām ar funkcionāliem traucējumiem. Tas ir atbalsts, šīm personām iekārtojoties darbā un darba vidē, darba vietu izveidošana un pielāgošana, individuālo vajadzību vērtēšana, motivācijas veicināšana gan personām ar funkcionāliem traucējumiem, gan darba devējiem. Atbalstītais darbs ir nodarbinātības iespēja, kas veicina konkurētspējīgu darbu personām ar invaliditāti integrētā darba vidē, nodrošina palīdzību ar darba treneriem, transportu, palīgtechniku, speciālu darba apmācību un individuāli piemērotu uzraudzību. Viens no galvenajiem veidiem, kā personas ar invaliditāti var piekļūt nodarbinātībai, ir aktīvās nodarbinātības pasākumi (profesionālā apmācība, pārkvalifikācija un kvalifikācijas

⁷⁸ Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūta 2003. gadā veiktais pētījums "Sociālās atstumtības varbūtība un tās iemesli bezdarba riska apdraudētajām iedzīvotāju grupām".

paaugstināšana, algoti pagaidu sabiedriskie darbi, pasākumi konkurētspējas palielināšanai un pasākumi noteiktām cilvēku grupām, tostarp personām ar invaliditāti, darba terapija, īslaicīgs algots darbs, nodarbināšana pie darba devēja u.c.

Lai nodrošinātu personu ar funkcionāliem traucējumiem vienlīdzīgas iespējas nodarbinātību veicinošās aktivitātēs, jāveic situācijas un individuālo vajadzību izpēte atkarībā no invaliditātes veida un tad, pamatojoties uz iegūtajiem datiem, jāizraugās atbilstošas aktivitātes.

Mērķgrupas apzināšana un personu ar funkcionāliem traucējumiem vajadzību noskaidrošana

- Lai noskaidrotu izvēlētās mērķgrupas vajadzības un noteiktu problēmas, kas tiks risinātas projektā, jāanalizē esošā situācija, jāizpēta statistikas dati nodarbinātības jomā, labās prakses piemēri, jāapzina veiktie pētījumi par invalīdu nodarbinātību, turklāt ir iespējams izmantot konkrētās jomas ekspertu konsultācijas.
- Lai nodrošinātu mērķgrupas piedalīšanos projektā, jāveic pasākumi mērķgrupas piesaistīšanai (informācija internetā, vietējos laikrakstos, vietējā televīzijā, ģimenes ārstu praksēs, sociālajos dienestos, dienas centros, nevalstiskajās organizācijās u.c.).
- Raksturojot mērķgrupu, jāidentificē personas ar funkcionāliem traucējumiem, jānoskaidro viņu vajadzības atkarībā no traucējumu veida, vecuma un dzimuma. Drošs veids, kā noskaidrot šīs vajadzības, ir jautāt pašām personām ar funkcionāliem traucējumiem par to, kādas ir viņu individuālās vajadzības un kādi pielāgojumi ir nepieciešami.

Atbalsta sniegšana, personai ar funkcionāliem traucējumiem iekārtojoties darbā

- Personai ar funkcionāliem traucējumiem nepieciešama palīdzība, lai nokļūtu līdz uzņēmumam, ja persona ar funkcionāliem traucējumiem dodas uz interviju un iepriekš nav bijusi šajā uzņēmumā.
- Personai ar funkcionāliem traucējumiem var būt nepieciešama palīdzība CV un citu darba devēju pieprasīto dokumentu sastādīšanā/aizpildīšanā.
- Personai ar funkcionāliem traucējumiem, iespējams, būs jāpaskaidro, kādus darba rezultātus darba devējs no tās sagaida.
- Nepieciešams arī regulāri pārraudzīt personas ar funkcionāliem traucējumiem darbu un sniegt vērtējumu.
- Ja personas ar funkcionāliem traucējumiem darbam ir mazāka produktivitāte, nekā gaidīts, nevajag to uzreiz saistīt ar invaliditāti, bet atklāti izrunāt šo problēmu ar darbinieku.
- Kandidāti ar funkcionāliem traucējumiem jāaicina kandidāta pieteikuma veidlapā norādīt, kādi pielāgojumi tiem ir nepieciešami, lai varētu piedalīties pārbaudījumos vienlīdzīgos apstākļos ar pārējiem kandidātiem, un jādara viss, lai samērīgus lūgumus izpildītu.
- Ja persona ar funkcionāliem traucējumiem piedalās konkursā vai intervijā, atlases komisijai jā rūpējas par to, lai nodrošinātu atbilstošus pielāgojumus šīs personas uzņemšanai un lai sagādātu tai nepieciešamo palīdzību (piemēram, piekļuvi pie ēkas, speciālas iekārtas, pārbaudījumam paredzētā laika pagarinājumu).
- Preses izdevumu sludinājumos par konkursu jānorāda darba devēja apņemšanās ievērot vienlīdzīgu iespēju principu attiecībā uz visiem kandidātiem.

Psiholoģiskais atbalsts personām ar funkcionāliem traucējumiem darba vidē un motivācijas veicināšana

- Par funkcionālajiem traucējumiem nepieciešams izglītot visu personālu, jo tā izzudīs mīti un personālam tiks dota iespēja sadarboties un kontaktēties ar personām, kurām ir funkcionāli traucējumi.
- Ar pieejamiem pielāgojumiem un pakalpojumiem nodrošinātā uzņēmumā tie būs noderīgi ikvienam darbiniekam.
- Parādot funkcionālajiem traucējumiem draudzīgu tēlu, tiks piesaistīti kandidāti un klienti ar funkcionāliem traucējumiem. Veidojot attiecības ar sabiedrības locekļiem, tiek gūtas labākas kandidātu ar funkcionāliem traucējumiem atsauksmes.
- Ja nepieciešams, jānodrošina psihologa palīdzība personai ar funkcionāliem traucējumiem integrācijas laikā darbavietā.
- Jāpārlicinās, vai darbavietā tiek ievērotas personas ar funkcionāliem traucējumiem vajadzības un šīs personas netiek atstumtas fiziski, emocionāli vai ar sliktu attieksmi.

Darba vietas pielāgošana

- Lielākajai daļai personu ar funkcionāliem traucējumiem darba pienākumu veikšanai nav nepieciešama palīdzība vai īpaši pielāgojumi. Tomēr vienu un to pašu darbu var paveikt dažādā veidā, gūstot vienādu rezultātu. Tāpēc darbavietas pielāgojums dotu iespēju darbiniekam labi tikt galā ar viņa pienākumiem.
- **Saprātīga darbavietas izveidošana** nozīmē atbilstošus pasākumus, ja tādi nepieciešami, lai persona ar funkcionāliem traucējumiem varētu dabūt darbu, strādāt vai saņemt paaugstinājumu, vai gūt profesionālo izglītību. Darba devējam jāpielāgo darba vieta, jānodrošina piekļuve pie tās un darba laiks jāorganizē tā, lai persona ar invaliditāti varētu veikt atbilstošo darbu.
- Lai noskaidrotu, kādi pielāgojumi nepieciešami, visdrošāk būtu jautāt personām ar funkcionāliem traucējumiem par to, kuri līdzekļi vai speciālās mēbeles varētu uzlabot viņu darba ražīgumu un pienākumu izpildes efektivitāti.
- Jāveic visi samērīgie pasākumi, lai personām ar funkcionāliem traucējumiem nodrošinātu viņu individuālajām vajadzībām atbilstošus birojus un telpas, un, ja nepieciešams, arī automašīnu stāvvietu.

Darba vide un darba apstākļi

- **Sanāksmes, konferences u.c.:** lai personas ar funkcionāliem traucējumiem varētu pilnvērtīgi piedalīties sanāksmēs u.tml., jāizvairās no komunikācijas ar palīgīdzekļu vai citu nepiemērotu saziņas līdzekļu lietošanas, kā arī jānodrošina, lai izmantojamie materiāli būtu piemērotā formā.
- **Elastīgi darba apstākļi:** cik iespējams, jāpiemēro elastīgi darba apstākļi, lai apmierinātu gan iestādes darba prasības, gan individuālās vajadzības, kādas ir personai ar funkcionāliem traucējumiem. Šeit ir doti daži piemēri:
 - ✓ elastīgs darba laiks, ņemot vērā grūtības, kādas dažām personām ar funkcionāliem traucējumiem ir jāpārvar, ierodoties darbavietā un dodoties no tās prom ar sabiedrisko transportu vai nespējot ierasties no rītiem medikamentu iedarbības dēļ;
 - ✓ īsas pauzes tiem, kam regulāri jālieto zāles vai jāatpūšas;
 - ✓ nepilns darba laiks, tāldarbs, kam atbilstošu tehnisko aprīkojumu nodrošina darba devējs;
 - ✓ atbalsta persona (piemēram, kāds no kolēģiem) darba laikā.
- Lai izvērtētu personu ar funkcionāliem traucējumiem spējas, prasmes un psiholoģiskās īpatnības un atrastu katram nodarbinātības veicināšanas aktivitātēs iesaistītajam piemērotāko darbavietu, katrai personai ar funkcionāliem traucējumiem ieteicams piedāvāt psihologa, ergoterapeita un sociālā pedagoga konsultācijas, izveidot un īstenot sagatavošanas un motivācijas programmu⁷⁹.
- Nodarbinot personas ar funkcionāliem traucējumiem, jāpārlicinās, vai karjeras un darba iespējas ir vienlīdzīgas personām ar funkcionāliem traucējumiem un darbiniekiem bez traucējumiem un vai darbinieks ar funkcionāliem traucējumiem saņem tādas pašas priekšrocības kā darbinieki bez traucējumiem (piemēram, veselības apdrošināšanas, atpūtas un citus sociālos pasākumus).

Pielāgota darba vieta personai riteņkrēsļā
Avots: www.google.lv

⁷⁹ Pētījums "Personu ar garīgiem traucējumiem un psihiskām slimībām nodarbinātības iespēju sekmēšana Latvijā. Konceptuālie risinājumi". Eiropas Kopienas iniciatīvas EQUIL projekts, 2007.

Personu ar funkcionāliem traucējumiem individuālo vajadzību ievērošana

• Personu ar kustību traucējumiem

Šobrīd tikai 20% personu ar kustību traucējumiem – riteņkrēsli lietotājiem – strādā pastāvīgu algotu darbu, no tiem 2% ir patstāvīga uzņēmējdarbība. Aktīvākie riteņkrēsli lietotāji, lai gūtu iespēju strādāt, bieži paši sev rada darbavietas. Tikai 50% no visiem strādājošajiem respondentiem savu darbu veic tikai darbavietā (17% strādā gan darbā, gan mājās, 35% strādā tikai mājās)⁸⁰.

Lielākās grūtības personām, kas pārvietojas riteņkrēslā, kā arī citām personām, kurām ir kustību traucējumi, rada nokļūšana uz darbu un atgriešanās no tā. Vairums šo personu var strādāt pilnu darba dienu, veikt darbu mājās vai darbavietā, ja tā ir atbilstoši pielāgota. Tomēr darbs mājās nenodrošina sociālos kontaktus, ierobežo izaugsmes iespējas un veicina nevienlīdzīgu atalgojumu. Bieži šiem cilvēkiem nepieciešama apmācība vai pārkvalifikācija, jo pirms invaliditātes iegūtās prasmes var būt atšķirīgas no pašreizējās nodarbošanās. Ja persona ar kustību traucējumiem veic darbu mājās, būtiski ir izveidot pielāgotu darba vietu šīs personas mājvietā.

Istenojot nodarbinātības veicināšanas aktivitātes, ir jāņem vērā, ka sievietes riteņkrēsli lietotāju māsaimniecības ir daudz mazāk pielāgotas viņu vajadzībām nekā vīriešiem. Personai, kurai ir kustību traucējumi, ir vieglāk iekļauties darba tirgū, un iekļaušanās darba tirgū šīm personām ļauj vēlāk vēl papildus pielāgot savu mājokli⁸¹.

• Personu ar dzirdes traucējumiem

Personas ar dzirdes traucējumiem (nedzirdīgi un vājdzirdīgi cilvēki) tradicionāli veic darbus ar minimālu nepieciešamību sarunāties vai trokšņainā vidē; galvenajam kritērijam te vajadzētu būt profesionalitātei un personas kvalifikācijai, tostarp individuālajām vajadzībām un iespējām.

Darba devējiem ir jādomā par vizuālām zīmju ierīcēm, kas padara šo cilvēku darbu vieglāku. Varbūt ir iespējams novietot teksta tālrūni, faksu, sūtīt ziņojumus pa e-pastu. Ja ir jāapspriež daži ļoti svarīgi jautājumi, vēlams iesaistīt zīmju valodas tulku, īpaši tad, ja sanāksme notiek lielā zālē.

Bieži vājdzirdīgiem cilvēkiem ir iespēja izmantot dzirdes aparātu, kas uzlabo spēju dzirdēt, tomēr tas darbojas tikai tad, kad apkārt ir klusums.

Šai cilvēku grupai lielākais šķērslis nodarbinātībai ir ierobežotas komunikācijas spējas. Lai ar nedzirdīgiem cilvēkiem sarunātos pilnīgi brīvi, ir nepieciešams žestu valodas tulks, bet vairums dzirdes invalīdu labi lasa no lūpām un var arī izlasīt uzrakstīto tekstu. Darbs noteikti nevar būt tieši saistīts ar savstarpēju sazināšanos, sarunām pa tālruni. Jāatceras, ka darba vietā nedrīkst būt tikai skaņu brīdinājuma signāli.

Zīmju valoda

Avots: <http://search.creativecommons.org/>

Braila raksts

Avots: Labklājības ministrija

• Personu ar redzes traucējumiem

Neredzīgie un vājredzīgie cilvēki spēj darīt vairumu darbu, un to spektrs var būt plašs, bet zināšanu trūkums par šo personu iespējām vēl neļauj daudziem kvalificētiem neredzīgiem cilvēkiem strādāt. Reizēm ir nepieciešams atbalsts vai īpašs aprīkojums (zīmju valodas tulks, rīki teksta palielināšanai, teksti Braila rakstā u.c.), lai palīdzētu veikt darba uzdevumus, kas nepieciešami konkrētajā jomā. Tomēr ir būtiski pievērst uzmanību cilvēka ar redzes traucējumiem spējam un profesionālajām prasmēm, nevis viņa redzes problēmām. Viņi zinās, kā rīkoties darba vidē un apzināsies savas spējas veikt darbu. Sazinoties ar šiem cilvēkiem, nepieciešams lietot audiālo informāciju, dot iespēju pieskarties priekšmetiem. Darba vietā noteikti jāatceras par brīdinošiem skaņas signāliem.

⁸⁰ <http://www.bszi.lv/downloads/resources/SIF%202005-2006/invalidu-prezentacija.ppt#269,12>, Invalīdu nodarbinātība.

⁸¹ Pētījums "Invalīdu riteņkrēsli lietotāju integrācija darba tirgū", Baltic Institute of Social Sciences, 2006.

Persona ar garīga rakstura traucējumiem darba vietā

Avots: <http://search.creativecommons.org/>

- *Personas ar garīga rakstura traucējumiem*

Darbs ir būtiska garīgi slimo personu atveseļošanās sastāvdaļa, it īpaši, ja tiek izmantoti jaunākie medicīnas sasniegumi, kas veicina viņu neatkarīgas un pilnvērtīgas dzīves iespējas, savukārt viens no būtiskajiem faktoriem, kas negatīvi ietekmē cilvēka garīgo veselību, ir bezdarbs⁸².

Galvenie faktori, kas kavē cilvēku ar garīga rakstura traucējumiem nodarbinātību, ir nepiemēroti darba apstākļi un intensīvs darba raksturs, kā arī grūtības dabūt darbu, kurā ir samazināti stresa apstākļi. Būtisks kavējošs faktors ir arī sabiedrības aizspriedumi un noraidoša attieksme⁸⁰.

Personas ar garīgās attīstības traucējumiem var iemācīties aprūpēt sevi un gūt labumu profesionālajā apmācībā, daudzi no viņiem var strādāt nekvalificētus vai daļēji kvalificētus darbus parasti kāda uzrauga vadībā. Turklāt lielākā daļa cilvēku ar vidēji smagiem garīgās attīstības traucējumiem labi funkcionē sabiedrībā.

Viegļus garīgās attīstības traucējumus parasti ir grūti noteikt līdz laikam, kad bērns sāk iet skolā un tur tiek pārbaudīts. Šīm personām ir nepieciešama atbalstoša un stimulējoša vadība, palīdzība un atbalstoša izglītība, tad viņi var cerēt uz iespējami labu turpmāko dzīvi.

Personas ar garīgās attīstības traucējumiem būs ļoti labi vienkāršu (darbam nav nepieciešama īpaša apmācība vai apmācība var notikt darba gaitā) un monotonu darbu veicēji. Nodarbinot personas ar garīga rakstura traucējumiem, jāorientējas uz vienkāršu darbu, par projekta mērķauditorijas mērķi izvirzot darba atrašanu, iespēju strādāt un nopelnīt, nevis kvalifikācijas paaugstināšanu un cenšanos konkurēt uz labāk apmaksātu vai prestižāku darbu.

Būtiskākās mērķauditorijas nodarbinātības īpatnības ir

- individuāla pieeja (darba laiks, darba režīms, ritms, kolektīvs vai individuāls darbs, atpūta darba laikā, vieta atpūtai);
- atbalsts no sociālā darba speciālista vai darba instruktora (diferencēts atbalsts) darba procesā, darba atrašanā, kontaktu veidošanā ar darba devēju.

Lai apgūtu nepieciešamās darba prasmes, personām ar garīga rakstura traucējumiem noteikti būs nepieciešams ilgāks laiks, papildu apmācība, darbaudzinātājs un atbalsts, tomēr pēc apmācības un prakses viņi veiksmīgi izpildīs apgūto. Darba diena nedrīkst būt gara un nogurdinoša, tajā jāieplāno laiks atpūtai.

⁸² LU pētījums *Invalīdu zemā nodarbinātības līmeņa iemesli un problēmu risinājumi*, <http://sf.lm.gov.lv/>.

3. nodaļa. HP VI integrēšana sociālo pakalpojumu aktivitātēs

ES fondu 2007.–2013. gada plānošanas periodā ESF atbalsts tiks piešķirts tādām sociālo pakalpojumu jomas aktivitātēm kā mērķgrupas sociālā rehabilitācija, sociālā aprūpe, alternatīvās aprūpes un rehabilitācijas pakalpojumi, motivācijas programmas, sociālo un funkcionālo prasmju pilnveidošana un attīstība, grupu nodarbības, speciālistu (sociālā darbinieka, psihologa, ergoterapeita, surdotulka u.c.) pakalpojumi u.tml.

Šajā nodaļā uzmanība pievērsta sociālo pakalpojumu aktivitāšu specifikai, nodrošinot vienlīdzīgas iespējas neatkarīgi no dzimuma, vecuma un invaliditātes.

Nodaļa ir strukturēta trīs apakšnodaļās, no tām katra pievēršas savam vienlīdzīgu iespēju nodrošināšanas aspektam sociālo pakalpojumu aktivitātēs – HP VI neatkarīgi no dzimuma, HP VI neatkarīgi no vecuma un HP VI neatkarīgi no invaliditātes.

Apakšnodaļās piedāvāti praktiski ieteikumi vienlīdzīgu iespēju nodrošināšanai neatkarīgi no dzimuma, vecuma un invaliditātes, kā arī analizētas aktuālās problēmas, ar ko projektu īstenotājiem jāreķinās vienlīdzīgu iespēju nodrošināšanas procesā, ja projektā plānotas sociālo pakalpojumu aktivitātes.

3.1. apakšnodaļa. HP VI neatkarīgi no dzimuma integrēšana sociālo pakalpojumu aktivitātēs

Kā dzimums ir saistīts ar ES fondu sociālo pakalpojumu aktivitātēm?

Dzimuma perspektīva ES fondu sociālo pakalpojumu aktivitātēs galvenokārt izmantojuma pakalpojumu saņēmēju mērķgrupas analīzei, lai noteiktu, vai pastāv būtiskas atšķirības starp dzimumiem un kāds ir to iemesls.

Kuras ir būtiskākās problēmas, un kas to pamato? Ko darīt, lai mainītu situāciju?

Atšķirības katra dzimuma īpatsvarā sociālās aprūpes institūcijās

Saskaņā ar Sociālo pakalpojumu pārvaldes datiem 2006. gadā pieaugušām personām domātās ilgstošās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijās valstī kopumā atradās 4494 vīrieši un 5624 sievietes. Īpaši liela ir atšķirība pašvaldību sociālās aprūpes centros: 2122 vīrieši un 3350 sievietes.

Ieteicamo pasākumu piemēri:

- analīze par dzimumu īpatsvara atšķirību iemesliem un to būtiskumu;
- balstoties uz analīzes rezultātiem – vai nu pasākumu noteikšana atšķirību mazināšanai, vai skaidrojums par pastāvošo atšķirību objektīvo raksturu;
- pielāgojumu veikšana institūcijās, lai aprūpi varētu sniegt arī personām ar atkarībām.

Atkarību izplatība

Dažāda veida atkarības ir biežāk sastopamas vīriešiem. Tas jāņem vērā, gan sniedzot sociālos pakalpojumus, gan īstenojot citus sociālo pakalpojumu sistēmas pasākumus. 2007. gadā no 100 000 iedzīvotāju ar diagnozi *alkoholisms* bija reģistrēti vidēji 2259,6 vīrieši un 439,9 sievietes, tātad 82,1% vīriešu no visiem pacientiem ir šāda diagnoze. Vidēji 48,8 sievietēm un 215,7 vīriešiem noteikta diagnoze *narkotisko un psihoaktīvo vielu atkarība*, tātad 81,6% vīriešu no visiem pacientiem ir šāda diagnoze⁸³.

leteicamo pasākumu piemēri:

- projekta mērķauditorijas izpēte par atkarību izplatību, tostarp attiecībā uz katru dzimumu;
- atbilstoša pakalpojumu sniegšanas pielāgošana:
- ✓ pakalpojumu sniegšanas apvienošana ar rehabilitāciju vai motivācijas veicināšanas pasākumiem;
- ✓ kritiska pastāvošo pieņēmumu par klientiem analīze, lai ārpus pakalpojumu saņēmēju loka nepamatoti nepaliktu kāda klientu grupa;
- personāla apmācība darbam ar klientiem, kuriem ir atkarības.

Dzimumstereotipi un sociālo pakalpojumu sniegšana

Pilnveidojot sociālo pakalpojumu sistēmu vai sniedzot sociālos pakalpojumus, ir svarīgi analizēt, vai sistēmā pastāv dzimumstereotipi jeb aizspriedumi par sievietēm un vīriešiem, un mazināt to ietekmi. Piemēram, statistika, kas raksturo vardarbību ģimenē, atklāj, ka vairums upuru ir sievietes. Taču tas nav pietiekams iemesls, lai ārpus sociālo pakalpojumu saņēmēju loka atstātu vīriešus, bet sievietes savukārt neietvertu varmāku rehabilitācijas programmā. Saskaņā ar 2007. gadā veiktu pētījumu⁸⁴ sievietes ir vardarbības ģimenē upuri 73% gadījumu, vīrieši – 27% gadījumu. 74% gadījumu varmākas bijuši vīrieši, 14% gadījumu – sievietes (par pārējiem gadījumiem nav datu). Tāpat motivācijas programma būtu jāizraugās pēc personas vajadzībām un spējām, nevis pēc dzimuma. Statistika no citām jomām Latvijā un pasaulē atklāj, ka sievietēm un vīriešiem bieži tiek piedāvātas tādu prasmju iegūšanas vai pilnīgošanas programmas, kas konkrētajam dzimumam ir tradicionālas, neizvērtējot izvēli no personas ilgtermiņa interešu aspekta, kā arī ekonomikas attīstības un citiem aspektiem.

leteicamo pasākumu piemēri:

- atšķirību izpēte pēc dzimuma un to saistības ar dzimumstereotipiem noteikšana;
- kvalifikācijas paaugstināšanas programmu sociālo pakalpojumu sniedzējiem satura izvērtēšana, lai izvairītos no dzimumstereotipu vairošanas.

Atšķirības slimību izplatībā, invaliditātes un darba traumatu incidencē

Pastāv būtiskas atšķirības starp dzimumiem pēc saslimstības rādītājiem ar noteiktām slimībām, pirmreizējās invaliditātes noteikšanas iemesla u.tml. Pirmoreiz par invalīdiem 2007. gadā ievainojumu, saindēšanās un citas ārējas iedarbības sekas dēļ ir atzītas 288 sievietes un 818 vīrieši. Savukārt skeleta, muskuļu un saistaudu slimību dēļ par invalīdiem kļuva 524 vīrieši un 908 sievietes. 2007. gadā reģistrētajos psihisko saslimšanas gadījumos būtiskas atšķirības starp dzimumiem vērojamas šādās slimību grupās:

- organiski psihiski traucējumi, tostarp simptomātiskie – 1099 sievietes, 816 vīrieši;
- neirotiski un somatoformi traucējumi, uzvedības sindromi – 661 sieviete, 299 vīrieši;
- afektīvie (garastāvokļa) traucējumi – 433 sievietes, 152 vīrieši;
- psihiskās attīstības traucējumi, uzvedības un emocionāli traucējumi – 241 sieviete, 571 vīrietis³¹.

leteicamo pasākumu piemēri:

- attīstot sociālo pakalpojumu sistēmu, jānoskaidro, kuri ir šo atšķirību iemesli, vai tie ir objektīvi vai subjektīvi izskaidrojami;
- balstoties uz veikto analīzi, var būt nepieciešami pielāgojumi profilaktiskajās vai seku mazināšanas aktivitātēs.

leteicamo pasākumu piemēri dzimumu līdztiesības veicināšanai neatkarīgi no ES fondu projektu jomas un specifikas

- Bērnu un citu personu aprūpes pakalpojumi apmācības laikā.
- Pasākumu organizēšana katram dzimumam piemērotā vietā vai laikā, ņemot vērā sabiedriskā transporta lietošanas atšķirības un nodarbinātības rādītājus.
- Informācijas izplatīšana par projektu piedāvātajām iespējām piemērotā plašsaziņas līdzeklī un piemērotā veidā.
- Konsultācijas ar NVO mērķgrupu vajadzību noskaidrošanai un piemērotu pasākumu īstenošana.

⁸³ Sociālo pakalpojumu pārvalde. *Sociālā palīdzība Latvijā*. Rīga, 2006.

⁸⁴ Putniņa A. *Vardarbība un veselība*. Rīga: Veselības ministrija, 2007, 64.–65. lpp.

3.2. apakšnodaļa. HP VI neatkarīgi no vecuma integrēšana sociālo pakalpojumu aktivitātēs

Sociālajiem pakalpojumiem ir ļoti nozīmīga loma novecošanās kontekstā. Palielinoties vecāka gadagājuma cilvēku skaitam, pieaugs arī nepieciešamība pēc sociālajiem pakalpojumiem. Tā kā, cilvēkam kļūstot vecākam, saasinās arī veselības problēmas, tad pieprasījums pēc aprūpes pakalpojumiem būs ievērojami lielāks nekā šobrīd.

Aktīvās novecošanās mērķis sociālo pakalpojumu jomā ir pēc iespējas ilgāk saglabāt vecāka gadagājuma cilvēku sociālo aktivitāti, iesaistot viņus dažādās veselību veicinošās aktivitātēs, tostarp fiziskās, nodarbībās, sociālo kontaktu dibināšanā, dodot iespēju izmantot dažādās brīvā laika pavadīšanas iespējas, kā arī attīstīt savas prasmes un izglīties.

Tomēr bieži cilvēkiem šādas iespējas nav, tāpēc ir nepieciešams īstenot aktivitātes, kas veicinātu šādu iespēju nodrošināšanu.

Tāpat sociālie pakalpojumi ir īpaši nepieciešami vecāka gadagājuma cilvēkiem, jo sliktā veselības stāvokļa dēļ liela daļa veco cilvēku nespēj par sevi parūpēties. Turklāt daudziem veciem cilvēkiem ir noteikta invaliditāte. Jāuzsver, ka Latvijā ļoti daudz vecu cilvēku dzīvo vieni (lielākoties tās ir sievietes) un pensijas vecuma personas ir pakļautas nabadzības riskam visvairāk, tāpēc šiem cilvēkiem ir nepieciešams īpašs atbalsts.

Ik gadus palielinās to cilvēku skaits, kas saņem aprūpi mājās (2005. gadā – 9546 personas, 2006. gadā – 10 612 personas, 2007. gadā – 10 851 persona), un aprūpe mājās arī ir visvairāk izplatītais sociālās aprūpes veids, jo, to saņemot, cilvēks nezaudē ģimenisko vidi un netiek pārtraukta vai mainīta cilvēka ierastā ikdiena. Tomēr pieprasījums pēc šī pakalpojuma ir lielāks nekā piedāvājums. Palielinoties iedzīvotāju dzīvildzei, palielinās arī

potenciālo klientu skaits uz minētā sociālā pakalpojuma saņemšanu, taču finanšu resursu un pakalpojumu sniedzēju trūkuma dēļ pašvaldības ne vienmēr spēj pilnībā apmierināt pieprasījumu pēc šī pakalpojuma.

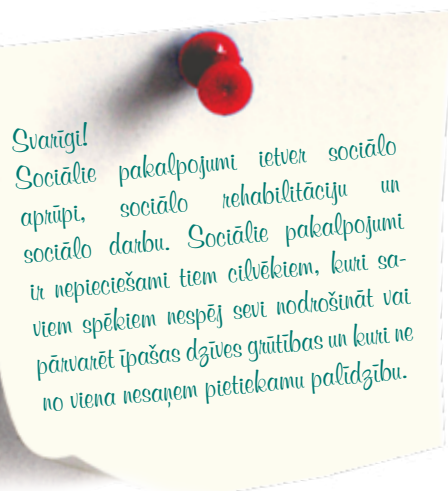
Viens no institūcijām alternatīviem pakalpojumiem ir *dienas aprūpes centrs*, kur klientam tiek nodrošināta aprūpe dienas laikā. 2007. gadā Latvijā darbojās 13 dienas aprūpes centri pensijas vecuma personām (tostarp personām ar demenci), kā arī 21 dienas aprūpes centrs personām ar garīga rakstura traucējumiem un 4 dienas aprūpes centri personām ar fiziska rakstura traucējumiem. Labāks nodrošinājums ar dienas centriem ir Rīgas reģionā, vidējs – Zemgales un Latgales, bet vismazāk pieejami dienas aprūpes centru pakalpojumi ir Kurzemes un Vidzemes reģionā.

Ja nepastāv alternatīvas aprūpes pakalpojumiem, tad cilvēki, kas vecuma vai veselības stāvokļa dēļ nespēj sevi aprūpēt, kā arī bez vecāku gādības palikušie bērni var saņemt mājokli, pilnu aprūpi un sociālo rehabilitāciju ilgstošās sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijās. Šos pakalpojumus 2007. gadā valstī nodrošināja 114 institūcijas (78 pašvaldību veco ļaužu sociālās aprūpes centri, 27 valsts sociālās aprūpes centri). 2007. gadā pakalpojumi kopumā sniegti 10 280 personām. Pieaugušo personu sociālās aprūpes institūcijās ir gadiem nemainīgs un izteikts sieviešu pārsvars pār vīriešiem. Tas spilgtāk ir vērojams veco ļaužu aprūpes institūcijās, kur sieviešu ir 61%, bet vīriešu 39%, bet institūcijās personām ar garīga rakstura traucējumiem proporcija ir pretēja – 49% sieviešu un 51% vīriešu. Šāda tendence pilnībā atbilst sabiedrībā esošajai tendencei – izteiktam sieviešu pārsvaram pēc pensijas vecuma sasniegšanas.

Pieprasījums pēc ilgstošās sociālās aprūpes pieaugušajiem pēdējos gados nemitīgi palielinās, tāpat kā klientu skaits pašvaldību veco ļaužu sociālās aprūpes institūcijās un rinda uz pakalpojuma piešķiršanu. 2007. gadā rindā pēc valsts apmaksātā pakalpojuma pieaugušām personām gaidīja 680 personas, vidējais gaidīšanas laiks ir 1 līdz 1,5 gadi.

Iespējamie risinājumi minētās problēmas novēršanai:

- piesaistīt speciālistus, lai apmierinātu pieprasījumu pēc pakalpojuma un nodrošinātu pakalpojuma pieejamību arī nākotnē;

Jaunie speciālisti attīsta iemaņas darbā ar veciem cilvēkiem
Avots: <http://search.creativecommons.org/>

- projektā ir plānotas aktivitātes, kas vērstas uz alternatīvo pakalpojumu (dienas aprūpes centru, aprūpes mājās pakalpojumu), grupu māju (dzīvokļa, pusceļa mājas u.c.) attīstību veciem ļaudīm, tā dodot iespēju saņemt nepieciešamo palīdzību un atbalstu;
- projektā alternatīvie aprūpes pakalpojumi tiks attīstīti reģionos, kur ir vismazākais piedāvājums, piemēram, dienas centri Kurzemes un Vidzemes reģionā;
- projektā tiks nodrošinātas aktivitātes, kas vērstas uz veselības veicināšanu⁸⁵, piemēram, fiziskās nodarbības, jo fiziski treniņi aizkavē arī dažādu ar vecumu saistītu slimību (piemēram, demences) rašanos. Cilvēkiem sasniedzot pensijas vecumu, strauji un pēkšņi mainās dzīvesveids, līdz ar to bieži attīstās tā saucamās “dzīvesveida slimības”, piemēram, sirds-asinsvadu slimības un otrā tipa cukura diabēts, kaut arī to sākums slēpjas tālākā pagātnē, kad vēl nav sajūkami fiziski simptomi, bet, tiem turpinot vairoties, cilvēks arvien vairāk sāk izjust dažādus veselības traucējumus⁸⁶;
- projektā iesaistītajiem tiks piedāvāti izglītojoši un informatīvi pasākumi, kas vērsti uz indivīdu veselības profilaksi, piemēram, par alkohola negatīvo ietekmi uz veselību, veselīga uztura ieteikumi, fiziskās aktivitātes nozīme un ietekme uz veselību;
- citi risinājumi.

Fiziskās nodarbības pensijas vecuma personām dienas centrā
 Avots: <http://search.creativecommons.org/>

⁸⁵ Par galvenajām veselības problēmām sk. nodaļu par nodarbinātību.

⁸⁶ <http://iaptieka.lv/?lapa=raksts&raksts=300>

3.3. apakšnodaļa. HP VI neatkarīgi no invaliditātes integrēšana sociālo pakalpojumu aktivitātēs

“Baltā grāmata” aicina atbalstīt daudzveidīgu, institūcijām alternatīvu sociālo pakalpojumu attīstību, radīt un dažādot sociālos pakalpojumus dzīvesvietā. Ievērojot personu vajadzību mainīgo raksturu, nepieciešami pasākumi, kas sekmē pakalpojumu pēctecības nodrošināšanu, personu pašaprūpes spēju, sociālo prasmju un iemaņu attīstīšanos un stabilizēšanos, personu sociālās funkcionēšanas spēju atjaunošanu vai uzlabošanu, lai nodrošinātu sociālā statusa atgūšanu un iekļaušanos sabiedrībā⁸⁷.

Pieprasījums pēc sociāliem pakalpojumiem pēdējo gadu laikā ir nemainīgi liels, joprojām trūkst sociālās rehabilitācijas pakalpojumu, īpaši personām ar smagu invaliditāti, turklāt šie pakalpojumi nav pietiekami sociālās atstumtības mazināšanai⁸⁸.

Tā kā pēdējos gados ievērojami samazinās pieprasījums pēc ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas pakalpojuma bērniem ar smagiem garīga rakstura traucējumiem, nepieciešams laikus attīstīt alternatīvos sociālās aprūpes pakalpojumus ģimenēm, kurās ir bērni ar funkcionāliem traucējumiem. Nepieciešami īslaicīgās sociālās aprūpes pakalpojumi bērniem, kuri ir ģimenes aprūpē (“atelpas brīža” pakalpojums), kā arī sociālās aprūpes pakalpojumi bērniem, kas inficēti ar HIV. Šādi pakalpojumi ļauj ģimenes locekļiem mazliet atpūsties un atbrīvoties no spriedzes, kas rodas, ilgstoši aprūpējot kādu ģimenes locekli⁸⁹.

Daudzām personām funkcionālie traucējumi var būt pārejoši, un šīs personas nespēj sevi aprūpēt, tāpēc ģimenes locekļi ir spiesti izstāties no darba tirgus, lai aprūpētu savus ģimenes locekļus ar funkcionāliem traucējumiem. Līdz ar to ir nepieciešami tādi pakalpojumi, kas dod iespēju personai ar funkcionāliem traucējumiem palikt ģimeniskajā vidē, bet ģimenes locekļiem – turpināt strādāt un iekļauties sabiedrības dzīvē.

Viens no sociālo pakalpojumu veidiem personām ar funkcionāliem traucējumiem ir dienas aprūpes centri, kur tiek nodrošināta sociālā aprūpe un rehabilitācija, prasmju attīstība, izglītošana un brīvā laika pavadīšanas iespējas veciem cilvēkiem, personām ar garīga rakstura traucējumiem, personām ar invaliditāti u.c. Dienas centru izvietojums reģionos nav vienmērīgs. 2005. gadā valstī visos reģionos darbojās 77 dienas centri, kurus apmeklēja 23 222 personas. Dienas centru skaits personām ar garīga rakstura traucējumiem nav pietiekams, kopā valstī tādu ir 13, turklāt nav centru personām ar psihiskām saslimšanām, kurām nepieciešams tāds sociālais pakalpojums kā brīvā laika pavadīšana, sociālo iemaņu apmācība u.c. Dienas centru nepietiek, īpaši Vidzemes un Kurzemes reģionā; tas ir saistīts ar nelielu iedzīvotāju blīvumu lauku apvidos, kā arī ar speciālistu trūkumu un nepietiekamo pašvaldību finansējumu un cilvēkresursu kapacitāti⁹⁰.

Analizējot statistikas datus un informāciju sociālo pakalpojumu jomā, var konstatēt galvenās problēmas:

- sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas pakalpojumi un infrastruktūra netiek nodrošināti pietiekamā apjomā, daudzveidībā, kvalitātē un pietiekami tuvu dzīvesvietai;
- nepietiekams profesionāli izglītotu sociālā darba speciālistu skaits sociālajos dienestos un sociālo pakalpojumu sniedzēju institūcijās;
- personu ar invaliditāti profesionālās rehabilitācijas pakalpojumi un infrastruktūra netiek nodrošināta pietiekamā apjomā;
- cilvēkiem ar saslimšanām, kas var izraisīt funkcionālus traucējumus un invaliditāti, netiek novērtētas individuālās vajadzības, jo trūkst tam nepieciešamo instrumentu un infrastruktūras. Līdz ar to nav iespējams laikus sniegt rehabilitācijas pakalpojumus, kas mazinātu invaliditātes smaguma pakāpi;
- nav visaptverošu pētījumu par Nacionālā rīcības plāna nabadzības un sociālās atstumtības mazināšanai ieviešanas gaitu, pasākumu efektivitāti un to pilnveidošanas iespējām.

⁸⁷ Programma sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas pakalpojumu attīstībai 2009.–2013. gadam personām ar garīga rakstura traucējumiem.

⁸⁸ Darbības programma “Cilvēkresursi un nodarbinātība”.

⁸⁹ Programma sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas pakalpojumu attīstībai 2009.–2013. gadam personām ar garīga rakstura traucējumiem.

⁹⁰ Darbības programma “Cilvēkresursi un nodarbinātība”.

Kā nodrošināt personu ar funkcionāliem traucējumiem vienlīdzīgas iespējas sociālo pakalpojumu un alternatīvo pakalpojumu aktivitātēs?

Lai risinātu personu ar funkcionālajiem traucējumiem problēmas un nodrošinātu vienlīdzīgas iespējas, visos Latvijas reģionos nepieciešams attīstīt institūcijām alternatīvus sociālos pakalpojumus, kas tiktu sniegti iespējami tuvu personas dzīvesvietai. Alternatīvo sociālo pakalpojumu attīstība mazinātu sociālo atstumtību, veicinot sociālās atstumtības riskam pakļauto grupu un viņu ģimenes locekļu iekļaušanos darba tirgū.

ESF līdzfinansētajos projektos īstenojot sociālo pakalpojumu aktivitātes, ir jāņem vērā šādi apsvērumi:

- informācijai par pakalpojumu ir jābūt pieejamai un lietotājam draudzīgai (vieglā valodā, tiešā veidā – uzrunājot katru personu individuāli u.c.);
- pakalpojuma saņemšanas procedūrai ir jābūt vienkāršai un saprotamai katram lietotājam;
- pakalpojuma sniegšanas vietai ir jābūt pieejamai personām ar funkcionāliem traucējumiem;
- sniedzot pakalpojumu un sagatavojot motivācijas un sociālās rehabilitācijas programmas, jāņem vērā personu ar funkcionāliem traucējumiem individuālās vajadzības atkarībā no funkcionālo traucējumu veida, vecuma un dzimuma.

Mērķgrupas apzināšana un personu ar funkcionāliem traucējumiem vajadzību noskaidrošana

- Lai noskaidrotu izvēlētajās mērķgrupas vajadzības un noteiktu problēmas, kas tiks risinātas projektā, jāizpēta esošā situācija, statistikas dati sociālo pakalpojumu jomā, labās prakses piemēri un veiktie pētījumi, turklāt ir iespējams izmantot konkrētās jomas ekspertu konsultācijas.
- Lai nodrošinātu mērķgrupas piedalīšanos projektā, līdzīgi kā citos pasākumos, mērķgrupa ir jāpiesaista pasākumam (ar informāciju internetā, vietējos laikrakstos, vietējā televīzijā, ģimenes ārstu praksēs, sociālajos dienestos, dienas centros, nevalstiskajās organizācijās u.c.).
- Raksturojot mērķgrupu, jānosaka personas ar funkcionāliem traucējumiem, jānoskaidro viņu individuālās vajadzības atkarībā no funkcionālo traucējumu veida, vecuma un dzimuma. Vislabāk tas izdarāms, jautājot pašām personām ar funkcionāliem traucējumiem par to, kādi pielāgojumi ir nepieciešami.

Atbalsta sniegšana personai ar funkcionāliem traucējumiem

- Ja nepieciešams, ir jāpalīdz nokļūt līdz pakalpojuma sniegšanas vietai, ja persona ar funkcionāliem traucējumiem iepriekš tur nav bijusi.
- Ja persona ar funkcionāliem traucējumiem ir ieradusies pakalpojuma sniegšanas vietā un ir pirmo reizi uzņēmumā, tad jāsniedz palīdzība, lai cilvēks varētu orientēties vidē, kur tiek sniegts pakalpojums.
- Personai ar funkcionāliem traucējumiem jāpaskaidro, kuri pakalpojumi tiks sniegti, kādi ir iekšējās kārtības noteikumi un kas tiek sagaidīts no šīs personas.
- Ja personai ar funkcionāliem traucējumiem ir grūtības pielāgoties jaunajai videi, ieteicams sadarboties ar šīs personas tuviniekiem, lai cilvēkam sniegtu labāko atbalstu jaunajā vidē.
- Projekta aktivitāšu kandidāti ar funkcionāliem traucējumiem vai viņu tuvinieki jālūdz pieteikuma veidlapā norādīt, kādi pielāgojumi tiem ir nepieciešami, lai varētu piedalīties projekta aktivitātēs, un jādara viss iespējamais, lai samērīgus lūgumus izpildītu.

Psiholoģiskais atbalsts personālam un personām ar funkcionāliem traucējumiem

- Lai nodrošinātu psiholoģisku atbalstu un komfortu personām ar funkcionāliem traucējumiem, ieteicams piesaistīt dažādus darbiniekus – psihologu, sociālo darbinieku, sociālo pedagogu u.c.

- Projekta īstenošanā jāiesaista kvalificēts un izglītots personāls. Ja darbinieki būs papildus izglītoti un nepārtraukti informēti par traucējumiem, viņi varēs efektīvāk risināt ikdienas sadzīves un darba situācijas.
- Veidojot uzņēmumā funkcionālajiem traucējumiem draudzīgu tēlu, būs iespējams piesaistīt vairāk kandidātu ar funkcionāliem traucējumiem. Veidojot attiecības ar sabiedrības locekļiem, tiek gūtas labākas kandidātu ar funkcionāliem traucējumiem atsauksmes.
- Personām ar smagiem funkcionāliem traucējumiem būs nepieciešams individuāls aprūpētājs.

Personu ar funkcionāliem traucējumiem individuālo vajadzību ievērošana

Neredzīga un nedzirdīga persona ar suni pavadoni
Avots: www.google.lv

• Personas ar redzes traucējumiem

Saņemot sociālos pakalpojumus, kā arī piedaloties alternatīvās aktivitātēs (nodarbībās, brīvā laika pavadīšanas aktivitātēs u.c.), personām ar redzes traucējumiem būs nepieciešams teksta materiāls Braila rakstā (neredzīgām personām) vai arī lielākiem burtiem uzrakstīts teksts (vājredzīgām personām). Personām ar redzes traucējumiem būs noderīgs dators, kurā var lasīt tekstu Braila rakstā. Nodarbībās tiek izmantota audio atskaņošana. Ieviešot suņu pavadoņu pakalpojumu neredzīgām personām, uzmanība jāpievērš arī suņu labturības aspektam – personai jāpalīdz uzturēt, aprūpēt un apmācīt dzīvnieku.

• Personas ar dzirdes traucējumiem

Personām ar dzirdes traucējumiem (nedzirdīgām un vājdzirdīgām personām) jānodrošina iespēja sazināties ar citiem cilvēkiem tā, lai varētu nolasīt sakāmo no runātāja lūpām, vai saņemt runātāja teksta rakstisku kopiju. Bieži vien vājdzirdīgi cilvēki var izmantot dzirdes aparātu, kas uzlabo spēju dzirdēt, tomēr tas darbojas tikai tad, kad apkārt ir klusums. Lai ar nedzirdīgiem cilvēkiem sarunātos pilnīgi brīvi, ir nepieciešams žestu valodas tulks, bet vairums dzirdes invalīdu labi lasa no lūpām un var arī izlasīt rakstītu tekstu.

• Personas ar kustību traucējumiem

Personām ar kustību traucējumiem (tostarp personām, kas lieto riteņkrēslu) jānodrošina piekļuve pakalpojuma sniegšanas vietai, kā arī ir nepieciešams speciālais transports vai vieta autostāvvietā, ja persona pārvietojas ar personisko pielāgotu transportu. Personai ar kustību traucējumiem jānodrošina netraucēta pārvietošanās ēkā un telpā (jābūt arī pielāgotai tualetei un ēdināšanas vietai). Ja nepieciešams, jāgādā, lai personai ar kustību traucējumiem būtu pieejama atpūtas telpa un ergoterapeita pakalpojums.

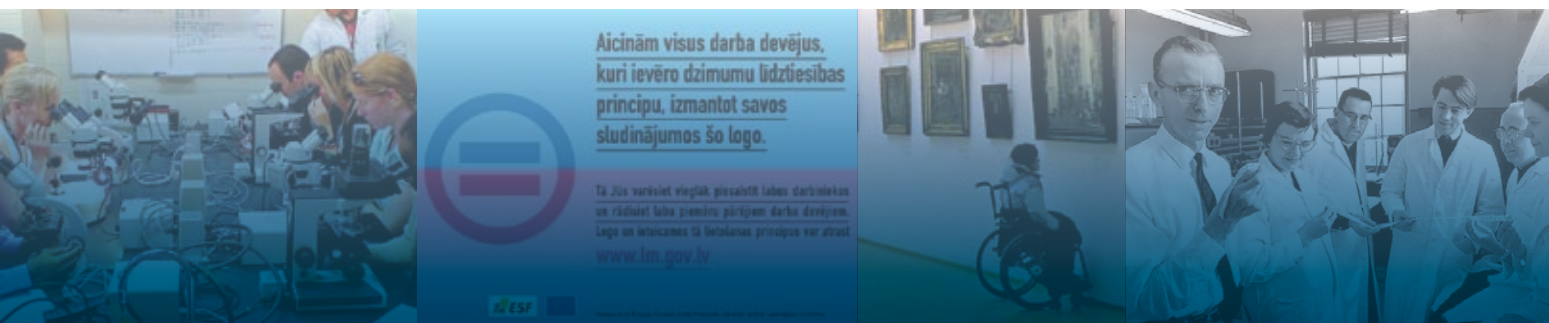
Stāvvietā personai ar invaliditāti, kas pārvietojas ar personisko, pielāgotu transportu
Avots: Inese Vilcāne

Bērns ar garīgās attīstības traucējumiem kopā ar atbalsta personu
Avots: <http://search.creativecommons.org/>

- *Personas ar garīga rakstura traucējumiem*

Personai ar garīgās attīstības traucējumiem jānodrošina iespēja saņemt informāciju vieglajā valodā, izmantojot speciālas nodarbību programmas, metodikas un uzskates līdzekļus. Personām ar garīga rakstura traucējumiem jānodrošina atpūtas iespēja. Personai ar garīga rakstura traucējumiem būs nepieciešama atbalsta persona, kas palīdz piedalīties nodarbībās un citos pasākumos.

Aicinām visus darba devējus,
kuri ievēro dzimumu līdzības
principu, izmantot savos
sludinājumos šo logo.

Tā Jūs varēsit vieglāk piesaistīt labus darbiniekus
un rādītei laba piemēru pārņem darba devējiem.
Lai saņemtu šo logo, lūdzam sazināties ar ESF
www.lm.gov.lv

ESF

4. nodaļa.

HP VI integrēšana cita veida aktivitātēs

Iepriekšējās nodaļās tika aprakstītas biežāk sastopamās ESF atbalstāmās jomas ES fondu 2007.–2013. gada plānošanas periodā.

Tomēr līdzās minētajām ESF atbalstāmajām jomām pastāv arī citas, no kurām šajā nodaļā izvēlējamies trīs – kultūras jomas pasākumus, pētījumus un informācijas un publicitātes pasākumus.

Pētījumos ir plānota izvērtēšana, izpētes pasākumi, priekšlikumu sagatavošana politikas pilnveidei, aptauju veikšana, pētījumu rezultātu izplatīšana un ieviešana u.tml.

Savukārt informācijas un publicitātes pasākumi ietver informatīvo materiālu sagatavošanu, reklāmas, publiskus pasākumus, informatīvas kampaņas, informācijas izplatīšanu plašsaziņas līdzekļos, seminārus, konferences u.tml.

Šajā nodaļā uzmanība ir pievērsta abu minēto pasākumu veidu specifikai, lai nodrošinātu vienlīdzīgas iespējas neatkarīgi no dzimuma, vecuma un invaliditātes.

Nodaļa ir strukturēta trīs apakšnodaļās, katra no tām pievēršas savam vienlīdzīgu iespēju nodrošināšanas aspektam pētījumos un informācijas un publicitātes pasākumos – HP VI neatkarīgi no dzimuma, HP VI neatkarīgi no vecuma un HP VI neatkarīgi no invaliditātes.

Apakšnodaļās ir piedāvāti praktiski ieteikumi vienlīdzīgu iespēju nodrošināšanai neatkarīgi no dzimuma, vecuma un invaliditātes, ja projektā plānoti pētījumi un informācijas un publicitātes pasākumi.

Apakšnodaļās par vienlīdzīgu iespēju nodrošināšanu neatkarīgi no vecuma un invaliditātes atrodami arī praktiski ieteikumi vienlīdzīgu iespēju nodrošināšanai kultūras jomā.

4.1. apakšnodaļa. HP VI neatkarīgi no dzimuma integrēšana cita veida aktivitātēs

Pētījumi

ES fondu apguves procesā pētījumu veikšana var būt gan atsevišķa aktivitāte, gan kāda projekta sastāvdaļa. Arī veicot pētījumus, būtu jāatceras par dzimuma perspektīvas izmantošanu, lai iegūtu gan pozitīvu vērtējumu sadaļā “Vienlīdzīgas iespējas”, gan apzinātu tās mērķauditorijas iezīmes, problēmas u.tml., kas ir atkarīgas no dzimuma.

Latvijā jau ir pieejams apjomīgs statistikas datu un pētījumu klāsts, kur izmantota dzimuma perspektīva. Lai gūtu pārskatu par svarīgākajiem dokumentiem, skatiet apakšnodaļu “Informācijas resursi”. Tomēr vēl joprojām ir jāsaskaras ar nepilnībām pētījumu metodoloģijā un rezultātu izklāstā. To, ka dzimuma perspektīvas izmantošanai pētījumu veikšanā ir pievienota vērtība, apstiprina gan Latvijā, gan ārvalstīs līdz šim veiktie pētījumi. Tāpēc atteikšanos no šādas analīzes no dzimuma perspektīvas, ja vien tā nav skaidri un pārliecinoši pamatota, drīzāk var uzskatīt par sliktu praksi vai kompetences trūkumu.

Būtiskākās ir šādas nepilnības:

- pilnībā trūkst statistikas sadalījumā pa dzimumiem;
- sadalījumā pa dzimumiem sniegta tikai vispārēja statistika, bet ne detalizēti dati – īpaši, ja pētījumā jau ir konstatēts vai no citiem avotiem zināms, ka pastāv būtiskas atšķirības atkarībā no dzimuma;
- pētījumu rezultāti tiek attiecināti uz visu sabiedrību, nepētot dažādu dzimumu grupu stāvokli;
- kvalitatīvajos pētījumos netiek nodrošināts abu dzimumu pietiekams īpatsvars, lai gūtu pietiekami reprezentablu viedokli;
- gan kvantitatīvajos, gan kvalitatīvajos pētījumos rezultātu analīzē netiek pietiekami skaidri nošķirts katra dzimuma un dažādu viena dzimuma grupu viedoklis;
- ārvalstīs atzītu, populāru un būtisku teoriju, metodoloģijas, zinātnisko atziņu neizmantošana bez pamatojuma par to, kāpēc tās netiek izmantotas;
- netiek izmantoti jau apkopoti un pieejami dati vai pētījumi no dzimuma perspektīvas viedokļa;
- nav kontinuitātes starp pētījumiem – netiek ņemtas vērā iepriekšējo pētījumu atziņas, netiek pārbaudītas iepriekš izvirzītas hipotēzes vai, iespējams, būtiski, bet nepietiekami pamatoti secinājumi.

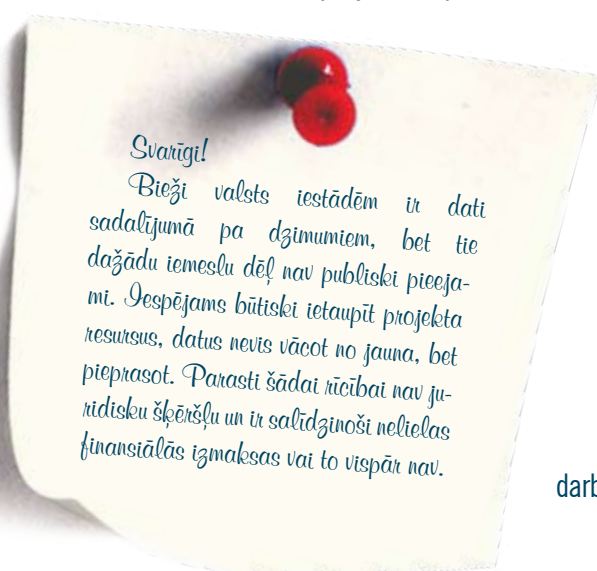
Lai novērstu aprakstītās nepilnības, iespējams veikt virkni pasākumu.

1. *Statistikas dati un informācija sadalījumā pa dzimumiem.* Ikvienā pētījumā vēlams konsekventi izmantot statistikas datus un informāciju sadalījumā pa dzimumiem. Ja atklātas būtiskas atšķirības atkarībā no dzimuma, vēlama dziļāka analīze, apskatot dzimumpiederības mijiedarbību ar citiem faktoriem, īpaši vecumu un invaliditāti.
2. *Konsultācijas ar NVO, ekspertiem un mērķgrupu.* Tās ir ne tikai ir lielisks primāro datu avots, bet ļauj arī ietaupīt resursus, lai apzinātu un analizētu iepriekš veiktus pētījumus. Bieži konsultācijas ar šo grupu pārstāvjiem atklāj aspektus, kas iepriekš veiktos pētījumos dažādu iemeslu dēļ nav apskatīti.
3. *Līdzsvarotas izlases kopas veidošana gan kvantitatīvajos, gan kvalitatīvajos pētījumos.* Atkarībā no pētījuma mērķiem ir jāizvērtē, cik un kuru sieviešu un vīriešu grupu pārstāvju stāvoklis jānoskaidro. Izlases veidošanā ir svarīgi ievērot līdzsvaru atbilstoši katra dzimuma īpatsvaram pētāmajā auditorijā. Dzimumu līdztiesība nozīmē to, ka būtu jāaptver abi dzimumi pat tad, ja tiek pētīta tradicionāli par “sieviešu” vai “vīriešu” jautājumu uzskatīta problēma, piemēram, aprūpes pienākumi.
4. *Skaidrs katra dzimuma grupu situācijas atspoguļojums, to viedokļa atreferējums.* Dzimuma perspektīvas izmantošana informācijas iegūšanā ir tikai daļa no pilnīgas dzimuma perspektīvas integrēšanas pētījuma veikšanā. Svarīgi ar dzimumu saistītus secinājumus arī precīzi atspoguļot, nošķirot dažādas aptaujātās grupas, neatkarīgi no tā, vai to viedokļi atšķiras vai sakrīt. Arī līdzīgu viedokļu konstatēšanai dažādu grupu vidū ir būtiska pievienotā vērtība.
5. *Plaši atzītu ārvalstu teoriju, metodoloģiju un citu zinātnisko atziņu izmantošana.* Latvijā relatīvi reti tiek veikti unikāli pētījumi vai pētītas tikai Latvijai unikālas problēmas. Ārvalstu zinātnisko sasniegumu izmantošana ne tikai ir laba pētnieciskā prakse, bet arī

taupa projekta līdzekļus un parasti ļauj iegūt labākas kvalitātes un lielākas ticamības pētījuma rezultātus.

6. *Kontinuitātes nodrošināšana ar Latvijā iepriekš veiktiem pētījumiem konkrētajā jomā.* Pētījumam būtu jārada jaunas zināšanas, nevis “jāatklāj” jau zināmais. Bieži vien secinājumi, kas balstīti uz jau izdarītiem pētījumiem, apvienojumā ar jauniem datiem rada lielāku pievienoto vērtību nekā katrs pētījums atsevišķi.

Minētos pasākumus iespējams ietvert jauna pētījuma darba uzdevumā kā obligātu priekšnoteikumu.

Informācijas un publicitātes pasākumi

Dzimuma perspektīva ir noderīga gandrīz katrā ES fondu pasākumā, tostarp informatīvos pasākumos. Dzimuma perspektīva izmantojama gan tam, lai informatīvie pasākumi efektīvāk atbalstītu projektu pamatpasākumus – jau efektīva informācijas izplatīšana vien var būt vienlīdzīgas iespējas veicinošs pasākums –, gan tam, lai novērstu nepilnības informatīvajos pasākumos.

Informācijas pieejamība. Viens no svarīgākajiem nosacījumiem, lai nodrošinātu informācijas pieejamību neatkarīgi no dzimuma, ir pareizo informācijas kanālu izvēle. Ja apstiprinoši varat atbildēt uz diviem turpmākajiem jautājumiem, tad ar jūsu projekta komunikāciju no dzimuma perspektīvas viss ir kārtībā.

- Vai kanāli, pa kuriem projekts izplata informāciju, nodrošina vienlīdz lielu iespēju, ka to saņems gan sievietes, gan vīrieši, t.i., informācija ir izvietota gan sievietes, gan vīriešu preses izdevumos, reklāma ir raidlaidī, kad TV skatās vai radio klausās abi dzimumi u.tml.?
- Vai informācijas saturs uzrunās gan sievietes, gan vīriešus, piemēram, ņemot vērā viņu informētību par konkrēto jautājumu, kā arī gatavību izmantot informāciju?

Dzimumstereotipi jeb aizspriedumaini uzskati par sievietes vai vīriešu spējām vai vajadzībām. Informatīvie pasākumi ir nozīmīgi dzimumstereotipu un to ietekmes mazināšanā. Pirmkārt, ES fondu informatīvajos pasākumos ir svarīgi izvairīties no dzimumstereotipiskas informācijas izplatīšanas. Piemēram, ja kvalifikācijas paaugstināšanas apmācība ir pieejama abiem dzimumiem, informāciju par to nevajadzētu pasniegt tikai kā vienam dzimumam domātu, pat ja tā tradicionāli varētu šķist. Otrkārt, ES fondu komunikācijas pasākumi dod iespēju izplatīt informāciju par pozitīviem projektu piemēriem vai personām, kas strādā savam dzimumam netipiskā, bet ekonomikai nepieciešamā profesijā. Šī komunikācija palielina iespēju, ka projekta labā prakse tiks atkārtota citos projektos un ka arī citi konkrētā dzimuma pārstāvji varētu izmēģināt spēkus jaunā profesijā, kas nav dzimumam tradicionāla.

Atbilstoša informācija par projekta sniegtajām iespējām, pakalpojumiem vai īpašiem pielāgojumiem. Šādas informācijas piemēri varētu būt:

- projektā organizētās apmācības, konferenču vai citu pasākumu laikā tiek piedāvāts bērnu aprūpes pakalpojums. Informējot par pasākumu, šī iespēja noteikti jāpiemin, jo šādi pasākumam varētu piesaistīt personas, kas atrodas bērnu kopšanas atvaļinājumā, bet citreiz varētu neatsaukties uz aicinājumu piedalīties;
- sabiedrībā pastāvošo aizspriedumu, ekonomisku apsvērumu vai citu faktoru dēļ neatsaucīgas mērķauditorijas daļas īpaša iedrošināšana. Piemēram, sievietes aicināšana uz apmācību tehniskajās nozarēs vai vīriešu aicināšana uz veselības pārbaudēm darba drošības risku mazināšanai.

Citi pasākumi dzimuma perspektīvas integrēšanai projektu informatīvajos pasākumos.

- Ar mērķgrupu strādājošu NVO iesaiste informatīvo pasākumu īstenošanā ne tikai palīdzēs labāk izplānot sabiedrības informēšanu, bet var būt arī svarīgs kanāls projekta informācijas novadīšanai līdz mērķgrupai.
- Informācijas kanālu dublēšana, uzrunājot mērķauditoriju vietās, kur tā saņem kādu pakalpojumu, bieži uzturas u.tml.
 - ✓ Veselības aprūpes pakalpojumu sniegšanas vietas.
 - ✓ Nodarbinātības valsts aģentūras filiāles.
 - ✓ Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūras filiāles.
 - ✓ Izklaides pasākumi.
 - ✓ Vietas, kur periodiski pulcējas daudz cilvēku, piemēram, lielveikali, tirgi, pilsētu svētki.

Kultūras pasākumi

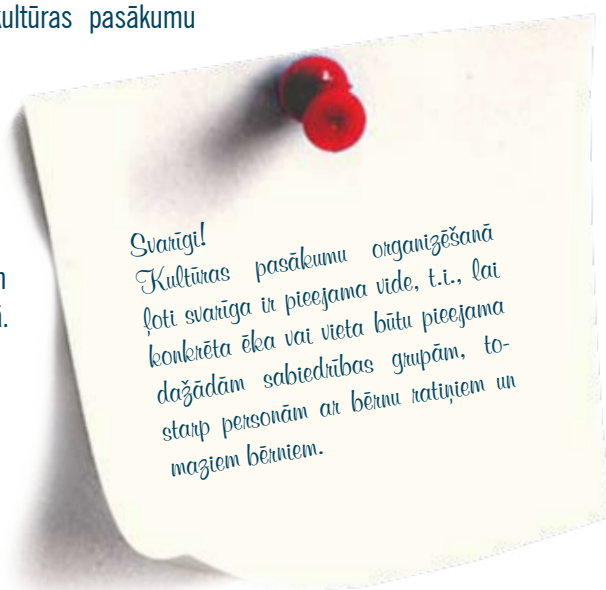
Nodrošināt vienlīdzīgas iespējas neatkarīgi no dzimuma attiecībā uz kultūras pasākumiem var tie projekti, kuros paredzēta šādu pasākumu organizēšana, to norises vietas izraudzīšanās un sagatavošana vai satura plānošana. Lai kultūras pasākumos nodrošinātu vienlīdzīgas iespējas neatkarīgi no dzimuma, ir jāizvērtē divi aspekti.

Māmiņām, kas apmeklē muzeju ar bērniem ratiņos, nepieejama vide
Avots: www.google.lv

Otrkārt, ja īstenotā pasākuma mērķis ir vairāku kultūras pasākumu organizēšana vai kultūras pasākuma satura plānošana, ir jāizvērtē, vai tas atbilst abu dzimumu interesēm. Pamatojums šim izvērtējumam ir apstākļi, ka pasākumi tiek finansēti arī par nodokļu maksātāju naudu un tiem būtu jāatbilst pēc iespējas lielāka nodokļu maksātāju daudzuma interesēm. Šeit noderīga ir apmeklējuma statistika sadalījumā pa dzimumiem vai sieviešu un vīriešu auditorijas viedokļa noskaidrošana un atbilstoši pielāgojumi organizējamā pasākumu plānā vai saturā.

Pirmkārt, ir jāizvērtē, vai pasākumu varēs apmeklēt personas ar maziem bērniem un bērnu ratiņiem. Par to ir jāpārlicinās, jo Latvijā bērnu aprūpes pienākumi pārsvarā gulstas uz sieviešu pleciem un viņu iespējas tiek visvairāk ierobežotas. Ierobežojumi var izpausties dažādos veidos, bet tiem visiem ir negatīva ietekme uz noteikta personu loka iespējām apmeklēt kultūras pasākumus tāpat kā citiem sabiedrības locekļiem. Ja ir izraudzīta nepieejama pasākuma norises vieta, personas ar maziem bērniem un bērnu ratiņiem fiziski nespēs tajā iekļūt. Ja pasākuma vietā nav iespēju droši atstāt bērnu ratiņus vai pārtīt bērnu, tas dažas personas var atturēt no pasākuma apmeklējuma. Ja pēc rūpīgas izvērtēšanas mazu bērnu klātbūtne pasākumā tiešām nav iespējama, jāapsver iespēja rīkot atsevišķu pasākumu tieši personām ar bērniem.

Svanīgi!
Kultūras pasākumu organizēšanā
ļoti svarīga ir pieejama vide, t.i., lai
konkrēta ēka vai vieta būtu pieejama
dažādām sabiedrības grupām, to-
starp personām ar bērnu ratiņiem un
maziem bērniem.

4.2. apakšnodaļa. HP VI neatkarīgi no vecuma integrēšana cita veida aktivitātēs

Pētījumi

Šobrīd Latvijā ir maz pētījumu, kuros analizētas novecošanās tendences, problēmas un sniegti iespējamo risinājumu priekšlikumi. Termins “aktīvā novecošanās” galvenokārt tikai vispārīgi tiek pieminēts politikas plānošanas dokumentos, pētījumos un citos informatīva rakstura dokumentos.

Veicot pētījumus, būtu jāņem vērā šādi aspekti vienlīdzīgu iespēju nodrošināšanai:

- sniegt statistikas datus sadalījumā pa vecuma grupām;
- veikt pētījumus par tēmu “aktīvā novecošanās”;
- veikt pētījumus dažādās jomās (nodarbinātības, izglītības, veselības, sociālo pakalpojumu u.c. jomās) par konkrētam vecumam noteiktām problēmām, kas veicina aktīvo novecošanos, piedāvājot iespējamus risinājumus;
- pētījumu veikšanā konsultēties ar NVO, ekspertiem, kā arī iesaistīt iedzīvotāju grupas, kuras visvairāk skar novecošanās problēmas;
- citi aspekti.

Informācijas un publicitātes pasākumi

Arī informācijas un publicitātes pasākumos problēmas saistībā ar novecošanos tiek uzsvērtas vispārīgi, nesaistot tās ar noteiktu tēmu, lai gan aktīvā novecošanās ir horizontāls jautājums, ko iespējams integrēt ļoti plašā tēmu klāstā.

Organizējot publicitātes pasākumus, ir svarīgi

- ņemt vērā mērķgrupas sasniedzamību (piemēram, informācija par pasākumu ir jāizplata vietās, ko izmanto vecāka gadagājuma cilvēki (zinot, ka vairumam veco cilvēku nav ne iespējas, ne prasmes izmantot datoru, tāpēc informācija internetā būtībā nesasniegs mērķgrupu). Jāpadomā arī par fizisko sasniedzamību (bieži vecie cilvēki saviem spēkiem nespēj nokļūt līdz pasākuma organizēšanas vietai, tāpēc pasākumu ieteicams plānot vai nu vietā, kur vecāka gadagājuma cilvēks uzturas, vai nodrošināt viņa aizklūšanu līdz pasākuma vietai u.c.);
- iesaistīt mērķgrupu pārstāvošās NVO (piemēram, lai pasākums būtu efektīvs, lietderīgi ir iesaistīt konkrētās NVO, kuru pārstāvjiem ir gan zināšanas, gan pieredze darbā ar konkrēto mērķauditoriju);
- atbilstošās tēmās integrēt aktīvās novecošanās principus, akcentējot problēmas un šķēršļus, meklējot iespējamus risinājumus;
- pārdomāt citus apsvērumus.

Kultūras pasākumi

Nenoliedzami, kultūra ir nepieciešama gan jauniem, gan veciem cilvēkiem. Ir svarīgi jebkura vecuma cilvēkus iesaistīt kultūras aktivitātēs kā aktīvos dalībniekus vai kā patērētājus, jo saskarsme ar kultūru var ievērojami uzlabot viņu psiholoģisko labsajūtu un pašcieņu, kā arī stimulēt intelekta attīstību (lasot, risinot krustvārdu mīklas, spēlējot mūzikas instrumentus, gleznojot, dejojot u.c.).

Projektos, plānojot dažādus kultūras pasākumus (teātra, muzeja, koncertu u.c. apmeklējumu), interešu klubu (par pavārmākslu, grāmatām, amatniecību, ceļošanu, veselīgu uzturu u.c.) veidošanu vai apmeklēšanu, kā arī fiziskās nodarbības (pastaigas, nūjošanu, jogu, dejušanu u.c.), ir jāņem vērā

- mērķgrupas sasniedzamība (informācijas izvietošana, atbalsts dalības nodrošināšanai (piemēram, transports uz pasākuma vietu un no tās u.c.);
- pasākuma vide (skaidras un uztveramas norādes; pieejamas sēdvietas, atvieglota pārvietošanās pa ēku u.c. vecāka gadagājuma cilvēkiem);
- iespējas iesaistīt mērķgrupu pārstāvošās NVO;
- citi apsvērumi.

Lielveikalā pieejamas sēdvietas
Avots: <http://search.creativecommons.org/>

4.3. apakšnodaļa. HP VI neatkarīgi no invaliditātes integrēšana cita veida aktivitātēs

Pētījumi

- Veicot pētījumus, visi izvērtēšanas, izpētes, aptaujas dati par iedzīvotājiem sniedzami arī sadalījumā pa invaliditātes veidiem.
- Īstenojot iedzīvotāju aptaujas, īpaša uzmanība jāpievērš invaliditātes aspektam un personu ar funkcionāliem traucējumiem vajadzībām.
- Ieteicams sadarboties un konsultēties ar NVO, lai labāk izprastu personu ar funkcionāliem traucējumiem situāciju.
- Projekta īstenošanai jāapzinās, kā veiktais pētījums, izvērtēšana, aptauja vai izpēte sniegs ieguldījumu valsts ekonomiskās un sociālās politikas veidošanā un ietekmēs personas ar funkcionāliem traucējumiem un viņu ģimenes.

Informācijas un publicitātes pasākumi

ANO Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām nosaka, ka nepieciešama efektīvu sabiedrības izpratnes kampaņu ierosināšana un īstenošana, lai

- audzinātu atsaucību attiecībā pret personu ar invaliditāti tiesībām;
 - veicinātu pozitīvus priekšstatus un lielāku sociālo izpratni par personām ar invaliditāti;
 - veicinātu personu ar invaliditāti prasmju, labo īpašību un spēju, kā arī viņu ieguldījumu darbavietā un darba tirgū atzīšanu;
 - plašsaziņas līdzekļu mudināšanu attēlot personas ar invaliditāti atbilstoši šīs konvencijas mērķim⁹¹.
-
- Informatīvos pasākumos ir svarīgi veicināt pozitīvu personu ar invaliditāti tēlu, šajā nolūkā sadarbojoties ar dažādām ieinteresētajām pusēm, tostarp plašsaziņas līdzekļiem.
 - Sabiedrisku un informatīvu pasākumu organizēšanā pēc iespējas vairāk jāiesaista personas ar funkcionāliem traucējumiem kā aktīvi un līdzvērtīgi sabiedrības locekļi – ar viņu idejām, prasmēm, vajadzībām un tiesībām.
 - Nepieciešams popularizēt darba devējus, kas nodrošina vienlīdzīgas iespējas visiem, īpaši personām ar funkcionāliem traucējumiem.
 - Viens no ātrākajiem un efektīvākajiem veidiem, kā veicināt izpratni par invaliditātes jautājumiem, ir izmantot plašsaziņas līdzekļus. Laikrakstos, radio un televīzijā cilvēki gūst informāciju par invalīdu problēmām.
 - Svarīgi ir noskaidrot, ar kuriem žurnālistiem un programmu režisoriem vajadzētu sadarboties.
 - Ja tiek plānots pasākums, kura mērķauditorija ir arī personas ar funkcionāliem traucējumiem, jāsaņem informācija vietējam laikrakstam, radio un televīzijai, lai tā tiktu saņemta vismaz trīs dienas vai labāk nedēļu pirms plānotā pasākuma.
 - Rādot televīzijas, radio vai laikrakstu reportieriem diskriminācijas piemērus konkrētajā vietā par nepieejamām valsts un pašvaldību institūcijām, veikaliem, ēdināšanas iestādēm, kinoteātriem, darbavietām, bērnudārziem un skolām, tiek veicināta sabiedrības izpratne par vienlīdzīgām iespējām.
 - Sagatavojot informatīvus materiālus un bukletus, jāpievērš uzmanība tam, lai attēli un fotogrāfijas nebūtu diskriminējoši pret kādu no sabiedrības grupām, tostarp personām ar funkcionāliem traucējumiem.
 - Informatīvie materiāli jāveido tā, lai tie būtu pieejami cilvēkiem ar dažādiem funkcionāliem traucējumiem, – Braila rakstā, audio formātā, ar palielinātu burtu lielumu (fonta lielums 16–22), informāciju vieglā valodā, CD un video formātā, kā arī jāveido pieejamas interneta mājas lapas.

⁹¹ ANO Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām, www.lm.gov.lv.

Kultūras pasākumi

Kultūra ir viens no sociālās līdzdalības aspektiem, tāpēc jālikvidē iespējamie šķēršļi personu ar funkcionāliem traucējumiem līdzdalībai.

- Personām ar funkcionāliem traucējumiem bieži ir jāmaksā vairāk par pasākuma apmeklējumu, jo ir nepieciešams pielāgots transports. Nodrošinot speciālo transportu personām ar kustību traucējumiem, tiek veicināta viņu līdzdalība un vienlīdzīgas iespējas.
- Atpūtas vietās jānodrošina informācija, kas ir pielāgota personām ar funkcionāliem traucējumiem (audio, vizuālā, Braila rakstā, palielinātiem burtiem).
- Muzeji, izstādes, kinoteātri, koncertzāles bieži nav pielāgoti personām ar funkcionāliem traucējumiem, arī informācija šajās vietās nav pieejama dažādā formātā. Muzejos un izstādēs jānodrošina zīmju valodas tulka pakalpojums, kad tas ir nepieciešams.
- Informācija par kultūras un izklaides pasākumiem jāizplata personām ar funkcionāliem traucējumiem saprotamā veidā – Braila rakstā, vieglā valodā, pieejamās interneta vietnēs u.c.
- Kultūras un izklaides pasākumus pēc iespējas vairāk jācenšas pielāgot personām ar funkcionāliem traucējumiem.
- Ja projektā tiek plānots kultūras pasākums, jāpārlicinās, vai tas ir pieejams personām ar funkcionāliem traucējumiem un, ja nav, tad ir jānodrošina atbilstoši pielāgojumi.

Mākslas darbu anotācijas novietotas cilvēkam riteņkrēslā piemērotā augstumā.

Avots: <http://search.creativecommons.org/>

7. tabulā ir sniegts piemērs, kurā ietverti praktiski padomi par to, kā nodrošināt personu ar funkcionāliem traucējumiem vienlīdzīgas iespējas ESF pasākumos (nodarbinātības, izglītojošos, informatīvos, kultūras u.c. pasākumos).

Padomi, kā nodrošināt vienlīdzīgas iespējas personām ar funkcionāliem traucējumiem ESF aktivitātēs
7. tabula

Darbība	Praktiski padomi
Noskaidrojiet mērķgrupas vajadzības	<ul style="list-style-type: none"> • Sāciet gatavošanos laikus un paredziet papildu laiku un līdzekļus (piemēram, surdotulkam, materiālu sagatavošanai vieglā valodā). • Konsultējieties ar speciālistiem konkrētajā invaliditātes jomā – tas ļaus pēc iespējas vispusīgāk ņemt vērā mērķgrupas dalībnieku individuālās vajadzības. • Izveidojiet mērķgrupas sociālo portretu pēc invaliditātes veida, vecuma un dzimuma. • Jautājiet personām ar funkcionāliem traucējumiem par to, kādi pielāgojumi, kāda palīdzība tām būs nepieciešama. • Lai piesaistītu mērķgrupu, izvēlieties katrai grupai atbilstošu uzrunas veidu – vietējos preses izdevumos, vietējā radio un televīzijā, ar nevalstisko organizāciju palīdzību, kuras pārstāv invalīdu intereses, ar sociālajiem darbiniekiem, uzrunājot katru personu individuāli u.c.
Noskaidrojiet, vai vide ir pieejama personām ar funkcionāliem traucējumiem	<p>Pārlicinieties, vai telpas, kur plānojat pasākumu, semināru, konferenci vai apmācības nodarbību, tostarp tualetes, ēdamtelpas un atpūtas istabas, ir pieejamas personām ar funkcionāliem traucējumiem.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Kāpnēs: pārlicinieties, vai to nav vai ir tikai daži pakāpieni; pārbaudiet, vai ir atbalsta rokturi, vai ir uzbrauktuves un apstāšanās laukums vai alternatīvs piekļūšanas veids. • Uzbrauktuves: pārlicinieties, vai tās nav pārāk stāvas (piemērotākais slīpums ir 8%), vai uzbrauktuves platums ir piemērots riteņkrēslam (1,2 m), pārbaudiet atbalsta rokturu esamību.

	<ul style="list-style-type: none"> • Lifts: pārliecinieties, vai tas ir pietiekami plats un tajā var ievietoties cilvēks riteņkrēslā un pavadonis, ja tāds ir. Pārbaudiet, vai lifts ir aprīkots ar audiālo vizuālo informāciju stāvu nosaukšanai, vai lifta pogas var aizsniegt persona riteņkrēslā. • Durvis: pārliecinieties, vai tās ir vismaz 1 m platas un tajās brīvi var iekļūt cilvēks riteņkrēslā, tās ir viegli atveramas un fiksējas, kad ir atvērtas. • Telpas: pārliecinieties, vai ir pietiekami daudz vietas starp sienām un mēbelēm (tostarp mācību, ēdamtelpas, tualetes, atpūtas telpas), lai cilvēks riteņkrēslā varētu netraucēti pārvietoties. Pārbaudiet, vai nav bīstamu vietu cilvēkiem ar redzes traucējumiem – asu stūru, sarežģītu pagriezienu vai mēbeļu izvietoju. <p>Pārliecinieties, vai telpās, kur notiks pasākums, nav traucējošu trokšņu – sevišķi svarīgi tas ir personām ar dzirdes traucējumiem un personām ar redzes traucējumiem, jo viņi labāk uztver audiālo, nevis vizuālo informāciju.</p> <p>Ja iespējams, pieaiciniet personu ar funkcionāliem traucējumiem kopā ar jums pārbaudīt telpu pieejamību – tas ļaus pilnīgāk ņemt vērā personu ar funkcionāliem traucējumiem vajadzības.</p> <p>Ne vienmēr būs iespējams piemēlēt pielāgotas telpas, tāpēc var būt nepieciešamība īrēt palīgīdzekļus (sliedes, rampas u.c.), lai nodrošinātu piekļūšanu personām ar funkcionāliem traucējumiem. Tad jums jāpārliecinās, vai būs iespējams sniegt palīdzību personām ar funkcionāliem traucējumiem, lai nodrošinātu viņu līdzdalību.</p> <p>Nodrošiniet speciālo transportu, ja tas ir nepieciešams, lai persona ar funkcionāliem traucējumiem varētu nokļūt pasākuma vietā.</p>
<p>Pasniedziet informāciju dažādā formā</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Veidojiet informatīvos, prezentāciju materiālus elektroniski – cilvēki ar redzes traucējumiem tos varēs lasīt ar ekrānlasošo programmu palīdzību vai izdrukāt uz papīra Braila rakstā. • Cilvēkiem ar redzes traucējumiem palīdzēs informācija CD formātā, ar palielinātu burtu lielumu (16–22). • Sagatavojiet informāciju vieglā valodā personām ar garīga rakstura traucējumiem. • Ierakstiet pasākuma norisi video un audio ierakstā – tas cilvēkiem ar garīga rakstura traucējumiem un citiem interesentiem ļaus atkārtoti noklausīties un labāk izprast teikto. • Pieaiciniet zīmju valodas tulku, ja tas ir nepieciešams. Atcerieties: ja pasākums būs ilgs, jums būs vajadzīgi vairāki tulki.

Pielāgots transports personām ar kustību traucējumiem
 Avots: <http://flickr.com/search/?q=disability&page=6>
 Autors: Sonson

II daļa. HP VI integrēšana ERAF un KF līdzfinansēto projektu aktivitātēs

II daļa. HP VI integrēšana ERAF
un KF līdzfinansēto projektu aktivitātēs

Rokasgrāmatas otrajā daļā uzmanība pievērsta specifiskām aktivitātēm, kas ERAF un KF līdzfinansētajos projektos ļauj nodrošināt horizontālo prioritāti "Vienlīdzīgas iespējas".

Otrā daļa ir strukturēta trīs nodaļās, un apjomīgākā no tām ir pirmā, kas sīkāk informē par HP VI neatkarīgi no invaliditātes nodrošināšanu ēkās, iekštelpās, āra objektos, uz ielām, ietvēm, sabiedriskajā transportā, kā arī informācijas un IKT aktivitātēs. Otrā un trešā nodaļa pievērsta HP VI neatkarīgi no dzimuma un vecuma integrēšanas specifikai ERAF un KF līdzfinansētajās aktivitātēs.

Kas ir vides pieejamība?

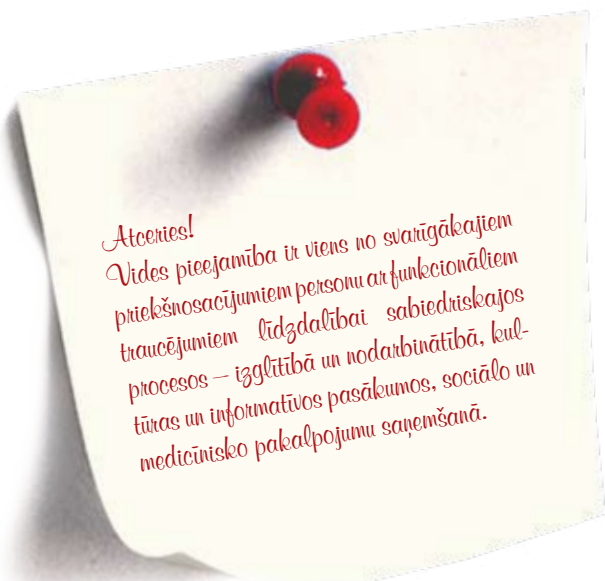
Infrastruktūra ir tautsaimniecības mugurkauls, uz kura balstās tās nozaru struktūra un teritoriālais izvietojums; tā ir ekonomikas attīstības pamats, un tās darbības traucējumi var radīt nelabojamas sekas veselām nozarēm vai pat teritorijām. Infrastruktūras izaicinājumi ir jārisina kompleksi, jo reģionu pievilcīgu uzņēmējdarbībai un investīcijām, kā arī cilvēku dzīvei var padarīt tikai ar atbilstošā komplektā nodrošinātu infrastruktūru⁹².

Vides un informācijas pieejamība ir svarīga ne tikai cilvēkiem, kas pārvietojas riteņkrēslā, bet arī personām ar dzirdes, redzes un garīga rakstura traucējumiem. Termins "vides pieejamība" attiecas arī uz vecākiem ar bērnu ratiņiem. Ja vecākiem savs bērns ar ratiņiem ir jāatstāj uz ielas, viņi nemaz neies iekšā konkrētā vietā. Arī tīrs gaiss un dabīgi materiāli telpās un būvēs ir viens no vides pieejamības priekšnoteikumiem, lai šajās telpās varētu uzturēties astmas slimnieki. Vides un informācijas pieejamība nepieciešama arī vecāka gadagājuma cilvēkiem un cilvēkiem, kuri ir guvuši kādu traumu, kas apgrūtina pārvietošanos un sacītā vai rakstītā uztveri. Vides pieejamība attiecas uz jebkuru cilvēku, kam ir nepieciešami īpaši pielāgojumi liela vai maza auguma vai arī palielinātas ķermeņa masas dēļ. Vides pieejamība būs nodēriņa ikvienam.

Šī ēka nav pieejama personai ar funkcionāliem traucējumiem, arī ar citu cilvēku palīdzību ne

Autors: Inese Vilcāne

Atceries!

Vides pieejamība ir viens no svarīgākajiem priekšnosacījumiem personu ar funkcionāliem traucējumiem līdzdalībai sabiedriskajos procesos – izglītībā un nodarbinātībā, kultūras un informatīvos pasākumos, sociālo un medicīnisko pakalpojumu saņemšanā.

Vides pieejamība nozīmē, ka personas, lai kādi būtu to funkcionālie traucējumi (redzes, dzirdes, kustību, garīga rakstura traucējumi), vecāka gadagājuma cilvēki, personas ar maziem bērniem, kā arī ikviena cita persona varētu dzīvot neatkarīgi un pilnvērtīgi piedalīties visās dzīves jomās. Personām ar funkcionāliem traucējumiem ir jānodrošina pieeja fiziskajai videi, transportam, informācijai un sakariem, tostarp informācijas un sakaru tehnoloģijām un sistēmām, un citiem objektiem un pakalpojumiem, kas ir atvērti vai ko sniedz sabiedrībai gan pilsētās, gan lauku rajonos.

Latvijā diezgan bieži apspriestais vides pieejamības jautājums ir nostiprināts ANO Konvencijā par personu ar invaliditāti tiesībām. **Līdz ar ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām parakstīšanu saskaņā ar Vīnes konvencijas 18. pantu⁹³ Latvija ir piekritusi pildīt konvencijā paredzētās saistības, kā arī atturēties no rīcības, kas ir vērsta pret ANO Konvencijas mērķi.**

⁹² Darbības programma "Infrastruktūra un pakalpojumi", 07. 02. 2008., <http://www.esfondi.lv/>.

⁹³ 1969. gada Vīnes konvencija par starptautisko līgumu tiesībām.

ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām 9. pants nosaka⁹⁴:

“Lai personas ar invaliditāti varētu neatkarīgi un pilnvērtīgi piedalīties visās dzīves jomās, dalībvalstis veic atbilstošus pasākumus. Šie pasākumi, kas ietver pieejamībai traucējošu šķēršļu un barjeru identificēšanu un likvidēšanu, cita starpā attiecas uz

- ēkām, ceļiem, transportu un citiem iekšējām un ārējiem objektiem, tostarp skolām, mājokļiem, ārstniecības iestādēm un darba vietām;
- informācijas, sakaru un citiem pakalpojumiem, tostarp elektroniskajiem pakalpojumiem un avārijas dienestiem.

Dalībvalstis veic arī atbilstošus pasākumus, lai:

- izstrādātu un ieviestu minimālos standartus un vadlīnijas par iedzīvotājiem atvērto objektu un sniegto pakalpojumu pieejamību un pārraudzītu to īstenošanu;
- nodrošinātu, ka privātās struktūras, kas piedāvā objektus un pakalpojumus, kas ir atvērti vai ko sniedz iedzīvotājiem, ņem vērā visus aspektus attiecībā uz to pieejamību personām ar invaliditāti;
- visām ieinteresētajām personām nodrošinātu apmācību par pieejamības problēmām, ar kurām saskaras personas ar invaliditāti;
- ēkās un citos iedzīvotājiem atvērto objektos nodrošinātu informāciju Braila rakstā un viegli lasāmos un saprotamos veidos;
- nodrošinātu dažādus palīgu un starpnieku, tostarp pavadoņu, lasītāju un profesionālu surdotulkotāju, pakalpojumu veidus, lai atvieglotu pieejamību ēkām un citiem iedzīvotājiem atvērtiem objektiem;
- veicinātu citus atbilstošus palīdzības un atbalsta veidus personām ar invaliditāti, lai tām nodrošinātu informācijas pieejamību;
- veicinātu jauno informācijas un sakaru tehnoloģiju un sistēmu, tostarp tīmekļa, pieejamību personām ar invaliditāti;
- veicinātu pieejamas informācijas un sakaru tehnoloģiju un sistēmu projektēšanu, izstrādi, ražošanu un izplatīšanu agrīnā stadijā tā, lai panāktu šo tehnoloģiju un sistēmu pieejamību ar minimālām izmaksām.”

Būtiskākās problēmas, kas attiecas vides un informācijas pieejamību personām ar funkcionāliem traucējumiem

Vides un informācijas pieejamība ir būtisks faktors, kas dod iespējas personām ar funkcionāliem (kustību, redzes, dzirdes, garīga rakstura) traucējumiem pārvietoties vidē, saņemt pakalpojumus, kā arī informāciju sev saprotamā veidā.

Transporta infrastruktūra ir svarīga ikvienam cilvēka darbības aspektam jebkurā sabiedriskā jomā – lietišķā, sociālā vai personiskā izaugsme nav iedomājama bez kustības brīvības. Vides infrastruktūra un vides aizsardzība ir ilgtspējīgas attīstības stūrakmens, kas nepieciešams gan mūsdienu efektīvai darbībai un dzīves telpas izveidei, gan arī nākotnes perspektīvai. Veselības un sociālās aprūpes infrastruktūras atbalsts ir pamats darboties spējīgas sabiedrības saglabāšanas centienos. Izglītības un nodarbinātības infrastruktūra ir vitāli svarīgs atbalsts neinvestīciju cilvēkresursu atbalstam⁹⁵.

Darbības programmā infrastruktūra un pakalpojumi” tiek sīki analizēta esošā situācija visās tautsaimniecībai un sabiedrības attīstībai svarīgajās jomās un noteiktas problēmas, kas attiecas uz vides un informācijas pieejamības nepilnībām.

⁹⁴ ANO Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām, www.lm.gov.lv.

⁹⁵ Darbības programma “Infrastruktūra un pakalpojumi”, <http://www.esfondi.lv/>

Izglītības jomā:

- novecojusi izglītības infrastruktūra, nav pienācīgi aprīkoti dabaszinātņu kabinetu, mācību līdzekļu un aprīkojuma;
- valsts un pašvaldību izglītības iestāžu infrastruktūra ir novecojusi un nespēj nodrošināt tautsaimniecības attīstībai nepieciešamā darbaspēka attīstību un konkurētspēju, īpaši inženierzinātņu, ražošanas un pārstrādes virzienā;
- profesionālās izglītības iestāžu ēkas ir fiziski novecojušas, ēku uzturēšanai nepieciešami lieli finanšu resursi. Mācību materiālā bāze nedod iespēju apgūt darba tirgum nepieciešamās profesionālās zināšanas un prasmes. Profesionālās izglītības iestādes nav piemērotas personām ar funkcionāliem traucējumiem;
- tālākizglītības iestādes un to mācībām domātais aprīkojums nav piemērots personām ar invaliditāti, līdz ar to samazinās šo personu iespējas iegūt tālākizglītību;
- nepietiekams tādu izglītības iestāžu īpatsvars, kur nodrošināta pieejamība izglītojamajiem ar speciālām vajadzībām;
- visos izglītības līmeņos personām ar funkcionāliem traucējumiem netiek nodrošināta atbilstoša materiāli tehniskā bāze;
- nepietiekami attīstīta pirmsskolas vecuma bērnu un citu aprūpējamo personu aprūpes pakalpojumu infrastruktūra.

Sociālo pakalpojumu un veselības aprūpes jomā:

- sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas pakalpojumi un infrastruktūra nav nodrošināti pietiekamā apjomā, daudzveidībā, kvalitātē un pietiekami tuvu dzīvesvietai;
- invalīdu profesionālās rehabilitācijas pakalpojumi un infrastruktūra nav nodrošināti pietiekamā apjomā;
- neatbilstoša sekundārā un terciārā veselības aprūpes infrastruktūra neļauj nodrošināt valsts apmaksāto veselības aprūpes pakalpojumu kvalitatīvu sniegšanu iedzīvotājiem.

Transporta infrastruktūras jomā:

- elektrovilcienu aprīkojuma neatbilstība pasažieru, tostarp personu ar dažādiem invaliditātes veidiem, mūsdienu komforta prasībām un ekspluatācijas rādītāju neatbilstība mūsdienu pilsētas un piepilsētas satiksmes prasībām;
- Rīgas Pasažieru termināla caurlaides spēja nav pietiekama, nav nodrošināta pasažieru plūsma atbilstoši Šengenas līguma prasībām, turklāt termināls nespēj konkurēt ar citu ostu pasažieru apkalpošanas līmeni;
- gājēju drošības garantēšana pašvaldību ceļu un ielu

Pagaidu zīme neļauj cilvēkiem riteņkrēslā pārvietoties pa gājēju ietvi
Autors: Māris Dzelzskalns

tīklā ir liela problēma, ku-

ras atrisinā-

šana ļautu jūtami uzlabot satiksmes drošības rādītājus Latvijā.

Rekonstruētās gājēju barjeras, kā arī izveidotās gājēju pārejas ne

vienmēr ir pārdomātas un izvietotas pareizi;

- satiksmes drošības pasākumu prioritāte ir gājēju drošības uzlabošana – apgaismojuma ierīkošana, kā arī krustojumu rekonstrukcija;
- pasažieru satiksme no Rīgas ir neatbilstoša Rīgas kā metropoles un Baltijas valstu centra iespējām.

Vides un vides infrastruktūras jomā:

- mazattīstīta ekotūrisma infrastruktūra (takas, laipas, skatu torņi, īpaši iekārtotas atpūtas vietas un ceļi);
- nepietiek tūrisma informācijas zīmju, norāžu un tūrisma informācijas centru;
- neattīstīta infrastruktūra īpaši aizsargājamo dabas teritoriju un augu un dzīvnieku kolekciju apmeklēšanai cilvēkiem ar dažādiem funkcionālo traucējumu veidiem;

- Latvijā nav sabalansēts tūrisma produktu piedāvājums visā valsts teritorijā, aptverot dažāda veida tūrisma objektus (piemēram, tematiskos/atraktivu parkus, aktīvās atpūtas zonas ģimenēm ar bērniem, veciem cilvēkiem, cilvēkiem ar funkcionāliem traucējumiem, etnogrāfiskos ciematus, industriālā un militārā mantojuma objektus u.c.).

Informācijas (IKT) pieejamības jomā:

- vāji attīstīti publiskās pārvaldes e-pakalpojumi;
- nenotiek plānveida pasākumi, lai sociālās atstumtības riskam pakļautajām iedzīvotāju grupām (invalidiem, vecākajai paaudzei, maznodrošinātajiem) veicinātu pieejamību un tās nodrošinātu ar speciālām iekārtām IKT lietošanai;
- iedzīvotāju prasmju un iemaņu trūkums darbam ar IKT;
- nepietiekami pieejama dator tehnika un programmatūra;
- zems sabiedrības informētības līmenis par IKT iespējām.

Cilvēkiem ar funkcionāliem traucējumiem nepieejams sabiedriskais transports
Autors: Kristaps Petermanis

ERAF un Kohēzijas fonda finanšu resursu izmantošana vides un informācijas pieejamības risināšanai

Eiropas Savienības finansējums ir ļoti nozīmīgs resurss vides pieejamības problēmu risināšanai; ERAF vai KF līdzfinansētajos projektos, kas ir vērsti uz infrastruktūras attīstību, jāparedz darbības, konkrēti pasākumi vai specifiskas aktivitātes vienlīdzīgu iespēju un vides un informācijas pieejamības nodrošināšanai un jāievēro ne tikai LR būvniecību reglamentējošo normatīvo aktu prasības, bet arī labās prakses piemēri attiecībā uz vides un informācijas pieejamību personām ar funkcionāliem traucējumiem.

Latvijas Būvniecības likums un būvniecību reglamentējošie normatīvi

Latvijā būvniecību reglamentē⁹⁶:

- Latvijas Būvniecības likums;
- Latvijas būvnormatīvi (LBN).

Būvnormatīvi – inženierizpētes, projektēšanas, būvdarbu, ēku un būvju remonta, restaurācijas vai pārbūves normu un noteikumu kopums, kas jāievēro visām fiziskajām un juridiskajām personām.

Svarīgs vides pieejamības problēmu risinājuma solis ir Latvijas būvnormatīvu ievērošana. Kaut arī būvnormatīvi nosaka pieejamas vides nepieciešamību būvēs un raksturo dažādus parametrus, lai veidotu pieejamu vidi personām ar kustību traucējumiem, tomēr šīs prasības bieži tiek ievērotas formāli vai netiek ievērotas nemaz.

Latvijas Būvniecības likums nosaka, ka **vides pieejamība** ir iespēja cilvēkiem ar kustību, redzes vai dzirdes traucējumiem pārvietoties vidē atbilstoši plānotajai būves funkcijai.

Atceries!

- Plānojot nodrošināt vides un informācijas pieejamību, ir jāņem vērā komplekss risinājums – sākot ar piekļūšanu pie objekta un beidzot ar pārvietošanos ēkā atbilstoši plānotajai būves funkcijai.
- Personas ar funkcionāliem traucējumiem ir tādi paši sabiedrības locekļi kā jebkurš no mums. Ir tikai nedaudz jāpiedomā pie ēku projektēšanas, pie plašākas liftu izmantošanas, uzbrauktuvēm un jāapzina labās prakses piemēri par vides pieejamību personām ar redzes un dzirdes traucējumiem. Runa ir ne vien par attieksmi, bet arī par cilvēcisku vajadzību justies drošam un vajadzīgam sabiedriskās vietās.
- Saskaņā ar pētījumiem izmaksas vides pieejamības nodrošināšanai svārstās starp 0,5 līdz 1% no kopējām būvniecības izmaksām, un tas ir daudz lētāk, nekā pielāgot jau izbūvētu ēku⁹⁷.
- Saskaņā ar ANO Konvenciju par personu ar invaliditāti tiesībām pieejama vide jānodrošina visām personām, kurām ir ilgstoši fiziski, garīgi, intelektuāli vai maņu (redzes, dzirdes) traucējumi, lai veicinātu viņu pilnvērtīgu un efektīvu līdzdalību sabiedrības dzīvē vienlīdzīgi ar citiem.
- Saskaņā ar Latvijas Būvniecības likumu vides pieejamība nepieciešama cilvēkiem ar kustību, redzes vai dzirdes traucējumiem, lai nodrošinātu iespēju pārvietoties vidē atbilstoši plānotajai būves funkcijai.
- Latvijas būvnormatīvs LBN 208-00 "Publiskas ēkas un būves" personām ar redzes vai dzirdes traucējumiem publiskajās ēkās paredz iespēju saņemt nepieciešamo skaņas vai vizuālo informāciju⁹⁸, savukārt personām ar kustību traucējumiem, rītenkereslu un ratiņu lietotājiem – ērtas iekļūšanas un pārvietošanās iespējas publiskajās ēkās, kā arī piemērotu palīgapriekojumu dažās telpās (piemēram, viesnīcu numuros, tualetēs)⁹⁹.
- Būvprojektus, kuru izstrādi un īstenošanu Latvijas Republikas teritorijā vismaz 40 procentu apmērā finansē starptautiskās finanšu institūcijas, Eiropas Savienība vai tās dalībvalstis (ja šīs investīcijas nav jāatmaksā), var sagatavot, piemērojot investētāja būvnormatīvus, ja tie nav pretrunā ar Eiropas standartizācijas organizācijas standartiem¹⁰⁰.

⁹⁶ Skatīt pielikumā būvniecību reglamentējošo normatīvo aktu uzskaitījumu un izvilkumus no šiem dokumentiem.

⁹⁷ <http://www.socialeconomy.eu.org/IMG/pdf>

⁹⁸ <http://www.likumi.lv/doc.php?id=13219>

⁹⁹ Latvijas būvnormatīvs LBN 208-00 "Publiskas ēkas un būves", <http://www.likumi.lv>.

¹⁰⁰ Vispārīgie būvnoteikumi Nr. 112 (spēkā esoši no 1997. 07. 01.). Izdoti saskaņā ar Būvniecības likuma 2. panta ceturto daļu.

Lai nodrošinātu būvniecības likuma izpildi, dažādos būvniecību reglamentējošos normatīvos ir noteiktas prasības sabiedrībai pieejamu dzīvojamo vai publiskas lietošanas ēku un būvju projektēšanai, kā arī ielu, laukumu un citu publisku lietošanas teritoriju projektēšanai, paredzot iespēju personām ar invaliditāti ērti iekļūt, pārvietoties un komfortabli uzturēties telpās un būvēs, kā arī patstāvīgi izmantot minētos objektus atbilstoši to projektētajai funkcijai. Tomēr Latvijas būvnormatīvos nav noteiktas prasības, kas nepieciešamas, lai nodrošinātu pieejamu vidi personām ar redzes, dzirdes vai garīga rakstura traucējumiem, piemēram, vizuāla un audiāla informācija, kontrastējošas krāsas, marķējumi uz kāpnēm, piktogrammas u.c.

Kas ir “universālais dizains”?

Līdz ar Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām parakstīšanu Latvijā tiek ieviests arī jēdziens “**universālais dizains**”. Tas, kā teikts minētajā konvencijā, nozīmē tādu produktu, vides, programmu un pakalpojumu dizainu, kurus, cik vien iespējams, visi cilvēki var izmantot bez pielāgošanas vai īpaša dizaina nepieciešamības. “Universālais dizains” ietver arī noteiktām personu ar invaliditāti grupām paredzētas atbalsta ierīces, ja tās ir nepieciešamas. Universālā dizaina priekšrocības ir daudzfunkcionāla lietošana, elementāra izmantošana un – ārkārtīgi svarīgs princips – maza fiziskā piepūle, lietošanas telpa un izmērs, un tas ir ieviešams visās jomās.

Vannas istaba, kas veidota pēc universālā dizaina parauga
Avots: www.halstrading.lv

Pieejamas vides personām ar funkcionāliem traucējumiem starptautiski pieņemtais apzīmējums

Šis apzīmējums norāda, ka objekts ir pilnībā pieejams personām ar funkcionāliem (kustību, redzes, dzirdes, garīga rakstura) traucējumiem.

Pieejama vide ir pamatnosacījums, lai cilvēks ar kustību, redzes, dzirdes, garīga rakstura vai citiem traucējumiem vai vienkārši vecs cilvēks varētu justies brīvi un neatkarīgi un bez citu cilvēku palīdzības vai ar minimālu palīdzību iekļūt veikalā, skolā, mājā, sabiedriskajā transportā u.c.

Infrastruktūras objekts ir pilnībā pieejams, ja

- objekts nepazemo un nenoniecina nevienu no lietotājiem – ikviena persona saviem spēkiem vai ar nelielu palīdzību spēj iekļūt ēkā, piedalīties kultūras vai informatīvā pasākumā, izglītoties un pilnveidot savas prasmes, īstenot savu potenciālu;
- objekta izmantojums ir viegls un saprotams – lietotāja pieredzei, mobilitātei un valodas prasmei vai koncentrēšanās spēju līmenim nav lielas nozīmes;
- objekts efektīvi nodod nepieciešamo informāciju lietotājam, lai kādas būtu viņa maņu spējas, – neatkarīgi no funkcionālo traucējumu veida un tā smaguma pakāpes;
- līdz ēkai var nokļūt ar sabiedrisko transportu, no pieturvietas līdz ēkai nav nepārvaramu šķēršļu (nepieejamu apakšzemes pāreju, barjeru u.c. šķēršļu);
- pieejams bez kāpnēm – ēkai ir ierīkota piebrauktuve, pacelājs, lifts vai alternatīva piekļuve;
- sliekšnis ir līdz 2,5 cm augsts, vai arī pie līmeņu maiņas ir ierīkots panduss;
- durvju un eju platums ir ne mazāks par 90 cm, durvis ir viegli atveramas, rokturi ir sasniedzamā augstumā;
- visā objektā iespējams brīvi pārvietoties cilvēkam ar riteņkrēslu;
- objektā ir kontrastējoši apzīmējumi personām ar redzes traucējumiem un audiāla informācija;
- nodrošināta vizuālā informācija personām ar dzirdes traucējumiem;
- viegli saprotamas piktogrammas personām ar garīga rakstura traucējumiem;
- speciāli pielāgotas tualetes personām ar funkcionāliem traucējumiem.

1. nodaļa.

HP VI neatkarīgi no invaliditātes integrēšana ERAF un KF līdzfinansēto projektu aktivitātēs

Šajā rokasgrāmatas nodaļā aplūkoti specifisku aktivitāšu piemēri un praktiski ieteikumi, ņemot vērā būvniecību reglamentējošo normatīvo aktu prasības un labās prakses piemērus, kas var palīdzēt ERAF un KF projektu iesniedzējiem un īstenotājiem paredzēt un ievērot nosacījumus pieejamas vides un informācijas nodrošināšanai personām ar funkcionāliem traucējumiem, tā sniedzot savu ieguldījumu vienlīdzīgu iespēju horizontālās prioritātes mērķu sasniegšanā.

Turpmākās apakšnodaļas ir strukturētas tā, lai sniegtu izpratni par to, kādi pielāgojumi ir nepieciešami personām ar funkcionāliem traucējumiem atkarībā no traucējumu veida (redzes, dzirdes, kustību un garīga rakstura) ēkās, iekšējās un ārējās telpās, uz ielas, ietves un sabiedriskajā transportā kā informācijas telpā.

Katrs no invaliditātes veidiem ir atšķirīgs, un atšķirīgas ir arī šo personu vajadzības un spējas¹⁰¹, tāpēc ir jāņem vērā dažādi konceptuāli risinājumi, paredzot individuālu pieeju katrai situācijai. Prakse liecina, ka nav iespējams pilnībā pielāgot vidi, taču, ievērojot galvenos pieejamas vides veidošanas pamatprincipus un apgūstot labās prakses piemērus, ir iespējams gūt ļoti labus rezultātus.

Lai veicinātu vides un informācijas pieejamību personām ar funkcionāliem traucējumiem, kā arī nodrošinātu piekļūšanu objektam un iespēju pārvietoties tajā atbilstoši objekta funkcijai, kā arī saņemt nepieciešamo informāciju vieglā un saprotamā veidā, projektā ir jāparedz specifiskas aktivitātes personām ar šādiem funkcionāliem traucējumiem:

- **personām ar redzes traucējumiem** (neredzīgajiem, vājredzīgajiem);
- **personām ar dzirdes traucējumiem** (nedzirdīgajiem, vājdzirdīgajiem);
- **personām ar kustību traucējumiem** (personām, kas pārvietojas ar spieķu, kruķu palīdzību, personām riteņkrēslā);
- **personām ar garīga rakstura traucējumiem** (personām ar garīgās attīstības traucējumiem un personām ar psihiskām saslimšanām).

Lai īstenotu specifiskas aktivitātes personu ar funkcionāliem traucējumiem vienlīdzīgu iespēju nodrošināšanai, īpaši uzlabojot vides pieejamību, projekta iesniedzējam nepieciešams izdarīt esošās situācijas analīzi un jau pirms būvprojekta izstrādes konsultēties ar ekspertiem vides pieejamības jautājumos. Tas projekta iesnieguma pieteicējam dos iespēju kvalitatīvi uzlabot vides pieejamību un saņemt augstāko novērtējumu vienlīdzīgu iespēju horizontālās prioritātes vērtēšanas kritērijos.

¹⁰¹ Par personu ar funkcionāliem traucējumiem individuālajām vajadzībām atkarībā no funkcionālo traucējumu veida skatīt apakšnodaļā "HP VI integrēšana ESF līdzfinansēto projektu aktivitātēs".

Vides pieejamību traucējošu šķēršļu un barjeru identificēšana un novēršana attiecas uz

- ēkām, iekštelpu un āra objektiem, tostarp izglītības iestādēm, mājokļiem, ārstniecības iestādēm un darbavietām, sociālajiem pakalpojumiem un servisu;
- ielām, ietvēm, sabiedrisko transportu un citiem objektiem;
- informācijas, sakaru un elektroniskajiem pakalpojumiem

1.1. apakšnodaļa. HP VI neatkarīgi no invaliditātes nodrošināšana ēkās, iekštelpās un āra objektos

Visām jaunajām celtnēm, kas paredzētas cilvēku izvietojšanai vai pakalpojumu sniegšanai, jāatbilst valsts un pašvaldību tiesību aktiem par invalīdu iespējām piekļūt publiskajām iestādēm un izmantot tās, lai nodrošinātu pilnīgu pārvietošanās brīvību. Ēkas, kuras pēc piekļūšanas tām nav piemērotas vai kurām būtu nepieciešami nesamērīga apjoma pielāgojumi, ir pakāpeniski jāuzlabo vai jāatstāj.

Latvijas būvnormatīvs LBN 208-00 "Publiskas ēkas un būves" nosaka, ka publiska ēka vai būve ir ēka vai būve, kurā vairāk nekā 50% ēkas vai būves kopējās platības ir publiskas telpas; publiska telpa – sabiedrībai pieejama nedzīvojamā telpa, kurā īslaicīgi var uzturēties un saņemt dažādus pakalpojumus apmeklētāji (piemēram, skatītāji, pacienti, klienti, pircēji, pasažieri).

Vēsturiskās un kultūras celtnes iespējams pielāgot personām ar funkcionāliem traucējumiem, nemainot šo būvju vēsturisko raksturu, piemeklējot inovatīvus alternatīvus dizaina risinājumus vai metodes, kas nekonfliktē ar esošo vēsturiskās celtnes dizainu.

Specifiskas aktivitātes pieejamas vides nodrošināšanai personām ar KUSTĪBU TRAUCĒJUMIEM¹⁰²

Personas ar kustību traucējumiem ir cilvēki, kuru spējas kustēties un pārvietoties ir ierobežotas. Smagākos gadījumos viņi pārvietojas riteņkrēslā, bet citi izmanto kruķus un spieķi. Pie kustību traucējumiem tiek pieskaitīti arī gadījumi, ja cilvēkam ir ierobežotas roku funkcijas. Lai piedalītos sabiedriskajās norisēs, īstenotu savas tiesības un iekļautos sabiedrībā, personām ar kustību traucējumiem vissvarīgākā ir vides pieejamība.

Par vides pieejamību būtiski ir domāt laikus, pat ja uzņēmumā pagaidām vēl nav apmeklētāju, darbinieku vai izglītojamo ar funkcionāliem traucējumiem, jo, iespējams, viņu tur nav tieši vides nepieejamības dēļ. Gatavojoties pieņemt darbā cilvēku ar kustību traucējumiem vai sniegt pakalpojumu iedzīvotājiem ar kustību traucējumiem, ir jārēķinās ar to, ka būs jāpielāgo gan ceļš, lai cilvēks varētu nokļūt līdz darbavietai, gan jānodrošina iekļūšana ēkā un pārvietošanās tajā – uzbūvējot uzbrauktuvi, pacelēju vai liftu, bet citreiz tikai piestiprinot trepju margas. Dažkārt būs jāpielāgo darba vieta – darba galda augstums, novietojums, rokturu izvietojums utt. Jārēķinās arī ar to, ka būs nepieciešams pielāgot apkārtējo vidi kopumā, nodrošinot iespēju iekļūt tualetē un citās telpās, ko lieto pārējie darbinieki, izglītojamie vai apmeklētāji.

8. tabulā ir apkopotas Latvijas būvniecību reglamentējošo normatīvo aktu prasības, kā arī labās prakses piemēri attiecībā uz vides pieejamības nodrošināšanu personām ar kustību traucējumiem¹⁰³.

Vides pieejamības personām ar kustību traucējumiem nodrošināšanas aktivitātes
8. tabula

Ēkas, iekštelpu un āra objekti, tostarp skolas, mājokļi, ārstniecības iestādes un darbavietas	
Prasība	Komentārs
Ērta piekļuve ēkai	<ul style="list-style-type: none"> • Ja ēkā var iekļūt pa vārtiem, jānodrošina, lai tie būtu pietiekami plati, automātiski atverami, ar zvana signālpogu. • Celiņiem un ietvēm jābūt no cieta seguma, pietiekami platiem, ar līmeņu pārejām, bez apmalēm. • Lai viegli varētu atrast ieeju no ielas vai mašīnu stāvvietas, durvis jānokrāso atšķirīgā krāsā nekā logi. • Pie ieejas izvietotām komunikāciju iekārtām, zvana un signālā pogām, atbalsta margām vai vadmarginām jābūt izvietotām 0,9 m augstumā. • Personai ar funkcionāliem traucējumiem piekļuve ēkai ir ērta tad, ja tā ir sasniedzama no sabiedriskā transporta pieturvietas vai autostāvvietas, pie ēkas ieejas ir uzbrauktuve, durvis ir atveramas automātiski, personai riteņkrēslā paredzēta apstāšanās vieta ārpusē vai ēkas iekšpusē.

¹⁰² Informācijas avoti: Latvijas būvnormatīvs LBN 208-00 "Publiskas ēkas un būves" (<http://www.likumi.lv>); <http://www.un.org/esa/socdev/enable/designm/AD2-02.htm> /; www.videspieejamiba.lv.

¹⁰³ Informācijas avoti: Latvijas būvnormatīvs LBN 208-00 "Publiskas ēkas un būves" (<http://www.likumi.lv>); <http://www.un.org/esa/socdev/enable/designm/AD2-02.htm>; www.videspieejamiba.lv.

<p>Autostāvvietas invalīdiem</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Izbūvējot autostāvvietas, 5% no paredzēto automobiļu stāvvietu skaita ir speciāli iekārtojamas cilvēku ar kustību traucējumiem transportlīdzekļu novietošanai, bet to nedrīkst būt mazāk kā divas. Tām ir jāatrodas maksimāli tuvu pie ieejas ēkā, kuras apmeklētājiem autostāvvietā paredzēta, bet ne tālāk kā 25,00 m no tās. • Invalīdu autostāvvietas minimālais platums ir 3,60 m, minimālais garums – 5,00 m. • Ja stāvvietas atrodas blakus ietvei, tad invalīdu autostāvvietas platumam ir jābūt 2,50 m un ietves platumam – 2,00 m. • Invalīdu autostāvvietai jābūt iezīmētai ar marķējumu uz stāvvietas seguma. • Katra invalīdu autostāvvietā aprīkojama ar vertikāli novietotu speciālo invalīdu autostāvvietas apzīmējumu 1,20 m augstumā un atbilstošu piktogrammu uz stāvvietas seguma. • Invalīdu autostāvvietas apzīmējumam jāatbilst ceļu satiksmes noteikumu normām. • Invalīdu autostāvvietas izkāpšanas zonai 1,20 m platumā jābūt iezīmētai ar atšķirīgu krāsojuma joslu. • Uz katru pusi no mašīnas durvīm līdz nākamajam šķērslim vai automašīnai jābūt 2000 mm brīvai vietai, lai automašīnas durvis būtu iespējams atvērt līdz galam; tas nepieciešams, lai cilvēks, kas pārvietojas ar riteņkrēslu, varētu savus ratus novietot tieši pie mašīnas, lai varētu pārsēties, nesabojājot blakus esošos priekšmetus.
<p>Durvis ir pietiekami platas, viegli atveramas vai automātiskas</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Lieveņa vai ieejas vājvera brīvajam platumam ir jābūt vismaz 1500 mm. • Minimālajam atvērtu durvju brīvajam platumam ir jābūt ne mazāk kā 900 mm (1200 mm). • Ārējo durvju sliekšņa augstums nedrīkst pārsniegt 15 mm. • Pirms vājvera vai vājveŗi jānodrošina manevrēšanas laukums 1500 x 1500 mm. Izmērus nevar samazināt uz durvju vēršanās virziena un amplitūdas rēķina. • Vājvera minimālajam dziļumam jābūt 1,50 m. • Ja durvis ir ar pusotru durvju vērtņi vai ar divām vērtņēm, tad vienas vērtnes minimālajam brīvajam platumam ir jābūt 900 mm. • Evakuācijas izejās durvju vēršanās virzienam jāatbilst ugunsdrošības prasībām. • Jānodrošina viegla durvju atvēršana vismaz 90° leņķī. • Ieejai jābūt marķētai ar viegli saprotamu vizuālo informāciju. • Stiklotu durvju vērtņu aizpildījumam jābūt izgatavotam no rūdīta vai armēta stikla, tām jāaizveras automātiski, un tās jāiezīmē ar spilgtu marķējumu 1,20 m augstumā. • Ja ir stikla durvis, tad uz stikla jāuzlīmē spilgti apzīmējumi, kas norāda par durvju esamību. • Durvju furnitūrai ir jābūt viegli lietojamai cilvēkiem ar invaliditāti. • Brīvajā kustības laukumā nedrīkst būt izvietoti vai piestiprināti kustību traucējoši priekšmeti, mehānismi vai izvirzītas detaļas, kas traucē pārvietošanos. • Grīdas segumu 600 mm platumā ar atšķirīgas krāsas joslu un kontrastējošas faktūras materiālu iezīmē kāpņu un slīpņu sākumā un beigās, kustības virziena pagriezienu sākumā un beigās. • Grīdas paklājiem ir jābūt nostiprinātiem, lai to malas nerada ieloces un slīdēšanu pret grīdu.

<p>Nodrošinātas uzbrauktuves, līmeņu pārejas</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Uzbrauktuviņu slīpums nevar pārsniegt: <ul style="list-style-type: none"> ✓ ārējām uzbrauktuviņām – 1 : 12 vai 8%, ✓ segtām un iekštelpu uzbrauktuviņām – 1 : 20 vai 5%. • Brīvajam augstumam virs uzbrauktuves jābūt ne mazākam par 2,40 m. • Uzbrauktuviņu virsmas segumam jābūt veidotam no cieta, neslidoša materiāla. Kāpuma/krituma sākumam un beigām jābūt iezīmētām ar kontrastējošu krāsu. • Vietās, kur uzbrauktuves ir pakļautas laikapstākļiem, ir jānodrošina lietus ūdeņu novadīšana un sniega novākšana. • Uzbrauktuves minimālais platums ir 1,20 m, tai jābūt aprīkotai ar apmalēm visā garumā. • Divvirzienu kustības uzbrauktuves platumam jābūt vismaz 1,80 m. • Uzbrauktuve jāveido 1,30–1,40 m platumā, ja riteņkrēsliem izmanto vienu kustības joslu, bet otra josla nepieciešama kustībai bez riteņkrēsliem. • Minimālais apmales augstums ir 150 mm. • Uzbrauktuves sākumā un beigās ir jānodrošina manevrēšanas laukums 1500 mm diametrā. • Uzbrauktuves visā to garumā aprīkojamas ar margām, kurām ir rokturi gan 700 mm, gan 900 mm augstumā, rokturi abos uzbrauktuviņu galos ir savstarpēji savienojami. • Margām jābūt par 300 mm garākām nekā pašai uzbrauktuvei un abos tās galos. • Iekštelpu uzbrauktuves līdz 3,0 m garumam var būt bez margām. • Uzbrauktuviņām, kuru garums pārsniedz 10 m, jāizveido vismaz viens starplaukums, bet ne retāk kā ik pēc 6 m. • Starplaukuma minimālais garums ir 1,20 m, ja šajās vietās uzbrauktuve maina virzienu, starplaukuma garums nedrīkst būt mazāks par 1,50 m. • Ja uzbrauktuve sastāv no dažāda slīpuma posmiem, tad horizontālie starplaukumi jāizvieto pēc katra slīpā posma. • Pirms un pēc uzbrauktuviņām mainoties līmenim, starpība nedrīkst būt lielāka par 2 cm.
<p>Informācija ēkas ārpusē un ēkā ir izvietota viegli saredzamā augstumā personai riteņkrēsliem</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Jāizveido skaidri saredzami ēku un telpu nosaukumi un numuri – var izmantot zīmes, kas karājas perpendikulāri ēkai. • Ja personām riteņkrēsliem ir paredzēta atsevišķa ieeja, ir jābūt skaidrām ieejas virziena norādēm (starpautiski pieņemtiem apzīmējumiem)¹⁰⁴. Norāde nav nepieciešama, ja ieeja ēkā ir pieejama personām ar funkcionāliem traucējumiem.
<p>Ēkas iekšpusē un telpās ir platas ejas un gaiteni, lai būtu iespēja brīvi manevrēt un pārvietoties</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Apmeklētājiem – riteņkrēsliem lietotājiem – pieejamos gaitenus projektē vismaz 1,8 m platus un durvis – vismaz 1,2 m platas; šāda platumā gaitenis dod iespēju tajā pabraukt garām pretējā virzienā diviem ratiņos sēdošiem cilvēkiem, kā arī brīvi blakus pārvietoties kājāmgājējiem. • Eiropas prakse liecina, ka pietiekams durvju platums ir 90 cm, lai tās varētu ērti lietot riteņkrēsliem sēdošie, tomēr Latvijā saistošais durvju platums ir 1,2 m. • Publisko ēku ieejas, liftu priekšlaukumus un pieejas, kā arī citas apmeklētājiem pieejamas telpas projektē bez sliekšņiem. • Ja starp telpām vai starp ēku un ietvi ir līmeņu starpība, nepieciešami pandusi (uzbrauktuves). • Vējtveri, ko paredzēts izmantot riteņkrēsliem un ratiņlietotājiem, projektē vismaz 1,5 m garu (dziļū) un 2,2 m platu. Šis vējtvera dziļums nodrošina iespēju ar riteņkrēsliem tajā iebraukt un atvērt nākamās durvis, lai no tā izklūtu. • Birojos, slimnīcās u.c. gar gaitēna sienu jābūt margām, kas apzīmētas spilgtā krāsā.

¹⁰⁴ <http://www.un.org/esa/socdev/enable/designm/AD2-02.htm>

<p>Lifti, pacelāji, platformas daudzstāvu ēkās</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Lifta izsaušanas pogai jābūt spilgti apzīmētai. • Lifta kontrolpanelim jābūt viegli saprotamam un katrai kontrolpogai – izgaismotai. Blakus kontrolpogām jābūt norādei Braila rakstā vai paugurveidā izceltiem cipariem. • Jābūt norādei par esošo stāvu vai lifta kustības virzienu. • Lifta durvīm atveroties un aizveroties, jābūt skaņas signālam. • Ar lieliem cipariem, vārdiem jāizceļ lifta lietošanas pamācība. • Liftā jābūt vadošai margai 90 cm augstumā no grīdas līmeņa. • Lifta izsaušanas pogai jābūt ne augstāk kā 120 cm no grīdas līmeņa. • Lifta kontrolpaneļa augstākās pogas nedrīkst atrasties augstāk par 120 cm no grīdas līmeņa. • Liftā jābūt atbalsta margām vai saliekamam krēslam, kur var apsēsties vecāka gadagājuma cilvēki vai cilvēki ar kustību traucējumiem. • Liftam apstājoties, līmeņu starpība starp lifta grīdu un citu telpu grīdas līmeni nedrīkst pārsniegt 2 cm. • Lifta durvju platumam jābūt lielākam par 90 cm. • Lifta durvīm atveroties, tām jānofiksējas vismaz uz 15 sekundēm. • Liftam kustība jābūt jābeidz lēni. • Lifta iekšējam laukumam, atņemot margas izmērus, jābūt 1,1 x 1,4 m (1,54 m²). • Lifta kabīnei, lai cik daudz stāvu būtu ēkā, jābūt vismaz 1100 mm x 1400 mm (laukums 1,54 m²) lielai.
<p>Pielāgotas telpas</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Nedrīkst būt tumšu, mulsinošu gaiteņu ar straujiem pagriezieniem. • Letēm, plauktiem jābūt spilgtiem un pamanāmiem. • Uzrakstiem, cenrāžiem, vārdiem jābūt ar lieliem cipariem vai burtiem un viegli pamanāmiem. • Jābūt pietiekamam apgaismojumam telpu iekšpusē, arī tad, kad cilvēks ienāk no ārienes. Nav ieteicamas spoguļsienas, kas var mulsināt. • Jābūt teksta veidā norādītiem telpu nosaukumiem – redzamā un pieejamā vietā. • Gaitenēs, ejās, telpās manevrēšanas laukumam ir jābūt 1,3 x 1,3 m lielam. • Nedrīkst būt slidena grīdas virsma vai grīdas segums, kas slīd attiecībā pret grīdu. • Letēm, plauktiem jābūt izveidoti atbilstoši ergonomiskiem rādītājiem. Galdam jābūt 0,75–0,85 m augstam. • Pašapkalpošanās ēdināšanas vietās gar leti jābūt vismaz 0,9 m platai ejai un letei jābūt ne augstākai par 1,20 m.
<p>Pielāgots darbvietas aprīkojums</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Jaunas publiskās ēkas jāveido tik pieejamas visām personu grupām, cik vien tas iespējams. Tas neradīs grūtības un šķēršļus nodarbināt personas ar funkcionāliem traucējumiem nākotnē, pat ja pagaidām uzņēmumā nav plānots nodarbināt personas ar funkcionāliem traucējumiem. • Darba virsmai jābūt 700–850 mm augstumā. • Zem darba virsmas jābūt brīvai vietai, lai cilvēks riteņkrēslā varētu novietot zem tās kājas (pabraukt apakšā) un līdz ar to ērti darboties uz virsmas. • Skapīši nedrīkst būt pārāk augstu, jo tad cilvēks, kas pārvietojas ar riteņkrēsla palīdzību, nevarēs tos aizsniegt. Vēlamais augstums no darba virsmas līdz skapīša apakšējai daļai ir 300 mm. • Darbvietās, veidojot konferenču un sanāksmju zāles, noteikti jāparedz brīva 110 cm x 75 cm vieta personām riteņkrēslos (zālēs, kurās nav vairāk kā 1000 sēdvietu, 6 vietām jābūt paredzētām personām riteņkrēslā). Šīs vietas jāiekārto rindu sākumā vai beigās. • Katrā darbvietā jāparedz atpūtas istabas personām riteņkrēslā, kā arī pielāgotas tualetes.
<p>Pielāgotas tualetes personām ar invaliditāti un bērnu pārtināmās istabas</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Publiskās ēkās katrā stāvā ir jābūt vismaz vienai atsevišķai tualetei personām ar funkcionāliem traucējumiem vai tualetes kabīnei personām ar funkcionāliem traucējumiem. • Tualetes telpas plānojumam ir jābūt vienkāršam, bez asiem izvirzījumiem un ar iespēju izmantot vadargas. • Tualetes durvju aillas minimālam brīvajam platumam ir jābūt 0,9 m. • Pirms tualetes ieejas ir jānodrošina brīvais manevrēšanas laukums 1,4 m diametrā.

	<ul style="list-style-type: none"> • Jānodrošina viegla durvju atvēršana vismaz 90° leņķī. • Tualetes durvīm nedrīkst būt sliekšņu. • Tuaeletes durvīm jābūt marķētām ar speciālu marķējumu 1,60 m augstumā. Marķējuma minimālais izmērs – 150 x 150 mm. • Grīdas segumam ir jābūt gludam un neslīdošam pret grīdas virsmu. • Tuaeletes podam ir jābūt brīvi pieejamam no priekšpuses 1400 mm diametrā un vismaz no vienas malas 775 mm platumā līdz atbalsta margām. • Ja tualetes pods ir pieejams no vienas puses, tad sienas malā ir jābūt stacionārai atbalsta margai un paceļamai margai no otras puses 650–700 mm augstumā. • Ja tualetes pods ir pieejams no abām pusēm, tam jābūt aprīkotam ar paceļamām atbalsta margām 650–700 mm augstumā. • Tuaeletes poda augšējās malas augstumam ir jābūt 440–470 mm. • Aiz klozetpoda esošās margas minimālajam garumam ir jābūt 915 mm. • Elektriķas un ūdens slēdžiem ir jābūt kontrastējošā krāsā, viegli saskatāmiem un izmantojamiem, 900 mm augstumā no grīdas līmeņa. • Izlietnes augšmalas augstumam ir jābūt 750–800 mm. • Zem izlietnes 420 mm augstumā nedrīkst atrasties skapīši un citi šķēršļi. • Izlietnei ir jābūt aprīkotai ar atbalsta margām 750 mm augstumā ap izlietnes perimetru vai izlietnes abās malās. • Spogulim tualetē personām ar invaliditāti ir jābūt vertikāli regulējamam dažādos leņķos un jāatrodas 1,1 m augstumā. • Tuaeletes griestu augstums līdz apdares plaknei ir vismaz 2,30 m.
<p>Aktīvā atpūta un sports</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Pastaigu takām jābūt ar virsmām, kas noturīgas pret slīdēšanu, un tās jāuztur labā stāvoklī. • Takas nedrīkst vest tieši uz bīstamiem objektiem – upi vai dīķi, vai stāvām nogāzēm, ja vien tās nav aizsargātas ar sienu vai žogu vismaz 90 cm augstumā. • Ja ir pakāpieni, tiem jābūt nokrāsotiem dzeltenā kontrastējošā krāsā un izveidotiem ar reljefu virsmu. • Atpūtas vietās īpaši jāpievērš uzmanība manevrēšanas laukumiem – 1,20 x 1,20 m, celiņu platumam – 1,80 m – un atbilstošam slīpumam 1 : 12 (uzbrauktuvēm) pie līmeņu maiņas. • Dabas takai, kas ir pietiekami līdzena, lai pa to varētu pārvietoties cilvēks riteņkrēslā, vietās, kur ir kāds bīstams slīpums, krauja vai nogāze, ir jābūt margām, kas divos augstumos ir nodrošinātas ar rokturiem (700 mm un 900 mm augstumā), kā arī 50 mm lielai maliņai, lai, riteņkrēslam nejauši paslīdot, cilvēks neieslīdētu bīstamajā nogāzē. • Dabas takas celiņiem jābūt no neslidenas virsmas. Ja šie celiņi (laipiņas) ir veidoti no koka, tad nedrīkst būt lielu atstarpju starp dēļiem, lai, riteņkrēsla priekšējiem mazajiem ritentiņiem ieķeroties kādā plaisā, cilvēks neizkristu. Laipiņas minimālais platumam ir 1200–2000 mm; tas nepieciešams, lai cilvēki varētu pārvietoties pa laipiņu abos virzienos vienlaikus, netraucējot cits citam. • Ar riteņkrēslu ir ļoti grūti pārvietoties pa smiltīm un zāli, tādēļ dabas takās ir nepieciešamas koka laipas. Dabas taku laipām jāatbilst parastajiem uzbrauktuvju standartiem. Uzbrauktuvēm un laipām visā to garumā jābūt aprīkotām ar apmalēm un ar margām. Margu rokturiem jābūt gan 700 mm, gan 900 mm augstumā; rokturi abos uzbrauktuvju galos ir savstarpēji savienojami. • Peldbaseini jāaprīko ar speciāliem pacēlājiem, kas nodrošina iekļūšanu baseinā un izkļūšanu no tā. • Kinoteātros, stadionos, sporta zālēs skatītājiem riteņkrēslā jāparedz speciālas vietas ar līdzenu virsmu horizontālā plaknē. Iespējams veidot transformējamās sēdekļu rindas, kuras saliekot nodrošina vietas riteņkrēsliem. • Dzeramā ūdens strūklakas jāveido ar diviem sasniegšanas augstumiem: viens domāts personām riteņkrēslā, un tas jāveido aptuveni 0,85 m augstumā no zemes, otrs – cilvēkiem bez invaliditātes 0,95 m augstumā no zemes. • Galdiņiem atpūtas vietās jābūt 0,75 līdz 0,90 m augstumā, un minimālais galdiņa platumam ir 0,60 m, jo citādi persona riteņkrēslā nevar novietoties pie galda. • Pie dabas takām atpūtas vietas ierīkojamas ar intervālu 100 līdz 200 m. Dažas no tām jāaprīko arī ar pieejamu tualeti, telefonu u.c. • Atpūtas vietā jāparedz ne mazāk 1,20 m brīva vieta, kur var atpūsties cilvēks riteņkrēslā.

*Vairāku līmeņu uzbrauktuve ar
paredzētiem starplaukumiem*
Autors: Māris Dzelzskalns

Uzbrauktuves slīpums pārsniedz būvnormatīvos noteikto proporciju 1 : 12
Autors: Māris Dzelzskalns

*Norāde par objekta pieejamību personām ar funkcionāliem
traucējumiem, ja ir pielāgota cita ieeja ēkā*
Autors: Inese Vilcāne

*Uzbrauktuves slī-
pums pārsniedz
būvnormatīvos
noteikto proporciju
1 : 12*
Autors: Inese Vilcāne

*Sliekšņa augstums
pārsniedz 15 mm,
tāpēc ieeja telpā nav
piemērota personai
riteņkrēslā*
Autors: Zane
Lasmane

*Attālums starp koridorā novietotajiem
krēsliem un pretējo sienu ir mazāks par
1,8 m, kā rezultātā persona riteņkrēslā
nevar tajā brīvi pārvietoties*
Autors: Zane Lasmane

*Elektriskais pacelājs iekļūšanai ēkā personām
ar kustību traucējumiem*
Autors: Inese Vilcāne

*Koridora platums ir šaurāks par
1,8 m, tāpēc persona riteņkrēslā
tajā nevar apgriezties*
Autors: Zane Lasmane

*Pie pielāgotās tualetes durvīm
piestiprināts rokturis, kas perso-
nai riteņkrēslā ļauj ērti aiztaisīt
tualetes durvis*
Autors: Zane Lasmane

Personai ratiņkrēslā pieejama tualete. Zem izlietnes ērti var pabraukt arī ratiņkrēsls
Autors: Inese Vilcāne

Aktīvās atpūtas pasākumi jāpielāgo arī cilvēkiem ar funkcionāliem traucējumiem
Autors: Camp Assca (flickr.com/photos/campassca)

Personai ratiņkrēslā pieejamā augstumā novietots telefona automāts
Autors: Kristaps Petermanis

Piknika galds pielāgots personām, kas pārvietojas ratiņkrēslā
Autors: katakanadian (http://flickr.com/photos/katakanadian/2372781514)

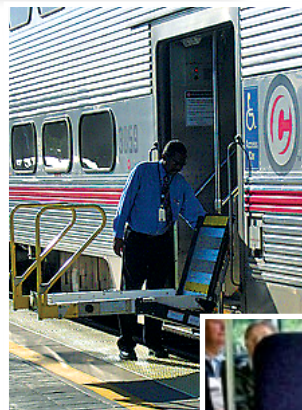
Kāpņu pirmais un pēdējais pakāpiens ir spilgti kontrastējošā krāsā ar taktilo virsmu
Avots: http://search.creativecommons.org/mons.org/

Sabiedriskais transports, kas pielāgots personām ratiņkrēslā un ko var lietot visi cilvēki
Autors: Kristaps Petermanis

Risinājums dzelzceļa transporta pieejamībai ar nodrošinātu pacelāju
Autors: Kecko (http://flickr.com/photos/kecko/135436842)

Risinājums dzelzceļa transportlīdzekļa pieejamībai, ar nodrošinātu izbīdāmu uzbrauktuvi
Avots: http://search.creativecommons.org/

Risinājums dzelzceļa transporta pieejamībai ar nodrošinātu pacelāju
Autors: jrmski (http://flickr.com/photos/jrmski/544963776/)

Personai ratiņkrēslā nepieejams sabiedriskais transports
Autors: Kristaps Petermanis

Vieta autobusā, kur piesprādzēties personai ratiņkrēslā
Autors: Kristaps Petermanis

Specifiskas aktivitātes vides pieejamības nodrošināšanai personām ar REDZES TRAUCĒJUMIEM

Redzes traucējumi ierobežo personas spēju orientēties vidē, iegūt informāciju, veidot sociālos kontaktus. Personām ar redzes traucējumiem ir nepieciešams ilgāks laiks, lai aptvertu informāciju. Tas ir svarīgi, ne tikai lai identificētu objektus, bet arī lai apkopotu tos jēdzienos, asociācijās, kategorijās, kas vēlāk palīdzēs tos pazīt un lietot.

Redzes traucējumi tiek iedalīti divās grupās: stipri redzes bojājumi (aklums, neredzība) un vāja redze (vājredzība):

- *vājredzīgiem cilvēkiem* ir tā saucamā orientējošā redze. Šiem cilvēkiem pārvietošanos atvieglo informācija, kas ir sniegta palielinātā šriftā, kontrastējošās krāsās;
- *neredzīgi cilvēki* (ar stipriem redzes bojājumiem) bieži ir atkarīgi no Braila raksta, baltā spieķa, un viņiem nav redzes vai ir tikai gaismas sajūta.

9. tabulā ir apkopotas Latvijas būvniecību reglamentējošo normatīvo aktu prasības, kā arī Latvijas Neredzīgo biedrības speciālistu ieteikumi un labās prakses piemēri attiecībā uz vides pieejamības nodrošināšanu personām ar redzes traucējumiem¹⁰⁸.

Atceries!

Galvenās cilvēku grupas, kurām nepieciešami tualetes pielāgojumi.

- Cilvēki, kas pārvietojas ar riteņkrēsli, lieto kruķus, spieķus, balsta ratiņus – bez asistentu palīdzības.
- Pieaugušie ar psihisku invaliditāti vai medicīniskām indikācijām, kurus pavada asistents.
- Pieaugušie ar garīga rakstura traucējumiem, kurus pavada asistents.
- Invalīdi ar maziem bērniem un zīdaiņiem, bērni ar invaliditāti, kurus pavada vecāki vai asistents.
- Jauni vai vecāka gadagājuma cilvēki, kurus pavada asistents.
- Cilvēki ar redzes traucējumiem, vieni vai asistenta pavadībā.
- Cilvēki ar suņiem pavadoniem.
- Vecāka gadagājuma cilvēki, kam nepieciešams vairāk vietas un drošāk ir lietot tualeti, kurā ir stieni, lai uz tiem atbalstītos un pie tiem pieturētos.
- Vecāki cilvēki, kam nepieciešama asistenta palīdzība.
- Cilvēki, kuri lieto inkontinences līdzekļus, kuriem ir jāievieto katetri vai jāmaina šķidrumsa telpumi.
- Vecāki vai aprūpētāji, kas nevar atstāt mazus bērnus ārpusē, kamēr paši lieto tualeti.
- Vecāki, vecvecāki vai aprūpētāji, kas pavada uz tualeti pretējā dzimuma mazu bērnu.
- Ikviens cilvēks, kas ceļo ar bagāžu un nevar to atstāt ārpusē.

Atceries!

- Publiskajās ēkās, kuras augstākas par vienu stāvu un kuras varētu izmantot personas ar kustību traucējumiem, vai kuru būvniecība pilnībā vai daļēji paredzēta par valsts vai pašvaldības līdzekļiem, riteņkrēsli un ratiņlietotājiem paredz vismaz vienu pasažieru liftu vai slidošās slīpnes, kas apkalpo visus stāvus¹⁰⁵.
- Personām ar kustību traucējumiem, riteņkrēsli un ratiņlietotājiem paredz ērtas iekļūšanas un pārvietošanās iespējas publiskajās ēkās, kā arī piemērotu palīgaprīkojumu dažās telpās (piemēram, viesnīcu numuros, tualetēs)¹⁰⁶.
- Publiskās ēkas teritorijā projektē neslidošus cietā seguma piebraukšanas ceļņus un nodrošina piekļūšanu ēkai personām ar kustību traucējumiem, riteņkrēsli un ratiņlietotājiem, ievērojot, ka to pārvietošanās ceļa platums ir ne mazāks kā 1,2 m.¹⁰⁷

¹⁰⁵ Latvijas būvnormatīvs LBN 208-00 "Publiskas ēkas un būves", 4. nodaļa "Publisko ēku pieejamība personām ar īpašām vajadzībām".

¹⁰⁶ Latvijas būvnormatīvs LBN 208-00 "Publiskas ēkas un būves", 4. nodaļa "Publisko ēku pieejamība personām ar īpašām vajadzībām".

¹⁰⁷ Latvijas būvnormatīvs LBN 208-00 "Publiskas ēkas un būves", 4. nodaļa "Publisko ēku pieejamība personām ar īpašām vajadzībām".

¹⁰⁸ Informācijas avoti: Latvijas būvnormatīvs LBN 208-00 "Publiskas ēkas un būves" (<http://www.likumi.lv>); www.inbr.lv; <http://www.un.org/esa/socdev/en-able/designm/>; www.videspieejamiba.lv.

Ēkas, iekštelpu un āra objekti, tostarp skolas, mājokļi, ārstniecības iestādes un darbavietas	
Prasība	Komentārs
Darba vieta	<ul style="list-style-type: none"> • Kāpņu pirmajam un pēdējam pakāpienam jābūt spilgtā kontrastējošā krāsā. • Darba vietā jābūt ērtam speciālajam ergonomiskajam krēslam. • Nepieciešams speciāls apgaismojums gan darba vietā, gan citās palīgtelpās. • Telpās jābūt līdzenām staigāšanas virsmām. • Jābūt vadošām margām pie kāpnēm, telpās un gaitenēs. • Darba vieta aprīkojama pēc tehniskiem standartiem, ko nosaka ergoterapeits. • Visām telpām stingri jāatbilst darba drošības noteikumiem. • Uzņēmuma teritorijā jābūt nožogotiem gājēju celiņiem ar margām spilgtās krāsās un speciālām ceļazīmēm autotransportam. • Tehniskajai literatūrai jābūt pieejamai ar palielinātu šriftu. • Par katru izpildāmo operāciju darbiniekam jābūt individuāliem šabloniem, pēc kuriem viņš nekļūdīgi to izdara. • Mēbeļu izvietojumu telpās vēlams atstāt nemainīgu pēc iespējas ilgāk, jo tas palīdz orientēties telpā. • Nepieciešams kontrastains krāsojums uz durvīm un lielas norādes un zīmes. • Iekārtu palaišanas pogas jāizceļ spilgtā krāsā, ar gaismu vai silīcija punktu. • Nepieciešams piemērots apģērbs, lai atraisoties tas neieklejtu darbmašīnā.
Apgaismojums	<ul style="list-style-type: none"> • Ieteicams ierīkot dienasgaismas (fluorescences) lampas. • Apgaismojuma līmenim telpā dienā un naktī ir jāpaliek relatīvi nemainīgam. • Nepieciešams atbilstošs apgaismojuma izvietojums. • Norāžu, telefona aparātu, kāpņu un ieeju atrašanās vieta ir papildus jāizgaismo. • Jānodrošina minimāls apgaismojuma līmenis kāpņu laukumos, gaitenēs un citās vietās, kur tas bieži vien nav pietiekams. • Jānodrošina kontrastējoši gaismas padeves slēdži un elektriskie kontakti. • Jāizvieto kontrastējošas krāsas orientieri (vadmargas) pie sienām visā to garumā. • Jāiezīmē visas grūti saskatāmās stikla sienas, virsmas un citas bīstamās vietas. • Grīdas klājumam jābūt gludam, līdzenam un nostiprinātam. • Sienu tuvumā grīdas segumu vēlams ieklāt no atšķirīga materiāla.
Telpu iekārtojums	<ul style="list-style-type: none"> • Līmeņu maiņas jāiezīmē ar kontrastējošu marķējumu vai atšķirīgu grīdas segumu, jāizvairās no straujiem kāpumiem, kritumiem un sliekšņiem. • Svarīgi priekšmeti – ugunsdzēsāmie aparāti, telefoni u.tml. – ir jāievieto padziļinājumos. • Koplietošanas telpās jāizvairās no piekārtiem plauktiem u.c. priekšmetiem, jo tos nevar sa- taustīt ar spieķi un tie apdraud neredzīga cilvēka pārvietošanās drošību. • Sēdvietu malām un stūriem jābūt noapaļotiem. • Sēdvietām jābūt pieejamām, tām pastāvīgi jāatrodas savās vietās, tās nedrīkst aizsprostot galveno pārvietošanās ceļu. • Jāizvairās no zemu (zem ceļgalu līmeņa) priekšmetu novietošanas koplietošanas telpās.

<p>Apzīmējumi un norādījumi</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Jāparedz taktili (sataustāmi) apzīmējumi vai audio signāli avārijas izejai, WC un citām svarīgu telpu durvīm. • Zīmēm, uzrakstiem jābūt samērīga lieluma, Braila rakstā un izvietotiem pieejamā vietā roku sasniedzamības līmenī. • Citiem apzīmējumiem jābūt labi saskatāmiem un salasāmiem, jālieto atbilstoša burtu forma, stils un kontrasta fons. Vislabāk saskatāmi ir melni burti uz dzeltena fona vai balti burti uz melna fona. • Jānodrošina zīmju un norādījumu papildu apgaismojums. • Skaidri un nepārprotami jānorāda visvieglākais maršruts. • Jānodrošina, lai sataustāmo brīdinājuma zīmju virsmas neizraisītu paklupšanu. • Pirms līmeņa maiņas vai pārejas citā telpā (uz liftu, kāpnēm) jāizvieto vismaz 60 cm plats atšķirīgs grīdas segums (reljefā) un kontrastējošs krāsojums. • Jāizvēlas savstarpēji kontrastējošas krāsas, piemēram, zils un dzeltens, sarkans un balts u.c. • Sienu un griestu piemērots apgaismojums, kā arī krāsu kontrasti vizuāli var padarīt telpu labāk pārskatāmu. • Durvīm, mēbelēm un grīdai jākontrastē ar sienām, bīstamām vietām, bet avārijas izejai – ar pārējo vidi. • Atpazīt jālieto skaidras, kontrastējošas krāsas un matēti vai reljefi materiāli. • Celtnei piegulošā zemes gabala un ceļa robežai jābūt iezīmētai ar skaidru krāsojumu un reljefu virsmu. Atšķirībām jābūt gan vizuālām, gan taktilām (sataustāmām). • Jāparedz orientieris, lai varētu noteikt durvju atrašanās vietu. • Pie valsts iestāžu durvīm jābūt ierīkoti skaņas sensoriem, lai neredzīgs cilvēks varētu atrast durvis. • Iestādes telpās pie durvīm jābūt uzrakstu plāksnītēm kontrastējošā tonī, palielinātā drukā un Braila rakstā. • Ēku numuru un ielu nosaukumu plāksnītes jāveido palielinātā drukā un kontrastējošā tonī.
<p>Lifti</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Lifta izsaukšanas pogai jābūt spilgti apzīmētai. • Lifta kontrolpanelim jābūt viegli saprotamam un katrai kontrolpogai – izgaismotai. Blakus kontrolpogām jābūt norādei Braila rakstā vai paugurveidā izceltiem cipariem. • Jābūt norādei par esošo stāvu vai lifta kustības virzienu. • Lifta durvīm atveroties un aizveroties, jābūt skaņas signālam par sasniedzamo stāvu. • Ar lieliem cipariem, vārdiem jāizceļ lifta lietošanas pamācība. • Liftā jābūt vadošai margai 90 cm augstumā no grīdas līmeņa. • Lifta izsaukšanas pogai jābūt ne augstāk kā 120 cm no grīdas līmeņa.
<p>Ārējā vide</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Pastaigu takām jābūt ar virsmām, kas noturīgas pret slīdēšanu, tās jāuztur labā stāvoklī. • Takas nedrīkst vest tieši uz bīstamiem objektiem – upi vai dīķi, vai stāvām nogāzēm, ja vien tās nav aizsargātas ar sienu vai žogu vismaz 90 cm augstumā. • Ja ir pakāpieni, tiem ir jābūt nokrāsotiem dzeltenā kontrastējošā krāsā un izveidotiem ar reljefu virsmu.

Lifta pogas Braila rakstā

Autors: Hattrick (<http://flickr.com/photos/hattrick/21051476>)

Informācija Braila rakstā autoostā

Autors: Transit Nerd (<http://flickr.com/photos/theoverheadwire/2562946724>)

Telpas numurs norādīts arī Braila rakstā

Autors: Piutus (<http://flickr.com/photos/alreadytaken/648514135/>)

com/photos/alreadytaken/648514135/

Specifiskas aktivitātes vides pieejamības nodrošināšanai personām ar DZIRDES TRAUČĒJUMIEM

Atceries!

Personām ar redzes vai dzirdes traucējumiem publiskajās ēkās jāparedz iespēja saņemt nepieciešamo skaņas vai vizuālo informāciju.¹⁰⁹

Vai zināji, ka informāciju un labās prakses piemērus par vides pieejamības nodrošināšanu personām ar redzes traucējumiem var iegūt interneta vietnēs www.lnbrc.lv, <http://www.un.org/esa/socdev/enable/design/>¹¹⁰; www.videspieejamiba.lv.

- *Dzirdes traucējumi* (sensorie traucējumi) apgrūtina cilvēka patstāvīgu spēju orientēties apkārtējā vidē, saņemt informāciju un nodot to citiem sabiedrības locekļiem, sazināties ar apkārtnējo sabiedrību, piedalīties sabiedriskajos procesos.
- *Nedzirdīgs* ir cilvēks, kas pat ar pastiprinošām ierīcēm nespēj lietot dzirdi par primāro komunikācijas kanālu.
- *Vājdzirdība* – dzirdes traucējums, kad dzirde primāri tomēr tiek lietota dzirdamās runas uztveršanai un valodas apguvei¹¹¹.

10. tabulā ir apkopotas Latvijas būvniecību reglamentējošo normatīvu prasības, kā arī Latvijas Nedzirdīgo savienības speciālistu ieteikumi un labās prakses piemēri attiecībā uz vides pieejamības nodrošināšanu personām ar dzirdes traucējumiem¹¹².

Vides pieejamības personām ar dzirdes traucējumiem nodrošināšanas aktivitātes
10. tabula

Ēkas, iekštelpu un āra objekti, tostarp skolas, mājokļi, ārstniecības iestādes un darbavietas	
Prasība	Komentārs
Personām ar dzirdes traucējumiem ir būtiski saņemt vizuālo informāciju.	<ul style="list-style-type: none"> • Akustikai telpās jābūt piemērotai dzirdes aparātu lietošanai. • Nepieciešams veikt darbības, kas mazina troksni un veicina vizuālo uztveršanu. • Telpā var ievietot akustiskas cilpas, ja apkārt ir pārmēru liels troksnis. • Dokumenti jāveido vizuālā veidā. • Jānodrošina norādes un vizuālā informācija ražošanas telpās, kā arī uz iekārtām un aprīkojuma. • Jānodrošina zīmju valodas tulks, ja ir tāda nepieciešamība. • Iespējams, kāds no līdzstrādniekiem iemācās zīmju valodu vismaz elementārā līmenī. • Trauksmes signāliem jābūt vizuālā formā (gaismas pulsācija, vibrācija). • Vēlams, lai telpai ir troksni absorbējoša apdare. • Dzirdes aizsargaparāti vājdzirdīgiem ļauj dzirdēt kolēģu teikto, bet filtrē nevēlamus apkārtējos trokšņus. • Balss pastiprināšanas aparāti pastiprina nedzirdīgo balsi, ja tā nav pietiekami stipra. • Darba telpām jābūt labi apgaismotām, lai personai ar dzirdes traucējumiem ir viegli sazināties ar citiem (lasīt no lūpām, ar mīmikas un žestu palīdzību). • Darba vieta jāizvieto tā, lai persona ar dzirdes traucējumiem vienmēr pamanītu, kad viņa telpā kāds ienāk vai citas būtiskas kustības. • Nepieciešams uzstādīt speciālas norādes un informatīvas zīmes. • Nepiederošu skaņu slāpējošas ierīces konferenču zālēs. • Nepieciešams uzlabot redzamību, samazināt vibrāciju, trokšņus. • Lai brīdinātu cilvēkus, veido signalizatorus ar gaismu vai vibrāciju (piemēram, telefona signalizatoru lampiņa mirgo, kad telefons zvana). • Lifti jāaprīko ar vizuālo signālu, kas norāda sasniedzamo stāvu. • Bibliotēkās nepieciešamas speciālas istabas personām ar redzes un dzirdes traucējumiem, kurām vajag palīdzību lasīšanā.

¹⁰⁹ Latvijas būvnormatīvs LBN 208-00 "Publiskas ēkas un būves", 4. nodaļa "Publisko ēku pieejamība personām ar īpašām vajadzībām".

¹¹⁰ Lapa pēdējo reizi skatīta 2008. gada 12. augustā.

¹¹¹ Eiropas Politika Nodarbinātības un Sociālās Iekļaušanas Veicināšanai: Invalīditātes problēmas (<http://ande.isma.lv/Latvv/30101.htm>).

¹¹² Informācijas avoti: Latvijas būvnormatīvs LBN 208-00 "Publiskas ēkas un būves" (<http://www.likumi.lv>); <http://www.lns.lv>; <http://www.un.org/esa/socdev/enable/design/>; www.videspieejamiba.lv. Informācijas avoti: Latvijas būvnormatīvs LBN 208-00 "Publiskas ēkas un būves" (<http://www.likumi.lv>); <http://www.lns.lv>; <http://www.un.org/esa/socdev/enable/design/>; www.videspieejamiba.lv.

Specifiskas aktivitātes pieejamas un drošas vides nodrošināšanai personām ar GARĪGA RAKSTURA TRAUČĒJUMIEM

Ar garīga rakstura traucējumiem tiek apzīmēti kognitīvie, intelektuālie jeb garīgās attīstības traucējumi un psihiskie traucējumi¹¹³, kas apgrūtina cilvēka spēju uztvert informāciju, līdz ar to – orientēšanos apkārtējā vidē, samazina iespējas saņemt pakalpojumus un preces, kā arī sazināties ar apkārtējo sabiedrību, piedalīties sabiedriskajos procesos. **Personām ar garīga rakstura traucējumiem svarīgākais, kas nodrošina vides pieejamību, ir vienkāršas, saprotamas un drošas konstrukcijas, skaidra un vienkārša informācija, vislabāk piktogrammu veidā.**

11. tabulā ir apkopotas Latvijas būvniecību reglamentējošo normatīvu prasības, kā arī nevalstisko organizāciju, kuras pārstāv personu ar garīga rakstura traucējumiem, un Latvijas Nedzirdīgo savienības speciālistu ieteikumi un labās prakses piemēri attiecībā uz vides pieejamības nodrošināšanu personām ar dzirdes traucējumiem¹¹⁴.

Vides pieejamības nodrošināšana personām ar garīga rakstura traucējumiem
11. tabula

Prasība	Komentārs
<p>Personām ar garīga rakstura traucējumiem nepieciešama palīdzība un informācija viņiem saprotamā veidā, lai šīs personas varētu dzīvot neatkarīgu dzīvi saskaņā ar savām vēlmēm un funkcionēt sabiedrībā.</p> <p>Personām ar garīga rakstura traucējumiem ir jāsaņem individuāla palīdzība, kas nepieciešama, lai dzīvotu tādu dzīvi, kas ir pēc iespējas atbilstoša viņu spējām un potenciālam.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Informācijas sniegšanai jāizmanto speciālas, skaidras, viegli izlasāmas un saprotamas, labi saskatāmas, apgaismotas piktogrammas. • Piktogrammas nevajadzētu izvietot blakus stiklotām virsmām, jo tās var izraisīt atstarošanu un refleksiju. • Aprīkojot darba vietu, piemēroti būs ergonomiski krēsli un galdi, vienkāršas konstrukcijas. • Darbavietā nepieciešams paredzēt atsevišķu atpūtas telpu, lai nodrošinātu psiholoģisku komfortu, jo darba laikā būs vajadzīgi pārtraukumi un atpūtas brīži. • Stiklotās norobežojošās konstrukcijas (piemēram, stikla sienas, durvis) ir jāveido vizuāli viegli pamanāmas. • Iestādēs pie stiklotajām norobežojošajām konstrukcijām ierīko aizsargrežģi līdz 1,2 m augstumā no grīdas līmeņa.

Piktogrammas atvieglo pārvietošanos un orientēšanos vidē personām ar garīga rakstura traucējumiem
Autors: mag3737 (<http://flickr.com/photos/mag3737/212193040>)

Piktogrammas ārstniecības iestādē
Autors: goenetix (<http://flickr.com/photos/patlejch/2537707501>)

¹¹³ Grozījumi Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likumā (spēkā no 1. 10. 2008.).

¹¹⁴ Informācijas avoti: Latvijas būvnormatīvs LBN 208-00 "Publiskas ēkas un būves" (<http://www.likumi.lv>); <http://www.rupjuberns.lv/>; www.videspieejamiba.lv.

1.2. apakšnodaļa. HP VI neatkarīgi no invaliditātes nodrošināšana uz ielām, ietvēm un sabiedriskajā transportā

Transports ir viens no svarīgākajiem neatkarīgas dzīves komponentiem, un, līdzīgi kā citiem, arī personām ar funkcionāliem traucējumiem ir jāpārvietojas no vietas uz vietu. To var darīt ar gaisa satiksmi, autobusu, taksometru, vilcienu, tramvaju, trolejbusu u.c. transporta līdzekļiem. Taču bieži vien personas ar funkcionāliem traucējumiem nevar nokļūt vēlamajā vietā, jo nav pielāgots sabiedriskais transports, pieturvieta, stacija, ostas terminālis u.c.

12. tabulā ir apkopota informācija par vides pieejamību uz ielām, ietvēm un sabiedriskajā transportā personām ar funkcionāliem (redzes, dzirdes, kustību un garīga rakstura) traucējumiem. Tabulā ir ietvertas Latvijas būvniecību reglamentējošo normatīvo aktu prasības, kā arī nevalstisko organizāciju, kuras pārstāv personu ar funkcionāliem traucējumiem, speciālistu ieteikumi un labās prakses piemēri attiecībā uz vides pieejamības nodrošināšanu personām ar funkcionāliem traucējumiem¹¹⁵.

*Ietve, kas nav pieejama 80%
iedzīvotāju*
Autors: Kristaps Petermanis

*Brūģēta virsma apgrūtina
pārvietošanos personai riteņkrēslā*
Autors: Inese Vilcāne

*Valēja notekūdeņu rene liedz
personai riteņkrēslā pārvietoties
pa gājēju ielu*
Autors: Inese Vilcāne

¹¹⁵ Informācijas avoti: Latvijas pagaidu būvnormatīvs LBN-100 (www.em.gov.lv/em/2nd/?cat=10474). Saskaņā ar Administratīvā procesa likuma spēkā stāšanās likuma 17. panta otro daļu šādi normatīvie akti ar 2006. gada 1. janvāri ir zaudējuši spēku; <http://www.dft.gov.uk/transportforyou/access/>; www.videspieejamiba.lv; Liepājas neredzīgo biedrības ieteikumi.

Prasība	Komentārs
Ielu krustojumi, ietves, luksofori	<ul style="list-style-type: none"> • Pirms krustojumiem, kur visbiežāk pārvietojas cilvēki ar redzes traucējumiem, jābūt ceļa zīmei ar norādi “Cilvēki ar redzes traucējumiem”. • Jābūt uzbrauktuvēm uz ietvēm un nobrauktuvēm no tām. • Būvējot ietves, uzmanība jāpievērš apmalēm. Ja tās būs augstākas par 250 mm, cilvēkam riteņkrēslā būs grūti vai pat neiespējami tās pārvarēt. Apmāju vietā ieteicams veidot nelielas uzbrauktuves pārejai starp līmeņiem. • Celiņos un krustojumos nepieciešams reljefs segums, kas informē par ietves malu vai koridora centra ass līniju, un citas kontrastējošas krāsas marķējums (uz melna grīdas seguma – balts, uz gaiša grīdas seguma – tumšs). • Nepieciešams spilgts krāsu kontrasts (dzeltens marķējums) pie līmeņu maiņas vertikāli pie kāpņu pirmā un augšējā pakāpiena, kā arī atbilstoša lieluma burtu un ciparu zīmes uz norādēm (30 cm dzelteni vai balti burti uz melna fona) un iespēja saņemt skaņas informāciju. • Ietvju minimālajam platumam jābūt 150 cm, lai pavadonis vai suns pavadonis varētu vadīt cilvēku ar redzes traucējumiem. • Ietvju malām jābūt skaidri izteiktām, ja nepieciešams, jāparedz aizsargmargas. • Ieteicams, lai ietves mala būtu kontrastējoša un/vai reljefa, tā brīdinot par novirzīšanos uz braucamo daļu. • Brauktuves šķērsošanas vietai jābūt vienā līmenī ar brauktuvi. • Uz ielām un ietvēm izveidotajām vadlīnijām jābūt vienkāršām, loģiskām un saprotamām, un tās nedrīkst atrasties tuvu kanalizācijas akām vai citām komunikācijām. • Ietves virsmai jābūt cietai, viengabalainai, ar labas kvalitātes segumu. • Ietvju krustojumos jāparedz atšķirīgs grunts segums, lai neredzīgs cilvēks varētu orientēties pirms virziena maiņas. • Kur tas iespējams, starp ceļu un ietvi jābūt labam krāsojuma kontrastam, piemēram, melns ceļš un pelēki balta ietve. • Ja luksofors ieslēdzams ar speciāli šim mērķim paredzētu pogu, tai jābūt 90 cm augstumā no zemes līmeņa. • Pie luksoforiem jābūt skaņas signālam, kas brīdina par zaļās un sarkanās gaismas maiņu. • Pirms ielas braucamās un gājēju daļas jābūt spilgtam apzīmējumam, kas brīdina par līmeņa maiņu vai citiem šķēršļiem. • Krustojumiem vēlams būt taisnā leņķī pret ielu. • Krustojumos ar skaņas luksoforiem to šķērsošanas laikā signālam ir jābūt sadzirdamam no šķērsošanas sākšanas brīža tajā virzienā, kurā cilvēkam jāiet. Pirms sarkanās gaismas iedegšanās ir jābūt atšķirīgam brīdinājuma signālam gājējiem.
Gājēju pārejas	<ul style="list-style-type: none"> • Gājēju pārejām no visām pusēm jābūt reljefai (sataustāmai) virsmai, labi saredzamā kontrastējošā tonī. • Gājēju pārejas papildus tiek izgaismotas.
Sabiedriskais transports	<ul style="list-style-type: none"> • Sabiedriskā transporta maršruta numuram ir jābūt spilgtā krāsā ar lieliem cipariem un burtiem. • Ieejai sabiedriskajā transportā un izejai no tā – priekšējām durvīm – jābūt aprīkotām ar balsta rokturi. Gar iekšējo transporta malu jābūt vadošai margai 90 cm augstumā no grīdas līmeņa, kura palīdz nokļūt līdz sēdvietai. • Pirms katras pieturas vadītājam jāpaziņo (ar skaņu) par nākamo pieturu. • Sabiedriskais transports jāaprīko ar elektronisko tablo, kurā tiek norādīts pieturas nosaukums un cita informācija. • Vēlams, lai pie pieturu nosaukumiem minētu arī transporta virzienu vai maršruta numuru.

	<ul style="list-style-type: none"> • Transporta ārpusē un iekšpusē pie durvīm jābūt spilgtiem apzīmējumiem, kas norāda, kur atrodas durvis. • Sabiedriskais transports jāapriko ar platformu vai pacēlāju riteņkrēslam, un tā pieturvietas jāveido bez apmalēm vai ar uzbrauktuvēm. • Autobusam apstājoties un izlaižot platformu, platformai ar pieturas virsmu nedrīkst veidoties pārāk slīpa uzbrauktuve. • Zemās grīdas sabiedriskais transports atvieglo tā lietošanu personām ar funkcionāliem traucējumiem, personām ar bērnu ratiņiem, vecāka gadagājuma cilvēkiem, kā arī citām personām. • Informācijai par autoostas, stacijas, termināļa plānojumu, palīdzības servisu jābūt Braila rakstā uz sataustāma stenda ieejas tuvumā. • Autoostā, stacijā, transporta pieturvietās jāizvieto elektroniskie tablo un skaļruņos jāziņo informācija par satiksmi. • Sabiedriskā transporta iekšpusē līmeņu maiņas vietām jābūt iezīmētām kontrastējošā krāsā. • Sabiedriskā transporta numurs pieturvietās tiek nosaukts skaļrunī.
Sabiedriskā transporta pieturvietas	<ul style="list-style-type: none"> • Izbūvējot pieturvietu, jāpievērš uzmanība tam, lai uz tās varētu nokļūt un no tās arī nokļūt. Bieži tiek izveidotas pieturas, no kurām nav nobrauktuvju vai pacēlāju, tādēļ cilvēks, kas pārvietojas riteņkrēslā, ceļu pats vairs nevar turpināt. • Sabiedriskā transporta pieturvieta jāapzīmē spilgtā krāsā un lieliem cipariem vai burtiem, ar vārdiem norādot pieturvietas nosaukumu un transporta maršruta numuru. • Sabiedriskā transporta pieturvietu nojumes jāveido tā, lai zem nojumes atrastos vieta gan personai ar riteņkrēslu, gan cilvēkiem ar bērnu ratiņiem. • Pieturvietas augstumam jābūt vienā līmenī ar transporta līdzekļa grīdas līmeni. • Ieteicams izbūvēt viena parauga sabiedriskā transporta pieturvietas, kuru robežas apzīmētas ar kontrastējošu marķējumu un atšķirīga reljefa materiālu vietā, kur paredzēta iekāpšana transportlīdzeklī. • Sabiedriskā transporta pieturvietās tiek izvietota informācija Braila rakstā par transporta kustības maršrutu un transporta atiešanas laiku. • Transporta pieturvietās jābūt norādēm palielinātā formātā, kā arī informācijai par to, ka pieturvieta ir pieejama personām ar funkcionāliem traucējumiem.

Atceries!

- Vides pieejamību nodrošina ne tikai uzbrauktuves, rampas un pacēlāji, automātiskās durvis un citas fiziskās pieejamības līetas, bet arī jebkura cita rīcība, kas dara vidi un informāciju pieejamu ikvienam. Turklāt vides pieejamība nav tikai personu ar invaliditāti interese un vajadzība, vides pieejamība padara iespējamu cilvēku līdzdalību sabiedriskos procesos un norisēs neatkarīgi no viņa vecuma, dzimuma, etniskās piederības un citām pazīmēm.
- Lai nodrošinātu vienlīdzīgas piedalīšanās iespējas ekonomiskajos, sociālajos, kultūras un brīvā laika un izklaides pasākumos, ikvienam cilvēkam neatkarīgi no invaliditātes vai funkcionālajiem traucējumiem, vecuma, auguma un spējām jābūt pieejamai, izmantojamai un izprotamai jebkurai vides daļai patstāvīgi un, cik vien iespējams, vienlīdzīgi.
- Personas ar funkcionāliem traucējumiem, tostarp ar invaliditāti, var būt gan sievietes un vīrieši, gan jauni un veci cilvēki, gan cilvēki ar un bez bērniem. Atšķiras viņu invaliditātes veids – tie var būt dzirdes, redzes, fiziski, garīga rakstura traucējumi un daudzi citi – un funkcionālo traucējumu smagums: personai vienlaikus var būt vairāki funkcionālie traucējumi, piemēram, personai, kas fiziskas invaliditātes dēļ pārvietojas riteņkrēslā, dažkārt mēdz būt arī redzes un/vai dzirdes, un/vai garīga rakstura traucējumi, vai arī personai ir citas fiziskas īpašības, kas apgrūtina pārvietošanos.

Krustojums pielāgots personām ar redzes traucējumiem
 Autors: Kristaps Petermanis

Ietve pielāgota personām ar redzes traucējumiem
 Autors: Kristaps Petermanis

Sabiedriskā transporta pieturvieta aprīkota ar taktilo virsmu un košu marķējumu
 Autors: Inese Viļcāne

Taktilā virsma spilgtā krāsā, kas brīdina, ka tuvojas brauktuve
 Avots: <http://search.creativecommons.org/>

Sabiedriskā transporta pieturvieta zem nojumes, kur norādīta vieta personai ratiņkrēslā
 Avots: <http://search.creativecommons.org/>

Metro pieturvieta karte, kurā atzīmētas transporta pieturvietas
 Autors: Inese Viļcāne

1.3. apakšnodaļa.

HP VI neatkarīgi no invaliditātes integrēšana informācijas un informāciju tehnoloģiju aktivitātēs

ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām 21. pants nosaka, ka informācijai jābūt paredzētai plašai sabiedrībai un tā ir jāsniedz personām ar invaliditāti pieejamos formātos un ar tehnoloģijām, kas atbilst dažādiem invaliditātes veidiem, pieņemot un atvieglojot to, ka oficiālos pasākumos personas ar invaliditāti pēc savas izvēles lieto zīmju valodu, Braila rakstu, pastipriņošos un alternatīvos komunikācijas veidus un citus pieejamos komunikācijas līdzekļus, veidus un formātus¹¹⁶.

Lai maksimāli iesaistītu personas ar funkcionāliem traucējumiem sabiedrības dzīvē, vēlams padarīt pieejamus viņiem visus sakaru un informācijas līdzekļus. Jābūt informācijai, kur vērsties pēc palīdzības u.tml. Šīm zīmēm jābūt starptautiskām, ar tulkojumu vairākās valodās. Informācijai interneta vietnēs jābūt pieejamai gan palielinātā formātā, lai atvieglotu lasīšanu personām ar redzes traucējumiem, gan pielāgotai vecāka gadagājuma cilvēku uztverei, gan arī vieglajā valodā – saprotamai personām ar garīga rakstura traucējumiem. Informācijas pieejamība ir neatkarīgas dzīves priekšnoteikums, tāpēc ir nepieciešami speciāli pasākumi, kas veicina informācijas pieejamību¹¹⁷.

Runājot par sakaru tehnoloģiju pieejamību, jāatceras, ka arī telefoniem u.c. sakaru līdzekļiem jābūt uzstādītiem tā, lai tie būtu pieejami lietošanai personām ar funkcionāliem (kustību, redzes) traucējumiem; cilvēkiem, kam ir dzirdes traucējumi, jābūt ar gaismas zvana signālu aprīkoti telefoniem un teksta telefona darbības pakalpojumiem. Sīkāk šajā rokasgrāmatā sakaru līdzekļu pieejamība personām ar funkcionāliem traucējumiem netiks apskatīta, taču informāciju par to iespējams atrast interneta vietnē <http://www.un.org/esa/socdev/enable/designm/AD1-06.htm>¹¹⁸.

13. tabulā ir apkopoti ieteikumi par informācijas pieejamību un datortehnikas pielāgošanu personām ar funkcionāliem traucējumiem atkarībā no funkcionālo traucējumu veida¹¹⁹.

Atceries!

Informācijas pieejamība nozīmē to, ka informācija ir saprotama visām iedzīvotāju grupām un ir īpaši pielāgota personām ar redzes, dzirdes, kustību un garīga rakstura traucējumiem (Braila raksts, audio formāts, vieglā valoda), kā arī ir pielāgotas mājas lapas (vieglā valodā, ar palielinātu šriftu, audio formātā) un avārijas dienestu izsaukumi.

¹¹⁶ <http://www.lm.gov.lv>

¹¹⁷ Pētījums "Cilvēku ar invaliditāti kā neizmantota darbaspēka potenciāla efektīva iesaiste Latvijas elektronikas un elektrotehnikas nozares ražošanas uzņēmumos" (<http://www.letera.lv/pic/petijumsletera.pdf>).

¹¹⁸ Pēdējo reizi skatīts internetā 12. 08. 2008.

¹¹⁹ Informācijas avoti:

- <http://www.un.org/esa/socdev/enable/designm/AD1-06.htm>;
- <http://www.w3.org>;
- <http://anton.world.lv>;
- <http://www.apeirons.lv>;
- http://www.aboutgbs.com/Tools_and%20Equipment.htm;
- http://www.freedomscientific.com/fs_products/software_jaws90fea.asp;
- <http://www.lnbc.lv>;
- www.videspieejamiba.lv;
- <http://www.siva.gov.lv>;
- EQUAL projekts "Invalidu nodarbinātības veicināšana" (pasūtītāja izpildītājs – SIA "Tilde", sadarbības partneri – Latvijas Neredzīgo biedrība un Sociālās Integrācijas centrs). Pieejams valsts aģentūras "Sociālās integrācijas centrs" mājas lapā <http://www.siva.gov.lv>;
- ESF projekts "E-vide: vienlīdzībai, iespējām, darbam!", www.apeirons.lv;
- ESF projekts "E-vide: vienlīdzībai, iespējām, darbam!", www.apeirons.lv; projekta "Atvērtās durvis" ietvaros, kuru nodrošināja Microsoft UP programmas finansējums, – "Datoru pieejamības uzlabošana cilvēkiem ar īpašām vajadzībām". Autors – Invalidu un viņu draugu apvienība "Apeirons".

Funkcionālo traucējumu veids	Komentārs
<p>Datortehnikas pielāgošana personām ar redzes traucējumiem (vājredzīgu personu vajadzībām)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Ieteicams izmantot parastu PC ar maksimāli lielu displeju (22 collas). • Nepieciešams lietot īpašas programmas (piemēram, <i>ZOOMtext Extra</i> vai <i>Magic</i>), kas nodrošina individuāli nepieciešamo ekrāna palielinājumu: jebkuru tā elementu var palielināt līdz pat 16 reizēm, iespējams mainīt arī krāsu un kontrastu režīmus. Papildu iespēja: kontrolēt dotās komandas un aktivētos ekrāna elementus ar dzirdes palīdzību (darbojas runas sintēze angļu valodā). Šīs speciālās programmas darbojas <i>Windows</i> vidē kā palīgīdzeklis darbam ar jebkuru citu lietojumprogrammu. • Iespējams izmantot arī televizorlupu – īpašu aparātu, kas spēj tā kameras redzeslaukā novietotu tekstu palielināt uz ekrāna pat piecdesmitkārtīgi. Atkarībā no lietotāja redzes īpatnībām var mainīt teksta fonu un burtu krāsu: zili burti uz sarkana fona vai dzeltenī uz violeta. Cilvēkiem, kam ir grūtības salasīt sīku tekstu, iespējams izmantot skeneri, kas skenē tekstu un ļauj lasīt ekrānā palielinātu tekstu, piemēram, tādā veidā var lasīt grāmatas.
<p>Datortehnikas pielāgošana personām ar redzes traucējumiem (neredzīgām personām)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Neredzīgam cilvēkam darbs ar datoru pamatā balstās uz taustes un dzirdes izmantošanu, līdz ar to sākumā izmanto arī maketus un reljefus attēlus, kas palīdz veidot priekšstatu par topogrāfisko ainu uz datora ekrāna; neredzīgajiem radītas taktīlas mācību grāmatas (tiesa, gan tikai angļu valodā). • Rakstīšanai izmanto parasto tastatūru, iemācoties 10 pirkstu metodi. Tā kā peles lietošana ir apgrūtināta, jāapgūst visu komandu došana ar taustiņu kombinācijām (tā, kā to dara vairums datora profesionāļu). • Neredzīgie darbam izmanto ekrānlasošanas programmas (piemēram, ASV ražoto <i>JAWS</i>): dators balsī nosauc ne tikai nospieptos taustiņus, dotās komandas, bet arī nolasa tekstu, kas redzams uz ekrāna. • Runas sintēzes programma ir jauna tehnoloģija, kas cilvēkiem ar redzes traucējumiem par datora ekrānā redzamo skaidri un skaļi pastāsta latviešu valodā. Programma atdarina cilvēka dabisko balsi un spēj atskaņot arī atsevišķus burtus, pieturzīmes, vārdus, frāzes un teikumus¹²⁰. • Par monitoru tiek izmantots speciāls Braila raksta displejs (zem datora tastatūras novietota elektronisku reljefu punktu rinda), kas katru uz ekrāna redzamo rindu, kurā tobrīd atrodas kursor, pārveido reljefos, ar pirkstu sataustāmos neredzīgo raksta burtos. Tā var gan pārbaudīt ievadāmā teksta pareizību, gan arī lasīt jebkuru elektronisku tekstu¹²¹. • Informāciju iespējams arī izdrukāt Braila rakstā – šim nolūkam kalpo īpašs printeris, kam komandas iespējams dot arī ar taustiņiem uz tā priekšējā paneļa un kas par konkrēto komandu informē balsī.
<p>Datortehnikas pielāgošana personām ar dzirdes traucējumiem</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Vizuālā dublēšana datorā. • Surdotulkošana. • Austiņas, kas savienojamas ar dzirdes aparātu. • Runas pastiprināšanas telefons. • Signalizējošās sistēmas. • Video ar paralēlu teksta titrēšanu.

¹²⁰ EQUAL projekta "Invalīdu nodarbinātības veicināšana" (pasūtījuma izpildītājs – SIA "Tilde", sadarbības partneri – Latvijas Neredzīgo biedrība un Sociālās Integrācijas centrs) ietvaros radīta latviešu valodas runas sintēzes programma "Visvaris", pieejama valsts aģentūras "Sociālās integrācijas centrs" mājas lapā <http://www.siva.gov.lv>.

¹²¹ Pētījums "Dators – mana virtuālā pasaule", <http://anton.world.lv>.

<p>Datortehnikas pielāgošana personām ar kustību traucējumiem¹²²</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Tastatūras ar lielākiem taustiņiem var būt noderīgas situācijās, kad lietotājam standartizmēra taustiņi ir par mazu. Jo lielāks taustiņš, jo vieglāk to redzēt un tam trāpīt. Šādas tastatūras palīdz cilvēkiem ar dažādām slimībām, redzes vai intelektuālās attīstības traucējumiem. Tastatūras ar lielākiem taustiņiem atzinīgi vērtē vecāka gadagājuma cilvēki, un tās lieliski noder bērniem. Dažām ir “iebūvēts” pārsegs – burtu taustiņi ir iegremdēti mazliet zem tastatūras virsmas. Tastatūras priekšrocība ir tāda, ka, cilvēkam nospiežot un turot piespiestu taustiņu, dators fiksē tikai vienu piesitienu un neparādās virkne rakstzīmju, kā tas notiek ar standarta tastatūrām. • Tastatūrām ir uzliedzamas uzlīmes taustiņiem. Tās ir dažādās krāsās un ar lieliem burtiem. Šādas uzlīmes cilvēkiem ar redzes traucējumiem palīdz vieglāk saskatīt burtus. • Tastatūras, ko izmanto rakstīšanai ar mutē ielikamu rādītājierīci: ja cilvēkam nefunkcionē rokas, tad tastatūras taustiņus var nospiegt ar nūjiņu, ko tur mutē vai piestiprina pie galvas. Šādos gadījumos vieglāk ir strādāt ar speciālām, šim nolūkam paredzētām tastatūrām, kurām taustiņi ir izkārtoti īpašā veidā, lai mazinātu galvas kustības. Tādu tastatūru, piemēram, piedāvā <i>PCD Maltron</i>. • Secīgu taustiņa piesitienu ievadīšana. • Taustiņu atkārtotās ātruma kontrole. • No klaviatūras neatkarīgas ievadīšanas ierīces. • Vārdu “pareģošanas” programmatūra (<i>word prediction</i>). • Runas atpazīšana. • Austiņas ar mikrofonu.
<p>Datortehnikas un informācijas pielāgošana personām ar garīga rakstura traucējumiem</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Tekstam ir jābūt viegli saprotamam. Visbiežāk tiek izmantota vieglā valoda. Daudzās ārzemju un arī pašmāju mājas lapās ir atsevišķa informācija vieglā valodā. • Attēli un fotogrāfijas ir visai nozīmīgi informācijas avoti. Ir ļoti svarīgi, ka pie attēla ir īss un viegli saprotams teksts. • Mājas lapām nevajadzētu būt ļoti spilgtām un krāsainām. Ja ir daudz krāsu, tad var apjukt un neredzēt attēlu vai tekstu. Ieteicams izmantot trīs līdz četras krāsas. • Ir ļoti labi, ja mājas lapā ir skaņas informācija. Daži cilvēki nevar izlasīt, bet var dzirdēt. Cilvēki daudz labāk saprot dzirdēto un redzēto informāciju. • Neliela informācijas daļa var būt video vai filmu veidā. Šāda informācija ir ļoti viegli uztverama. • Cilvēkiem patīk dažādas spēles un aptaujas internetā – tās mudina cilvēku aktīvāk piedalīties un izmantot interneta mājas lapas. • Teksta apjomu var noteikt līnijās un vārdu daudzumā. Visvieglāk ir saprast teikumus līdz septiņiem vārdiem. Tekstam ir jābūt līdz septiņām līnijām vienā daļā. Tekstu vieglāk izlasīt, ja ir lieli burti – starp līnijām ir 1,5 atstarpe un 14 fonta burtu lielums. • Informāciju ir labāk uztvert, ja lapā ir viena tēma. Var būt vairāki bilžu skaidrojumi vai teikumi. Informācija ir labāk saprotama, ja to papildina ar attēlu vai simbolu u.c.¹²³

¹²² Konsultācijas un plašāka informācija – Invalīdu un viņu draugu apvienībā “Apeirons”, www.apeirons.lv.

¹²³ ESF projekts “E-vide: vienlīdzībai, iespējām, darbam!”, www.apeirons.lv.

Atceries!

- Informācijai jābūt paredzētai plašai sabiedrībai, un tā ir jāsniedz personām ar invaliditāti pieejamā formātā un ar tehnoloģijām, kas atbilst dažādiem invaliditātes veidiem.
- Daudzām personām ar funkcionāliem traucējumiem ir ierobežotas komunikācijas iespējas, tāpēc ļoti svarīgi ir pielāgot informāciju internetā, lai šīs personas varētu sekot līdzi sabiedriskajām norisēm un iekļauties sabiedrībā.
- Informācijas pieejamība ir neatkarīgas dzīves priekšnoteikums, tāpēc ir nepieciešami speciāli pasākumi un pretmūķšana, kas nodrošina informācijas pieejamību personām ar funkcionāliem traucējumiem pieņemamā un saprotamā veidā.

Klaviatūra, kas pielāgota personu ar funkcionāliem traucējumiem vajadzībām

Autors: Inese Vilcāne

Personu ar kustību traucējumiem vajadzībām pielāgotas datorpeles

Autors: Inese Vilcāne

Palīģerīces personu ar funkcionāliem traucējumiem roku atbalstam, darbā pie datora

Autors: Inese Vilcāne

Datortehnika personām ar redzes traucējumiem

Autors: Kristaps Petermanis

1.4. apakšnodaļa. Praktiski piemēri

Šajā rokasgrāmatas apakšnodaļā ir apkopoti praktiski piemēri un ieteikumi, kā nodrošināt vides un informācijas pieejamību personām ar funkcionāliem traucējumiem, un atsevišķā tabulā – arī raksturīgākās kļūdas, kas rada šķēršļus personām ar funkcionāliem traucējumiem iekļauties sabiedrībā.

Katrs uzņēmums ir atšķirīgs, tādēļ konkrētā situācijā būs nepieciešams savs risinājums. Kad gatavosiet iespējamus risinājumus jūsu uzņēmumam, iedomājieties sevi cilvēka ar funkcionāliem traucējumiem vietā. Detalizētai pārbaudei var runāt ar pieejamības auditoru (www.nrac.org.uk) vai saņemt pieejamības pārbaudes kopijas: ceļvedi un pārbaudes lapas sabiedrisko ēku pieejamības novērtēšanai no Pieejamās vides centra (www.cae.org.uk).

Praktisks piemērs, kā ERAF vai KF projektā var nodrošināt vienlīdzīgas iespējas un vides un informācijas pieejamību personām ar funkcionāliem traucējumiem

Kādas specifiskas aktivitātes ir paredzētas, lai nodrošinātu vienlīdzīgas iespējas, īpaši uzlabojot vides un informācijas pieejamību personām ar funkcionāliem traucējumiem?

14. tabula

Specifiska aktivitāte	Būtiskākie nepieciešamie pielāgojumi publiskajās ēkās, darbavietā, izglītības iestādēs
1. Vides pieejamības nodrošināšana personām ar dzirdes traucējumiem	<ul style="list-style-type: none"> • Akustika telpā ir piemērota dzirdes aparātu lietošanai. Ir nodrošinātas austiņu izmantošanas iespējas telpās. • Mirgojoši brīdinājuma signāli vai vibrējoši peidžeri trauksmes gadījumā. • Darba un mācību materiāli pieejami rakstiskā un vizuālā formā. • Jānodrošina norādes un vizuālā informācija ēkas ārpusē un telpās. • Oficiālos pasākumos tiek nodrošināts surdotulkojums.
2. Vides pieejamības nodrošināšana personām ar redzes traucējumiem	<ul style="list-style-type: none"> • Labs un pareizs apgaismojums un skaidri redzami apzīmējumi. • Ērta piekļuve ēkai un telpām. • Kontrastains krāsojums uz durvīm, marķējumi un apzīmējumi uz stikla durvīm. • Kontrastains krāsojums uz kāpņu pakāpieniem. • Lielas un pamanāmas norādes. • Mācību, informatīvie un darba materiāli ar palielinātu šriftu vai Braila rakstā. • Vēlamas speciālas balss programmatūras datoram. • Liela izmēra krāsu displeji. • Piemēroti ergonomiski krēsli. • Liftu kontroles paneļi ir ar Braila rakstu vai izceltu reljefu. • Līdzena staigāšanas virsma, grīdas segums ir nostiprināts. • Izveidotas vadargas pie kāpnēm, telpās un gaitenīs.

<p>3. <i>Vides pieejamības nodrošināšana personām ar kustību traucējumiem</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> • Nodrošināta ērta piekļuve ēkai un telpām. • Ēkā ir lifti, pacelāji, uzbrauktuves. • Ēkas un telpu plānojums ļauj tajā pārvietoties cilvēkam riteņkrēslā. • Galdi, darba virsmas, informatīvie stendi un citi ir piemērotā augstumā. • Atbilstoši ergonomiski krēsli. • Pieeja ēdināšanas un telekomunikāciju pakalpojumiem. • Ēkā ir pieejamas aprīkotas tualetes personām ar funkcionāliem traucējumiem. • Autostāvvietas personām ar invaliditāti. • Durvis ir pietiekami platas, lai tajās var iekļūt cilvēks riteņkrēslā. • Paredzēta speciāla vieta sēžu, konferenču, sapulču zālē cilvēkiem riteņkrēslā.
<p>4. <i>Vides pieejamības nodrošināšana personām ar garīga rakstura traucējumiem.</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> • Piemēroti ergonomiski krēsli un galdi. • Atpūtas istabas, lai nodrošinātu psiholoģisko komfortu. • Pārtraukumi un atpūtas brīži. • Piktogrammas un citas norādes vieglā valodā.

15. tabulā ir apkopotas raksturīgākās kļūdas, kas rada šķēršļus personām ar kustību traucējumiem, personām ar bērnu ratiņiem, vecāka gadagājuma cilvēkiem, personām ar redzes, dzirdes, garīga rakstura traucējumiem saņemot viņiem piešķirtās tiesības.

Raksturīgākās kļūdas apkārtējā vidē un transportā
15. tabula

Funkcionālo traucējumu veids	Kļūdas
Personas ar kustību traucējumiem	<ul style="list-style-type: none"> • Augsti sliekšņi • Kāpnes • Stāvi celiņi un ietvju apmales • Uzbrauktuvi trūkums • Šauras ietves • Bedres un nelīdzenas virsmas • Bruģētas virsmas
Personas ar redzes traucējumiem	<ul style="list-style-type: none"> • Nepietiekams apgaismojums • Vizuālās informācijas trūkums • Speciāli sagatavotas informācijas trūkums • Skaņu informācijas trūkums ēkās, uz ielas, transportā • Sarežģīts gājēju pārvietošanās plānojums • Margu, marķējumu, reljefu zīmju trūkums
Personas ar dzirdes traucējumiem	<ul style="list-style-type: none"> • Vizuālās informācijas trūkums • Žestu valodas tulkojuma trūkums • Speciāli sagatavotas informācijas trūkums • Signalizējošo sistēmu trūkums
Personas ar garīga rakstura traucējumiem	<ul style="list-style-type: none"> • Informācijas trūkums vieglajā valodā • Piktogrammu un norādījumu trūkums • Atbalsta personu trūkums

Orientieris	Praktiski ieteikumi
Piekļūšana ēkai un ieeja	
1. Vai persona ar funkcionāliem traucējumiem var novietot automašīnu blakus jūsu ēkām?	<ul style="list-style-type: none"> • Uzziniet, vai cilvēkiem ar traucējumiem ir apstāšanās nišas. • Apsveriet iespēju izveidot tieši personālam domātas vietas. • Pārliecinieties, vai varat informēt cilvēkus par to, kur ir tuvākā stāvvietā.
2. Vai ir viegli atrast ieeju no ielas vai mašīnu stāvvietas?	<ul style="list-style-type: none"> • Nokrāsojiet durvis atšķirīgā krāsā nekā logi. • Izvietojiet skaidri saredzamus telpu nosaukumus un numurus – var izmantot zīmes, kas karājas perpendikulāri ēkai.
3. Vai ieeja ir pietiekami plata visiem lietotājiem?	<ul style="list-style-type: none"> • Ievērojiet riteņkrēsla lietotājiem nepieciešamo platumu. • Ja durvju aili nevar paplašināt, ierīkojiet durvju zvanu. • Ieejas durvīs iebūvējiet stikla paneļus, lai redzētu, kurš ir ārpusē.
4. Vai ieejas durvis ir ielas līmenī?	<ul style="list-style-type: none"> • Iebūvējiet pastāvīgu vai pagaidu rampu (līdzās pakāpieniem). • Nodrošiniet visiem lietotājiem pieejamu alternatīvu ieeju. • Runājiet ar vietējo pašvaldību par iespējām paaugstināt ielas līmeni.
5. Vai durvis ir viegli atvērt?	<ul style="list-style-type: none"> • Novietojiet durvju rokturi pieejamā augstumā tiem, kas pārvietojas riteņkrēslā. • Ierīkojiet viegli satveramu rokturi atšķirīgā krāsā. • Instalējiet magnētiskās ierīces, kas notur durvis atvērtas • Padomājiet par mazas enerģijas automātisko durvju operatoru.
Pārvietošanās ēkā un telpās	
1. Vai ir viegli pārvietoties pa telpām?	<ul style="list-style-type: none"> • Pārliecinieties, vai kājslauķi ir vienā krāsā ar grīdu un izvairieties no sarainiem paklājiem. • Likvidējiet pārblīvētas telpas, paplašiniet ailes, pārliecinieties, vai grīdas nav slidenas. • Katrā kāpņu pusē novietojiet rokturus un apsveriet rampas vai lifta izmantošanas iespējas.
2. Vai norādes ir skaidras?	<ul style="list-style-type: none"> • Izveidojiet tās vienkāršas, īsas un skaidras. • Nodrošiniet labu kontrastu ar fonu (balts vai melns). • Par papildinājumu vārdiem izmantojiet vizuālus vai attēlu simbolus.
3. Vai apgaismojums ir tik labs, cik vien iespējams?	<ul style="list-style-type: none"> • Raugieties, lai logi, lampas un žalūzijas ir tīri. • Izvairieties no žilbinošas gaismas, spēcīgi atstarojošas virsmas turot tālāk no zīmēm. • Sejas labāk apgaismojiet no priekšpuses nekā no aizmugures. • Izmantojiet papildu apgaismojumu, lai izgaismotu iekšējos pakāpienus un drošības priekšmetus.
4. Vai grīdas, sienas, griesti un durvis ir viegli atšķiramas?	<ul style="list-style-type: none"> • Lietojiet matēto krāsu, kontrastējošas krāsas vai dažādus toņus.
5. Vai trauksmes sistēma un tās iedarbināšana ir efektīva?	<ul style="list-style-type: none"> • Papildiniet skaņas trauksmes signālu ar gaismas signāliem. • Pārliecinieties, vai personāls zina, kā ārkārtas situācijā palīdzēt cilvēkiem ar traucējumiem.

¹²⁴ Informācijas avoti: <http://www.un.org/esa/socdev/enable/designm/AD5-01.htm>; <http://www.apeirons.lv/>.

Pielāgojumu izmantošana	
1. Vai jūsu personāls zina, kā efektīvi apkalpot klientus ar traucējumiem?	<ul style="list-style-type: none"> • Dodiet vairāk laika. • Runājiet tieši ar cilvēku, kam ir traucējumi, nevis ar viņa biedru. • Nēsājiet līdzī piezīmju papīru, lai mainītu zīmītes. • Pavadiet neredzīgu personu pa veikalu. • Apsveriet traucējumu apzināšanās treniņus visam personālam.
2. Vai visi apmeklētāji var aizņemt preces un saņemt pakalpojumus?	<ul style="list-style-type: none"> • Mēģiniet svarīgākajā stāvā nodrošināt visus galvenos pielāgojumus. • Apsveriet iespēju pazemināt letes augstumu riteņkrēsla lietotājiem: novietojiet iekaramu paplāti vai piespraužamu tāfeli, ja letes zemākās sekcijas nav pieejamas.
3. Vai ir pieejami sēdekļi, ja tas ir nepieciešams?	<ul style="list-style-type: none"> • Iekārtojiet vietu, kur apsēsties, ja personām ar funkcionāliem traucējumiem ir jāgaida, lai samaksātu vai saņemtu pakalpojumu. • Lietojiet telpā pārvietojamu sēžamo ar un bez roku paliktņiem, lai riteņkrēslā novietotos līdzās kompanjonam.
4. Ja ir nepieciešama publiskā tualete, vai tā ir pielāgota un pieejama visiem?	<ul style="list-style-type: none"> • Apsveriet iespēju izveidot telpu atbilstoši visiem riteņkrēsla pieejamības standartiem, tostarp nokļūšanu līdz tualetei un atpakaļ no tās. • Ja tas nav iespējams, pārliecinieties, vai varat pateikt cilvēkiem, kur atrodas tuvākā tualete.
5. Vai alternatīvie pielāgojumi ir pieejami, ja nav izveidotas modifikācijas?	<ul style="list-style-type: none"> • Apsveriet iespēju nodrošināt apkalpošanu alternatīvā pieejamā vietā. • Nodrošiniet apkalpošanu mājās un pārliecinieties, vai klienti par to zina.

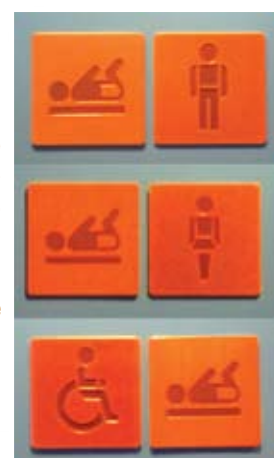

2. nodaļa.

HP VI neatkarīgi no dzimuma integrēšana ERAF un KF līdzfinansēto projektu aktivitātēs

Būvējot vai rekonstruējot infrastruktūras objektus, svarīgi atcerēties par to pieejamību personām ar bērnu ratiņiem
Autors: K. Petermanis

Piktogrammu izvēle ir svarīga, jo tās norāda uz objekta pieejamību visām personu grupām
Autors: G. Rupenheite

Par spīti renovācijas darbiem, objekti bieži nekļūst vairāk pieejami
Autors: K. Petermanis

Lai veiksmīgi integrētu vienlīdzīgu iespēju principus projekta aktivitātēs un gūtu iespējami augstāku novērtējumu, projektā nepieciešams iekļaut specifiskas aktivitātes, kas veicina dzimumu līdztiesību (sk. nodaļas par dzimumu līdztiesību un aktīvo novecošanos).

Lai nodrošinātu, ka vide vai objekts ir pieejams personām neatkarīgi no dzimuma, ja tas nepieciešams un iespējams, īstenojami turpmāk minētie un līdzīgi pasākumi.

17. tabulā apkopotas ieteicamās specifiskās aktivitātes vienlīdzīgu iespēju nodrošināšanai ERAF tipa aktivitātēs no dzimumu līdztiesības aspekta¹²⁵.

¹²⁵ LM Sociālās iekļaušanas politikas departamenta apkopotā pieredze un informācija.

*Atcerieties!
Ja objektā īstenojat pasākumus, lai uzlabotu tā pieejamību personām ar funkcionāliem traucējumiem un vecāka gadagājuma cilvēkiem, turklāt šie pasākumi uzlabo objekta pieejamību arī neatkarīgi no dzimuma, neizmirsiet to norādīt projekta iesniegumā!*

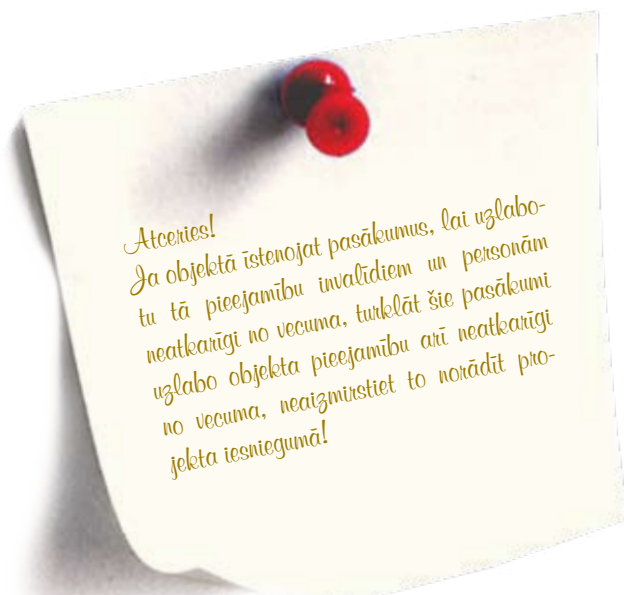
Iekļūšana un pārvietošanās ēkā	
<ul style="list-style-type: none"> Objekts ir brīvi pieejams personām ar bērniem un bērnu ratiņiem. 	<ul style="list-style-type: none"> Uzbrauktuves bērnu ratiņiem, to slīpums ir piemērots. Pietiekami platas durvju vērtnes bērnu ratiņiem, pareizs to vēršanās virziens. Liftā iespējams iebraukt ar bērnu ratiņiem. Automātiskās durvis, tostarp lifta durvis, ar pietiekami ilgu fiksēšanās laiku.
<ul style="list-style-type: none"> Ja objektā nav iespējams viegli iekļūt vai pārvietoties ar bērnu ratiņiem, pastāv alternatīvas piekļuves iespējas. 	<ul style="list-style-type: none"> Norādes, kā izsaukt personālu, lai iekļūtu objektā. Droša vieta bērnu ratiņu atstāšanai, vēlams, ar iespēju tos pieslēgt.
<ul style="list-style-type: none"> Vieta bērnu pārtīšanai, kura ir pieejama abu dzimumu vecākiem. 	<ul style="list-style-type: none"> Vieta bērnu pārtīšanai var būt paredzēta katram dzimumam atsevišķi (piemēram, tualetes telpās), vai arī tā var būt vieta, kas domāta abiem dzimumiem.
<ul style="list-style-type: none"> Informācija par objektā sniegto pakalpojumu atvieglotu pieejamību un priekšrocības to saņemšanā noteiktām sabiedrības grupām. 	<ul style="list-style-type: none"> Priekšroka saņemt ēkā sniegto pakalpojumu bez rindas, kā arī pārējo apmeklētāju informēšana par šādu kārtību. Priekšroka uz noteiktām sēdvietām.
<ul style="list-style-type: none"> Iestādē īstenoti saprātīgi pasākumi apmeklētāju bērnu uzturēšanās atvieglošanai. 	<ul style="list-style-type: none"> Piemēram, rotaļu stūrītis vai rotaļu istaba.
Apkārtējās vides pieejamība (ielas, ietves, sabiedriskais transports)	
<ul style="list-style-type: none"> Pielāgotas sabiedriskā transporta pieturvietas. 	<ul style="list-style-type: none"> Piemērota augstuma ietve vismaz pie vienām durvīm, lai varētu ērti iebraukt transportā. Sabiedriskā transporta apstāšanās iespējami tuvāk pie pieturvietas apmales, lai būtu vieglāk iekļūt transportlīdzeklī ar bērnu ratiņiem.
<ul style="list-style-type: none"> Ja iespējams, pieturvietas ir pārvietotas tuvāk sabiedriskiem objektiem. 	<ul style="list-style-type: none"> Izkāpjot no sabiedriskā transporta, nav jāšķērso brauktuve.
<ul style="list-style-type: none"> Drošas gājēju pārejas. 	<ul style="list-style-type: none"> Izvietotas atbilstoši gājēju plūsmas, samazinot risku, ka personas, īpaši bērni, brauktuvi šķērso tam nepiemērotā vietā. Aprīkotas ar luksoforu. Gājēju pārejas ir apgaismotas tumšajā diennakts laikā.
<ul style="list-style-type: none"> Iespējama pārvietošanās pa teritoriju ar bērnu ratiņiem. 	<ul style="list-style-type: none"> Piemērotas uzbrauktuves uz ietvēm. Ir vismaz viens ceļš uz objektu, kur nav kāpņu; ir izvietotas atbilstošas norādes. Celiņu slīpums un platums ir piemērots bērnu ratiņiem. Kāpnes ir pielāgotas bērnu ratiņiem.
<ul style="list-style-type: none"> Brauktuvju šķērsošana ir droša. 	<ul style="list-style-type: none"> Drošības barjeras ir izvietotas vietās, kur transports īpaši apdraud gājējus, un tā, lai starp tām var ērti iebraukt ar bērnu ratiņiem. Luksofora zaļais signāls deg pietiekami ilgi, lai varētu šķērsot brauktuvi.

3. nodaļa.

HP VI neatkarīgi no vecuma integrēšana ERAF un KF līdzfinansēto projektu aktivitātēs

ERAF projekti ir jāizvērtē arī no vecuma perspektīvas. Svarīgākais ir pārliecināties par to, vai no ES fondu un valsts budžeta līdzekļiem atbalstītie projekti ir pieejami, droši un tos var izmantot jebkura vecuma, bet jo īpaši vecāka gadagājuma personas. Noteikti jāņem vērā tas, ka līdz ar novecošanos personai var parādīties arvien vairāk dažādu hronisku vai pārejošu funkcionālu traucējumu. Tāpēc visbiežāk vecāka gadagājuma personām būs nepieciešami līdzīgi pielāgojumi kā personām ar funkcionāliem traucējumiem. Taču, ja projekta iesniedzējs būs paredzējis īpašas aktivitātes, kas parāda sevišķu attieksmi un labvēlību pret vecāka gadagājuma personām, tiks veicinātas vienlīdzīgas iespējas aktīvās novecošanās aspektā.

18. tabulā apkopotas ieteicamās specifiskās aktivitātes vienlīdzīgu iespēju nodrošināšanai ERAF tipa aktivitātēs no novecošanās aspekta¹²⁶.

18. tabula

Ēkas un apkārtējā vide (ielas, ietves un sabiedriskais transports), IKT risinājumi	
<ul style="list-style-type: none"> Objektā ir skaidras un viegli uztveramas norādes. 	Norādes atvieglo pārvietošanos: <ul style="list-style-type: none"> tās ir pietiekami labi saskatāmas arī personām ar redzes traucējumiem; informācijas punkts; durvju vēršanās virziens; norādes par informācijas un palīdzības saņemšanu.
<ul style="list-style-type: none"> Objektā ir pieejamas sēdvietas vecākiem apmeklētājiem. 	Sēdvietas ir pietiekamā daudzumā. <ul style="list-style-type: none"> Ir norādes par priekšrocībām sēdvietu izmantošanā noteiktām grupām, tostarp veciem cilvēkiem. Sēdvietas ir piemērotas arī veciem cilvēkiem ar funkcionāliem traucējumiem.

¹²⁶ LM Sociālās iekļaušanas politikas departamenta ieteikumi, kas balstīti uz darba pieredzi un informāciju.

<ul style="list-style-type: none"> • Veikti pasākumi, lai atvieglotu pārvietošanos pa ēku. 	<ul style="list-style-type: none"> • Margas visām kāpnēm. • Lifts. • Viegli atverami rokturi.
<ul style="list-style-type: none"> • Objekta funkciju izmantošana neprasa īpašas zināšanas. 	<ul style="list-style-type: none"> • Nav nepieciešamas īpašas zināšanas, piemēram, noteiktas IT programmas lietošanā. • Ja tiek izmantoti IT risinājumi, tiek piedāvātas alternatīvas vai ir iespējams saņemt palīdzību.
<ul style="list-style-type: none"> • Pārvietošanās ārpus ēkām nerada problēmas vecākiem cilvēkiem. 	<ul style="list-style-type: none"> • Ja objekta tuvumā ir regulējams brauktuves šķērsojums, nepieciešams pietiekami ilgs zaļais signāls.

*Vecāka gadagājuma cilvēkiem
piemērotas sēdvietas*
Autors: Kristaps Petermanis

Kā pārbaudīt, vai es ievēroju HP VI savā projektā?

Kā pārbaudīt, vai es ievēroju HP VI savā projektā?

Ja esat aizpildījis projekta iesnieguma veidlapu vai jau sācis īstenot projektu, paredzot, ka projektā tiks nodrošinātas vienlīdzīgas iespējas neatkarīgi no dzimuma, vecuma un invaliditātes, piedāvājam jums šajā apakšnodaļā pārlicināties par to, vai esat veicis visus nepieciešamos priekšdarbus veiksmīgai vienlīdzīgu iespēju nodrošināšanai.

Divi soļi līdz pārlicībai

1. solis. Izvēlieties rokasgrāmatas sadaļu “ESF projekts” vai “ERAF projekts” atkarībā no tā, uz kura struktūrfonda līdzfinansējumu esat pieteicies vai plānojat pieteikties.

2. solis. Ja esat izvēlējis sadaļu “ESF projekts”:

- izlasiet jautājumus ailē “Kontroljautājums”;
- analizējiet minēto jautājumu pēc ailē “Atbilstība HP VI aspektam” minētajiem aspektiem (dzimumu līdztiesība, novecošanās un personu ar funkcionāliem traucējumiem tiesības);
- ja uz jautājumu varat atbildēt ar “jā” kādā no ailē “Atbilstība HP VI aspektam” minētajiem aspektiem, tad atzīmējiet simbolu .

Minētais simbols jāatzīmē ailē “Atbilstība HP VI aspektam” pie konkrētā aspekta, kuru esat nodrošinājis, – vienlīdzīgas iespējas neatkarīgi no dzimuma, vecuma un/vai invaliditātes;

- kad visas ailes aizpildītas, novērtējiet, kuri no aspektiem ir ievēroti galvenokārt un vai kāds no aspektiem nav atstāts neievērots. Vēlams, lai simbols būtu atzīmēts pretī visiem ailē “atbilstība HP VI aspektam” minētajiem aspektiem.

Piemērs, kas ļauj atbildēt uz kontroljautājumu “Ir konstatētas būtiskākās problēmas, kuras var risināt projekts” ar atbildi “Jā” visos ailē “Atbilstība HP VI aspektam” norādītajos aspektos.

Esmu savā projektā analizējis mērķgrupas aktuālās problēmas, kuras ar projektā plānoto aktivitāšu palīdzību esmu iecerējis atrisināt, no visiem trīs aspektiem: esmu atklājis, ka pagastā, kurā īstenoju projektu, zivju apstrādes uzņēmumā, kas pagastā nodrošina lielāko daļu darbavietu, 85% vīriešu ieņem vadošos amatus, bet sievietes strādā ne tik kvalificētus darbus (– dzimumu līdztiesības aspekts). Tāpat problēmsituācijas analīze liecina par to, ka 72% no zivju apstrādes uzņēmumā strādājošajiem ir pirmspensijas vecumā un lielākajai daļai no viņiem ir ilgstošas veselības problēmas, kas netiek risinātas mazo ienākumu dēļ (– novecošanās aspekts). Piedevām statistikas datu analīze liecina par to, ka pagastā ilgstošā bezdarbnieka statusā ir septiņas personas ar invaliditāti, tostarp trīs ar kustību traucējumiem, viena ar dzirdes traucējumiem un divas ar garīga rakstura traucējumiem; šīs personas pēc pārkvalifikācijas varētu nodarbināt zivju apstrādes uzņēmumā (– personu ar funkcionāliem traucējumiem tiesību aspekts).

2. solis. Ja esat izvēlējies sadaļu "ERAF un KF projekts":

- izlasiet jautājumus ailē "Kontroljautājums";
- izvēloties apakšsadaļu "Vai es ievēroju vienlīdzīgas iespējas neatkarīgi no invaliditātes?", analizējiet minēto jautājumu pēc ailē "Pielāgots personām ar funkcionāliem traucējumiem" minētajiem funkcionālo (redzes, dzirdes, kustību un garīga rakstura) traucējumu veidiem.

Ja uz jautājumu varat atbildēt ar "jā" kādā no ailē "Pielāgots personām ar funkcionāliem traucējumiem" minētajiem funkcionālo traucējumu veidiem, tad atzīmējiet ar simbolu .

Minētais simbols jāatzīmē vienā, divos, trīs vai visos četros ailē "Pielāgots personām ar funkcionāliem traucējumiem" norādītajos funkcionālo traucējumu veidos;

- izvēloties apakšsadaļas "Vai es ievēroju vienlīdzīgas iespējas neatkarīgi no vecuma?" un "Vai es ievēroju vienlīdzīgas iespējas neatkarīgi no dzimuma?", ailē "Izpildīts" atzīmējiet simbolu , ja uz jautājumu varat atbildēt ar "jā";
- kad visas ailes aizpildītas, novērtējiet, kuri no aspektiem ir ievēroti galvenokārt un vai kāds no aspektiem nav atstāts neievērots. Vēlams, lai simbols būtu atzīmēts pretī visiem ailē "Pielāgots personām ar funkcionāliem traucējumiem" minētajiem funkcionālo traucējumu veidiem" vai pretī visiem jautājumiem ailē "Izpildīts".

Lai veicas vienlīdzīgu iespēju nodrošināšanā!

- Vai es ievēroju vienlīdzīgas iespējas neatkarīgi no dzimuma, vecuma un invaliditātes?

KONTROLJAUTĀJUMS	Atbilstība HP VI aspektam		
	Dzimumu līdztiesība	Aktīvā novecošanās	Personu ar funkcionāliem (kustību, redzes, dzirdes, garīga rakstura) traucējumiem tiesības
Situācijas izpēte un analīze			
Ir veikta situācijas izpēte un analīze no dzimuma, vecuma un invaliditātes perspektīvas.			
Ir iegūta informācija no kompetentām nevalstiskajām organizācijām, ekspertiem, mērķauditorijas pārstāvjiem vai citām organizācijām un personām.			
Ir konstatētas būtiskākās problēmas, kuras var risināt projekts.			
Ir sniegts mērķgrupas raksturojums pēc dzimuma, vecuma un invaliditātes veida.			
Pasākumu plānošana vienlīdzīgu iespēju ievērošanai			
Tiks īstenoti pasākumi, kas mazinās atšķirības starp sievietēm un vīriešiem, dažādu vecuma grupu personām vai personām ar funkcionāliem traucējumiem problemātiskajās jomās vai nozarēs.			
Tiks īstenoti pasākumi, kas atrisinās visas vai daļu problēmu, ar kurām īpaši saskaras noteiktas personas, kas pieder pie noteikta dzimuma, vecuma grupas vai kam ir kāds no funkcionālo traucējumu veidiem.			
Projekta iesnieguma veidlapas aizpildīšana (potenciālajiem projektu iesniedzējiem)			
Situācijas analīze, pasākumu apraksts vai cita uz HP VI attiecināmā informācija ir ietverta šādās projekta iesnieguma veidlapas sadaļās:			
• “Saskaņa ar horizontālo prioritāti “Vienlīdzīgas iespējas””			
• “Kopsavilkums par ES fonda projekta ietvaros veicamajām darbībām”			
• “Projekta nepieciešamības pamatojums”			
• “Konstatētās problēmas apraksts”			
• “Izvēlētās problēmas risinājuma apraksts”			
• “Plānoto projekta aktivitāšu apraksts”			
• “Projekta tiešās mērķauditorijas skaits un raksturojums”			
• “Uzturēšanas pēc projekta pabeigšanas apraksts”			

• Vai es ievēroju vienlīdzīgas iespējas neatkarīgi no *invaliditātes*?

KONTROLJAUTĀJUMS	Pielāgots personām ar funkcionāliem traucējumiem			
	Kustību	Redzes	Dzirdes	Garīga rakstura
Piekļūšana ēkai un ieeja				
1. Vai persona ar funkcionāliem traucējumiem var novietot automašīnu blakus jūsu ēkām?				
2. Vai pie ieejas ir viegli pamanāmi un saprotami apzīmējumi (piktogrammas)?				
3. Vai persona ar funkcionāliem traucējumiem var iekļūt jūsu ēkā no sabiedriskā transporta pieturvietas?				
4. Vai ir viegli atrast ieeju ēkā no ielas vai automašīnu stāvvietas?				
5. Vai ieeja ēkā ir pietiekami plata visiem lietotājiem (vismaz 90 cm plata)?				
6. Vai ieejas durvis ir atšķirīgā krāsā nekā sienas un logi?				
7. Vai ieejas durvis ir ielas līmenī?				
8. Vai pie ieejas ir uzbrauktuve/panduss?				
9. Vai durvis ir viegli atvērt vismaz 90 grādu leņķī?				
10. Vai durvīm ir fiksējošs mehānisms un durvju furnitūra ir vienkārša?				
11. Vai pie ieejas ir starptautiski pieņemtais vides pieejamības simbols (ja vide ir pieejama)?				
12. Vai pie ieejas ir zvana poga (ne augstāk kā 120 cm no grīdas līmeņa), ja personai ar funkcionāliem traucējumiem nav iespējams ēkā iekļūt patstāvīgi?				
13. Vai ir nodrošināts personāls, kas palīdz iekļūt ēkā?				
14. Vai ir norāde par alternatīvas ieejas atrašanos, ja persona ar funkcionāliem traucējumiem nevar patstāvīgi iekļūt ēkā?				
15. Vai informācija pie ieejas ir labi saskatāma – palielinātā šriftā un/vai Braila rakstā?				

KONTROLJAUTĀJUMS	Pielāgots personām ar funkcionāliem traucējumiem			
	Kustību	Redzes	Dzirdes	Garīga rakstura
Pārvietošanās ēkā un telpās				
1. Vai telpu izvietojums ir saprotams un ir norādes par telpu atrašanos palielinātā šriftā un labi saskatāmās vietās?				
2. Vai telpā ir pieejama audiālā informācija?				
3. Vai telpās ir nodrošināta vizuālā informācija?				
4. Vai apgaismojums visās ēkas telpās un gaitenīs ir tik labs, cik vien iespējams?				
5. Vai ir nodrošināts lifts vai pacelājs, ja ēkā ir vairāki stāvi?				
6. Vai grīdas, sienas, griesti un durvis ir atšķirīgā krāsā?				
7. Vai grīdas pārklāji ir nostiprināti, un vai grīda ir no neslidoša materiāla?				
Pielāgojumu izmantošana				
1. Vai jūsu personāls zina, kā efektīvi apkalpot personas ar funkcionāliem ar traucējumiem?				
2. Vai visi apmeklētāji var aizsniegt preces un saņemt informāciju un pakalpojumus?				
3. Vai ir pieejami sēdekļi, ja tas ir nepieciešams?				
4. Vai ēkā ir publiskā tualete, un vai tā ir pielāgota personām ar funkcionāliem traucējumiem?				

- **Vai es ievēroju vienlīdzīgas iespējas neatkarīgi no vecuma?**

KONTROLJAUTĀJUMS	IZPILDĪTS
Ēkas un apkārtējā vide (ielas, ietves un sabiedriskais transports), IKT risinājumi	
1. Objektā ir skaidras un viegli uztveramas norādes.	
2. Objektā ir pieejamas sēdvietas gados vecākiem apmeklētājiem.	
3. Veikti pasākumi, lai atvieglotu pārvietošanos pa ēku.	
4. Objekta funkciju izmantošana neprasa īpašas zināšanas.	
5. Pārvietošanās ārpus ēkām nerada problēmas gados vecākiem cilvēkiem.	

• Vai es ievēroju vienlīdzīgas iespējas neatkarīgi no dzimuma?

KONTROLJAUTĀJUMS	IZPILDĪTS
Iekļūšana un pārvietošanās ēkās	
1. Objekts ir brīvi pieejams personām ar bērnu ratiņiem, īpaši izvērtējot turpmāk minēto pielāgojumu nepieciešamību: a) uzbrauktuves bērnu ratiņiem, to slīpums ir piemērots; b) pietiekami platas durvju vērtnes bērnu ratiņiem, pareizs to vēršanās virziens; c) liftā iespējams iebraukt ar bērnu ratiņiem; d) automātiskās durvis, tostarp lifta durvis, ar pietiekami ilgu fiksēšanās laiku.	
2. Ja objektā nav iespējams viegli iekļūt vai pārvietoties ar bērnu ratiņiem, ir a) norādes, kā izsaukt personālu, lai iekļūtu objektā; b) droša vieta bērnu ratiņu atstāšanai, vēlams, ar iespēju tos pieslēgt.	
3. Vieta bērnu pārtīšanai, kas ir pieejama abu dzimumu vecākiem.	
4. Informācija par objektā sniegto pakalpojumu atvieglo pieejamību un priekšrocības to saņemšanā noteiktām sabiedrības grupām.	
5. Saprātīgi pasākumi apmeklētāju bērnu uzturēšanās iestādē atvieglošanai, piemēram, rotaļu stūrītis vai rotaļu istaba.	
Apkārtējās vides pieejamība (ielas, ietves, sabiedriskais transports)	
6. Sabiedriskā transporta pieturvietas, īpaši izvērtējot tālāk minēto pielāgojumu nepieciešamību: a) piemērota augstuma ietve vismaz pie vienām durvīm, lai ērti iebrauktu transportā; b) sabiedriskā transporta apstāšanās iespējami tuvāk pieturvietas apmalei, lai būtu vieglāk iekļūt transportlīdzeklī ar bērnu ratiņiem.	
7. Ja iespējams, pieturvietas ir pārvietotas tuvāk sabiedriskiem objektiem, lai, izkāpjot no sabiedriskā transporta, nav jāšķērso brauktuve.	
8. Gājēju pārejas ir izvietotas atbilstoši gājēju plūsmai, samazinot risku, ka personas, īpaši bērni, brauktuvi šķērso tam nepiemērotā vietā, tās ir apriņķotas ar luksoforu, ir apgaismotas tumšajā diennakts laikā.	
9. Pārvietošanās pa teritoriju, īpaši izvērtējot šādu pasākumu nepieciešamību: a) piemērotas uzbrauktuves uz ietvēm; b) pastāv vismaz viens ceļš uz objektu, kur nav kāpņu. Ir izvietotas atbilstošas norādes; c) celiņu slīpums un platums ir piemērots bērnu ratiņiem; d) kāpnes ir pielāgotas bērnu ratiņiem.	
10. Brauktuvi šķērsošana ir droša, īpaši izvērtējot šādu pasākumu nepieciešamību: a) drošības barjeras ir izvietotas vietās, kur transports īpaši apdraud gājējus, un tā, lai starp tām var ērti izbraukt ar bērnu ratiņiem; b) luksofora zaļais signāls deg pietiekami ilgi, lai varētu šķērsot brauktuves.	

Informācijas resursi

VI neatkarīgi no dzimuma jomā:

- Centrālā statistikas pārvalde. Sievietes un vīrieši Latvijā 2008. Rīga, 2008.
- Centrālā statistikas pārvalde. Datu bāze tiešsaistē, datu meklēšanas iespēja: <http://data.csb.gov.lv/dialog/searchpxu.asp>, kategorizēti dati: <http://www.csb.gov.lv/csp/content/?cat=355>.
- Interneta lapa “Eiropas Sociālais fonds labklājības nozarē”, sadaļā “ESF pētījumi”, <http://sf.lm.gov.lv/esf>, ir pieejami pētījumi dzimumu līdztiesības jomā:
 - ✓ “Dzimumu līdztiesības aspekti darba tirgū”,
 - ✓ “Cilvēkresursi mašīnbūves un metālapstrādes nozarē”,
 - ✓ “No ieslodzījuma atbrīvoto iespējas darba tirgū”,
 - ✓ “Darba algas un to ietekmējošie faktori”,
 - ✓ “Iespējas saskaņot ģimenes un darba dzīvi Ogres novadā”,
 - ✓ “Darba tirgus problēmas reģionos”,
 - ✓ “Bezdarba un sociālās atstumtības iemesli un ilgums”.
- Labklājības ministrijas interneta lapas sadaļa “Nozaru politika/Dzimumu līdztiesība/Situācija Latvijā”, <http://www.lm.gov.lv/text/216>.
- Īpaši – Eiropas Komisija. Ziņojums “Sieviešu un vīriešu līdztiesība – 2008. gads”. Labklājības ministrijas interneta lapas sadaļa “Nozaru politika/Dzimumu līdztiesība/Publikācijas”, <http://www.lm.gov.lv/text/298>.
- Labklājības ministrijas interneta lapas sadaļa “Sociālā iekļaušana/Dzimumu līdztiesība/Situācija Latvijā”, <http://www.lm.gov.lv/text/216>, Sociālā iekļaušana.
- Labklājības ministrijas interneta lapas sadaļa “Nozaru politika/Dzimumu līdztiesība/Situācija Latvijā”, <http://www.lm.gov.lv/text/216>, Vienlīdzīgas iespējas cilvēkiem ar invaliditāti.
- *Ad hoc* Working Group of Member States on Gender Equality and Gender Mainstreaming. *The Principle of Gender Equality in the New ESF programmes (2007–2013)*. June 2006, http://ec.europa.eu/employment_social/equal/news/200606-reflection-notes_en.cfm.

VI neatkarīgi no vecuma jomā:

- EK “Zaļā grāmata” jauna solidaritāte paaudžu starpā saistībā ar demogrāfiskām izmaiņām (2005. gada martā).
- Latvijas Republikas ziņojums par ANO 2002. gada Starptautiskā Madrides rīcības plāna novocošanās jautājumus ieviešanu Latvijā.
- *Help the Aged* mājas lapa: <http://www.helptheaged.org.uk/en-gb>.
- Starptautiskās aktīvās novecošanās padomes (International Council on Active Aging) mājas lapa: <http://www.icaa.cc/aboutus.htm>.
- Interneta lapā “Eiropas Sociālais fonds labklājības nozarē”, sadaļā “ESF pētījumi”, <http://sf.lm.gov.lv/esf>, īpaši šādi pētījumi novecošanās jomā:
 - ✓ “Sociālās atstumtības aspektu analīze pirmspensijas vecuma iedzīvotāju veiksmīgai integrācijai darba tirgū”,
 - ✓ “Bezdarba un sociālās atstumtības iemesli un ilgums”, “Optimāla, nodarbinātību veicinoša nodokļu un pabalstu sistēma”, “Demogrāfiskā attīstība Latvijā 21. gadsimta sākumā”.
 - ✓ “Iedzīvotāju novecošanās dinamika un diferenciācija Latvijā”,
 - ✓ “Skolēnu atbiršana pamatskolās. Problēmas risinājumi”,
 - ✓ “Savlaicīgu pamatizglītības apguvi traucējošo faktoru kopums”.

VI neatkarīgi no invaliditātes jomā:

- Apvienoto Nāciju organizācijas uzturētajā mājas lapā <http://www.un.org/esa/socdev/enable/designm/> atradīsiet plašu informāciju par vides pieejamības standartiem un labās prakses piemēriem Eiropas valstīs.
- Ar Ekonomikas ministrijas atbalstu Invalidu un viņu draugu apvienība “Apeirons” ir izveidojusi mājas lapu www.videspieejamiba.lv. Mājas lapu var izmantot visi, kas iesaistīti infrastruktūras veidošanā, – arhitekti, būvuzņēmumi, celtnieki un ikviens, kas vēlas veidot sev un visiem pārējiem cilvēkiem pieejamu vidi.

- Invalīdu un viņu draugu apvienības “Apeirons” mājas lapa: <http://www.apeirons.lv>.
- Ekonomikas ministrijas mājas lapa: <http://www.em.gov.lv>.
- <http://www.freedomscientific.com> – informācija par IT piedāvājumu redzes invalīdiem internetā.
- Konsultācijas un informācija par datortehnikas pielāgošanu Invalīdu un viņu draugu apvienībā “Apeirons”: <http://www.apeirons.lv>.
- Latvijas Neredzīgo biedrības mājas lapa: <http://www.lnbc.lv>.
- Latvijas Nedzirdīgo savienības mājas lapa: <http://www.lns.lv>.
- Sociālās integrācijas centra mājas lapa: <http://www.siva.gov.lv>.
- <http://www.nngroup.com> – interneta mājas lapu pieejamība.
- <http://www.eumap.org> – par cilvēku ar garīga rakstura traucējumiem integrāciju darba tirgū.
- http://eur-lex.europa.eu/lv/dossier/dossier_29.htm – ceļošana un invaliditāte.
- <http://www.socialeconomy.eu.org/> – CREATING AN INCLUSIVE SOCIETY: MAINSTREAMING DISABILITY based on the Social Economy example.
- Interneta lapa “Eiropas Sociālais fonds labklājības nozarē”, sadaļa “ESF pētījumi”, http://sf.lm.gov.lv/esf/index.php?main_page_id=5&page_type=d_cat&second_page_id=31.
- Pētījumi invalīdu vienlīdzīgu iespēju jomā:
 - ✓ “Dators – mana virtuālā pasaule”, <http://anton.world.lv>,
 - ✓ “Cilvēku ar invaliditāti kā neizmantota darbaspēka potenciāla efektīva iesaiste Latvijas elektronikas un elektrotehnikas nozares ražošanas uzņēmumos”, <http://www.letera.lv/pic/petijumsletera.pdf>,
 - ✓ Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūta 2003. gadā veiktais pētījums “Sociālās atstumtības varbūtība un tās iemesli bezdarba riska apdraudētajām iedzīvotāju grupām”,
 - ✓ “Personu ar garīgiem traucējumiem un psihiskām slimībām nodarbinātības iespēju sekmēšana Latvijā. Konceptuālie risinājumi”. Eiropas Kopienas iniciatīvas EQUL projekts, 2007,
 - ✓ LU pētījums “Invalīdu zemā nodarbinātības līmeņa iemesli un problēmu risinājumi”, <http://sf.lm.gov.lv/>,
 - ✓ „Invalīdu riteņkrēslu lietotāju integrācija darba tirgū”, *Baltic Institute of Social Sciences*, 2006.
- Projekti invalīdu vienlīdzīgu iespēju jomā:
 - ✓ EQUAL projekts “Invalīdu nodarbinātības veicināšana” (pasūtītājs – SIA “Tilde”, sadarbības partneri – Latvijas Neredzīgo biedrība un Sociālās Integrācijas centrs valsts aģentūras “Sociālās integrācijas centrs”, <http://www.sic.gov.lv>,
 - ✓ ESF projekts “E-vide: vienlīdzībai, iespējām, darbam!”, www.apeirons.lv,
 - ✓ “Datoru pieejamības uzlabošana cilvēkiem ar īpašām vajadzībām”. Autors – Invalīdu un viņu draugu apvienība “Apeirons”,
 - ✓ Leonardo da Vinči programmas projekts “Iespēja, nevis nespēja nodarbinātībā” (Ability not Disability in Employment), <http://ande.isma.lv/Annex/>.

Pielikums

Pielikumā pievienots būvniecību regulējošo Latvijas Republikas normatīvo aktu saraksts ar atsevišķiem izvilkumiem attiecībā uz vides pieejamību.

Būvniecību regulējošo Latvijas Republikas normatīvo aktu saraksts

Pieņemšanas datums	Pieņēma	Akta veids	Nr.	Normatīvā akta nosaukums	Spēkā stāšanās datums
10.08.95.	S	L	—	Būvniecības likums	13.09.95.
13.03.08.	S	L	—	Ēku energoefektivitātes likums	16.04.08.
01.04.97.	MK	N	112	Vispārīgie būvnoteikumi	01.07.97.
09.07.03.	MK	R	434	Par Latvijas Būvniecības padomi	09.07.03.
25.06.96.	MK	N	225	Latvijas Būvniecības padomes nolikums	03.07.96.
25.06.97.	MK	le	2	Būvvaldes paraugnolikums	02.07.97.
04.12.07.	MK	N	831	Valsts būvinspekcijas nolikums	01.01.08.
08.07.03.	MK	N	383	Noteikumi par būvprakses un arhitekta prakses sertifikātu piešķiršanu, reģistrēšanu un anulēšanu	19.07.03.
30.04.01.	MK	N	181	Būvizstrādājumu atbilstības novērtēšanas kārtība reglamentētajā sfērā	05.05.01.
03.07.07.	MK	N	457	Noteikumi par Eiropas tehnisko apstiprinājumu	10.07.07.
07.11.95.	MK	N	324	Noteikumi par kārtību, kādā organizējami būvprojektu un teritoriālpārplānošanas projektu skicē konkursi	16.11.95.
28.06.05.	MK	N	453	Būvkomersantu reģistrācijas noteikumi Regulations for the Registration of Construction Merchants	01.07.05.
28.06.05.	MK	N	454	Noteikumi par civiltiesiskās atbildības obligāto apdrošināšanu būvniecībā	01.07.05.
22.05.07.	MK	N	331	Paredzētās būves publiskās apspriešanas kārtība	26.05.07.
22.04.03.	MK	N	190	Valsts aizsardzības būvju būvniecības kārtība	26.04.03.
05.12.06.	MK	N	983	Būvniecības informācijas sistēmas noteikumi	07.12.06.
PLĀNOŠANA					
22.05.02.	S	L	—	Teritorijas plānošanas likums	26.06.02.
05.02.97.	S	L	—	Aizsargioslu likums	11.03.97.
21.03.02.	S	L	—	Reģionālās attīstības likums	23.04.02.

19.10.04.	MK	N	883	Vietējās pašvaldības teritorijas plānošanas noteikumi	04.11.04.
28.12.04.	MK	N	1069	Noteikumi par ārējo inženierkomunikāciju izvietojumu pilsētās, ciemos un lauku teritorijās	01.04.05.
10.10.06.	MK	N	833	Ekspluatācijas aizsargjoslu noteikšanas metodika gar ūdensvadu un kanalizācijas tīkliem	13.10.06.
PROJEKTĒŠANAS SAGATAVOŠANA					
27.11.01.	MK	N	495	Noteikumi par Latvijas būvnormatīvu LBN 002-01 "Ēku norobežojošo konstrukciju siltumtehnika"	01.01.03.
23.08.01.	MK	N	376	LBN 003-01 Būvklimatoloģija	01.09.01.
02.05.00.	MK	N	168	LBN 005-99 Inženierizpētes noteikumi būvniecībā	01.06.00.
27.03.01.	MK	N	142	LBN 006-01 Būtiskās prasības būvēm	31.03.01.
29.04.04.	MK	N	468	LBN 016-03 Būvakustika	01.07.04.
PROJEKTĒŠANA					
31.10.95.	MK	N	318	LBN 201-96 Ugunsdrošības normas	09.11.95.
11.12.07.	MK	N	866	LBN 201-07 Būvju ugunsdrošība	01.03.08.
14.08.01.	MK	N	370	LBN 202-01 Būvprojekta saturs un noformēšana	01.11.01.
23.12.97.	MK	N	451	LBN 203-97 Betona un dzelzsbetona konstrukciju projektēšanas normas	01.05.98.
21.04.98.	MK	N	139	LBN 205-97 Mūra un stiegrota mūra konstrukciju projektēšanas normas	01.05.98.
13.04.99.	MK	N	140	LBN 206-99 Koka konstrukciju projektēšanas normas	01.07.99.
18.12.01.	MK	N	520	LBN 207-01 Ģeotehnika. Būvju pamati un pamatnes	01.01.02.
21.07.08.	MK	N	567	LBN 208-08 Publiskas ēkas un būves	01.09.08.
20.10.98.	MK	N	409	LBN 211-98 Daudzstāvu daudzdzīvokļu dzīvojamie nami	01.01.99.
27.05.03.	MK	N	284	LBN 214-03 Ģeotehnika. Pāļu pamati un pamatnes	01.07.03.
21.07.98.	MK	N	256	LBN 221-98 Ēku iekšējais ūdensvads un kanalizācija	01.08.98.
01.02.00.	MK	N	38	LBN 222-99 Ūdensapgādes ārējie tīkli un būves	01.06.00.
15.06.99.	MK	N	214	LBN 223-99 Kanalizācijas ārējie tīkli un būves	01.10.99.
23.08.05.	MK	N	631	Noteikumi par Latvijas būvnormatīvu LBN 224-05 "Meliorācijas sistēmas un hidrotehniskās būves"	01.09.05.

17.10.06.	MK	N	852	Noteikumi par Latvijas būvnormatīvu LBN 229-06 "Hidroelektrostaciju hidrotehniskās būves"	01.01.07.
23.09.03.	MK	N	534	LBN 231-03 Dzīvojamo un publisko ēku apkure un ventilācija	01.01.04.
29.04.03.	MK	N	229	LBN 241-03 Iekšējās gāzesvadu sistēmas un gāzes iekārtas	01.06.03.
29.10.02.	MK	N	485	LBN 242-02 Gāzes sadales un lietotāju ārējie tīkli	01.12.02.
16.10.07.	MK	N	709	Noteikumi par Latvijas būvnormatīvu LBN 261-07 "Ēku iekšējo elektroinstalāciju izbūve"	01.01.08.
04.04.06.	MK	N	257	Noteikumi par Latvijas būvnormatīvu LBN 262-05 "Elektronisko sakaru tīkli"	08.04.06.
19.12.06.	MK	N	1014	Noteikumi par Latvijas būvnormatīvu LBN 501-06 "Būvizmaksu noteikšanas kārtība"	01.01.07.
18.06.02.	MK	N	235	Noteikumi par maģistrālo cauruļvadu projektēšanu, būvniecību un atbilstības novērtēšanu	01.09.02.
27.12.02.	MK	N	596	Higiēnas prasības izglītības iestādēm, kas īsteno pirmsskolas izglītības programmas	08.01.03.
19.12.00.	MK	N	439	Higiēnas prasības publiskas lietošanas pirtīm	19.12.00.
12.12.00.	MK	N	431	Higiēnas prasības sociālās aprūpes institūcijām	01.01.01.
11.04.00.	MK	N	137	Higiēnas prasības dienesta viesnīcām	01.09.00.
BŪVDARBI					
13.04.04.	MK	N	299	Noteikumi par būvju pieņemšanu ekspluatācijā	01.05.04.
10.02.04.	MK	N	168	LBN 303-03 Būvuzraudzības noteikumi	20.02.04.
25.06.03.	MK	N	342	LBN 304-03 Būvdarbu autoruzraudzības noteikumi	01.07.03.
06.11.01.	MK	N	466	LBN 305-01 Ģeodēziskie darbi būvniecībā	01.01.02.
07.06.05.	MK	N	395	Noteikumi par Latvijas būvnormatīvu LBN 310-05 "Darbu veikšanas projekts"	01.11.05.
ĪPAŠIE NOTEIKUMI ATSEVIŠĶĀM BŪVĒM					
08.11.05.	MK	N	841	Elektroapgādes būvju būvniecības kārtība	01.12.05.
25.04.06.	MK	N	319	Noteikumi par hidroelektrostaciju hidrotehnisko būvju valdītāja civiltiesiskās atbildības obligāto apdrošināšanu	01.06.06.
07.12.00.	S	L	—	Par hidroelektrostaciju hidrotehnisko būvju drošumu	01.04.01.
28.10.97.	MK	N	363	Ostu hidrotehnisko būvju speciālie būvnoteikumi	01.11.97.
02.01.08.	MK	N	3	Dzelzceļa būvnoteikumi	07.02.08.
19.12.06.	MK	N	1018	Meliorācijas sistēmu un hidrotehnisko būvju būvniecības kārtība	23.12.06.
18.12.07.	MK	N	912	Ūdensapgādes, notekūdeņu savākšanas un attīrīšanas būvju būvniecības kārtība	23.12.07.

10.04.01.	MK	N	163	Noteikumi par iekārtām, kurās tiek izmantots gāzveida kurināmais	19.04.01.
30.05.06.	MK	N	424	Hidroelektrostaciju hidrotehnisko būvju drošuma sertifikātu izsniegšanas un anulēšanas kārtība	01.06.06.
02.10.01.	MK	N	421	Noteikumi par darba vietu aprīkošanu uz ceļiem	11.10.01.
23.10.01.	MK	N	446	Būvnoteikumi darbiem autoceļu tīklā	27.10.01.
04.04.06.	MK	N	256	Elektronisko sakaru tīklu ierīkošanas un būvniecības kārtība	08.04.06.
EKSPLUATĀCIJA					
16.10.01.	MK	N	444	LBN 405-01 Būvju tehniskā apsekošana	20.10.01.
CITI SAISTOŠI DOKUMENTI					
12.02.92.	MP	L	–	Par kultūras pieminekļu aizsardzību	11.03.92.
08.08.96.	S	L	–	Par atbilstības novērtēšanu	03.09.96.
14.10.98.	S	L	–	Standartizācijas likums	11.11.98.
18.03.99.	S	L	–	Patērētāju tiesību aizsardzības likums	15.04.99.
17.04.00.	S	L	–	Preču un pakalpojumu drošuma likums	01.05.00.
20.06.00.	S	L	–	Likums par atbildību par preces un pakalpojuma trūkumiem	19.07.00.
20.06.01.	S	L	–	Darba aizsardzības likums	01.01.02.
29.05.03.	S	L	–	Rīgas vēsturiskā centra saglabāšanas un aizsardzības likums	26.06.03.
26.08.03.	MK	N	474	Noteikumi par kultūras pieminekļu uzskaiti, aizsardzību, izmantošanu, restaurāciju, valsts pirkuma tiesībām un vidi degradējoša objekta statusa piešķiršanu	30.08.03.
09.11.04.	MK	N	916	Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijas nolikums	13.11.04.
23.03.99.	MK	N	120	Kārtība, kādā izbeidzama Latvijas PSR normatīvo aktu piemērošana	27.03.99.
21.05.02.	MK	N	194	Izglītības programmu minimālās prasības arhitekta profesionālās kvalifikācijas iegūšanai	19.06.02.
25.02.03.	MK	N	92	Darba aizsardzības prasības, veicot būvdarbus	01.03.03.
16.06.98.	MK	N	222	Noteikumi par vienoto ekonomiskās informācijas klasifikācijas sistēmu	20.06.98.
12.07.05.	MK	N	507	Noteikumi par arhitektu izglītību un profesionālo kvalifikāciju apliecinājošiem dokumentiem, kurus atzīst, piemērojot speciālo profesionālās kvalifikācijas atzīšanas sistēmu	16.07.05.

WWW.LIKUMI.LV

Saskaņā ar Administratīvā procesa likuma spēkā stāšanās likuma 17. panta otro daļu šādi normatīvie akti ar 2006. gada 1. janvāri ir zaudējuši spēku:

29.06.92.	ACM	P	61	LBN 000 Būvnormatīvu saraksts	29.06.92.
27.02.92.	ACM	P	18	LBN 001 Būvnormatīvu pamatnolikums	01.03.92.
28.12.92.	ACM	P	118	LBN 100 Teritoriālpārveidošana. Pilsētu un pagastu izbūve	28.12.92.
28.12.92.	ACM	P	118	LBN 101 Pagaidu instrukcija par pagasta vai pilsētas izbūves ģenerālpārveidošanu	28.12.92.
03.05.93.	ACM	P	50	LBN 209 Instrukcija ģimenes māju un zemnieku sētu projektēšanai	03.05.93.
30.07.93.	ACM	P	87	LBN 210 Pagaidu noteikumi siltumvadu izolācijai	01.10.93.
05.07.93.	ACM	P	76	LBN 401 Dzīvojamo māju kapitālā un kārtējā remonta noteikumi	05.07.93.
05.07.93.	ACM	P	76	LBN 402 Dzīvojamo māju tehniskās ekspluatācijas noteikumi	05.07.93.

Saīsinājumi:

S – Saeima

MK – Ministru kabinets

EM – Ekonomikas ministrija

SM – Satiksmes ministrija

ZM – Zemkopības ministrija

MP – Ministru padome

ACM – Arhitektūras un celtniecības ministrija

L – likums

N – noteikumi

R – rīkojums

le – ieteikumi

P – pavēle

Avots: <http://www.em.gov.lv>

Izvilumi no būvniecību regulējošajiem Latvijas Republikas normatīvajiem aktiem attiecībā uz vides pieejamību personām ar funkcionāliem traucējumiem

BŪVNICĪBAS LIKUMS

Spēkā no 13.09.1995.

1. pants.

27) vides pieejamība – iespēja cilvēkiem ar kustību, redzes vai dzirdes traucējumiem pārvietoties vidē atbilstoši plānotajai būves funkcijai.

3. pants.

(3) Būve projektējama un būvējama tā, lai nodrošinātu vides arhitektonisko kvalitāti, vides pieejamību, dabas resursu racionālu izmantošanu.

23. pants.

(1) Visiem būvniecības dalībniekiem jāievēro Latvijas nacionālo standartu un Eiropas tehnisko apstiprinājumu prasības, ja tas paredzēts likumos vai Ministru kabineta noteikumos.

29. pants.

(3) Būvniecības, arī vides pieejamības kontroles tiesības valsts un pašvaldību būvinspektoriem piešķir, reģistrē un atsauc Ekonomikas ministrija.

LIKUMS "PAR KULTŪRAS PIEMINEKĻU AIZSARDZĪBU"

Spēkā no 11.03.1992.

3. pants. Aizliegums iznīcināt, pārvietot un pārveidot kultūras pieminekļus

Kultūras pieminekļus ir aizliegts iznīcināt. Nekustamos kultūras pieminekļus drīkst pārvietot vai pārveidot tikai izņēmuma gadījumā ar Kultūras ministrijas Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijas (turpmāk – Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcija) atļauju. Kultūras pieminekļa pārveidošana vai tā oriģinālo daļu aizstāšana ar jaunām daļām pieļaujama tikai tad, ja tā ir vienīgā iespēja, kā saglabāt pieminekli, vai arī tad, ja pārveidojuma rezultātā nepazeminās pieminekļa kultūrvēsturiskā vērtība.

(1995. gada 9. februāra likuma redakcijā, kas spēkā no 11.03.95.)

21. pants. Kultūras pieminekļu izpētes, konservācijas, restaurācijas un remonta darbu veikšanas kārtība

Kultūras pieminekļi konservējami, restaurējami un remontējami tikai ar Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijas rakstveida atļauju un tās kontrolē.

Kultūras pieminekļu izpētes darbus, kas var novest pie kultūras pieminekļa pārveidošanas, arī arheoloģisko izpēti, drīkst veikt tikai ar Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijas rakstveida atļauju un tās kontrolē.

22. pants. Kultūras pieminekļu saglabāšana, veicot celtniecības un citus darbus

Pirms celtniecības, meliorācijas, ceļu būves, derīgo izrakteņu ieguves un citu saimniecisko darbu uzsākšanas šo darbu veicējam jānodrošina kultūras vērtību apzināšana paredzamo darbu zonā. Fiziskajām un juridiskajām personām, kas saimnieciskās darbības rezultātā atklāj arheoloģiskus vai citus objektus ar kultūrvēsturisku vērtību, par to nekavējoties jāziņo Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijai un turpmākie darbi jāpārtrauc.

01.04.1997. MINISTRU KABINETA NOTEIKUMI NR.112 "VISPĀRĪGIE BŪVNOTEIKUMI"

Spēkā no 01.07.1997.

21. Rekonstrukcija – būves vai tās daļas pārbūve, mainot būves vai tās daļas apjomu un mainot vai saglabājot funkciju, vai funkcijas maiņa, nemainot apjomu.

(MK 06.09.2005. noteikumu nr. 685 redakcijā)

22. Renovācija – būves vai tās daļas remonts (kapitālais remonts), lai atjaunotu būvi vai tās daļu, nomainot nolietotošos nesošos elementus vai konstrukcijas, kā arī mērķtiecīgu funkcionālu vai tehnisku uzlabojumu ieviešana būvē, nemainot tās apjomu un funkciju.

(MK 06.09.2005. noteikumu nr. 685 redakcijā)

23. Restaurācija – būves vēsturiskā veidola atjaunošana, pamatojoties uz vēsturiskās informācijas zinātnisku izpēti.

37.2. Vienkāršota renovācija – būves vai tās daļas renovācija, neskarot nesošās būvkonstrukcijas, ēkas fasādi, koplietošanas telpas un koplietošanas inženierkomunikācijas.

37.3. Vienkāršota rekonstrukcija – būves vai tās daļas funkcijas (lietošanas veida) maiņa bez pārbūves.

(MK 06.09.2005. noteikumu nr. 685 redakcijā)

39.1. Būvvalde plānošanas un arhitektūras uzdevumā atbilstoši Latvijas būvnormatīviem nosaka vides pieejamības prasības (arī skaņas un vizuālā nodrošinājuma līmeni):

39.1.1. ēku un būvju teritoriju labiekārtojumam, piebraucamajiem ceļiem, ielām, ietvēm, gājēju celiņiem un gājēju pārejām, īpaši attiecībā uz iespēju pārvietoties no viena augstuma līmeņa uz citu un orientēties apbūvētajā vidē;

39.1.2. ieejām ēkās un būvēs, īpaši attiecībā uz iespēju pārvietoties no viena augstuma līmeņa uz citu;

39.1.3. iekštelpām, īpaši attiecībā uz iespēju pārvietoties no viena augstuma līmeņa uz citu;

39.1.4. iekštelpu iekārtojumam, īpaši invalīdiem paredzētajām sanitāri tehniskajām telpām, kā arī gaitenīem un evakuācijas ceļiem.

- 58.¹** Eiropas Savienības dalībvalstu nacionālo standartu un būvnormatīvu tehnisko prasību piemērošana ēkām, to daļām, būvkonstrukcijām un inženierkomunikācijām, kuru būvprojektēšanu nereglamentē Latvijas būvnormatīvi vai Eiropas Standartizācijas organizācijas standarti, atļauta, ja tas paredzēts būvprojektēšanas līgumā.
(MK 20.04.2004. noteikumu nr. 321 redakcijā ar grozījumiem, kas izdarīti ar MK 06.09.2005. noteikumiem nr. 685 un MK 26.06.2007. noteikumiem nr. 420)
- 58.²** Eiropas Savienības dalībvalstu nacionālo standartu un būvnormatīvu tehnisko prasību piemērošanu saskaņo ar pašvaldības būvvaldi. Nav pieļaujama vienlaikus vairāku Eiropas Savienības dalībvalstu nacionālo standartu vai būvnormatīvu piemērošana viena konstruktīvā elementa vai vienas inženiertehniskās sistēmas projektēšanā viena objekta būvprojektā.
(MK 20.04.2004. noteikumu nr. 321 redakcijā)
- 58.³** Par Eiropas Savienības dalībvalstu nacionālo standartu un būvnormatīvu tehnisko prasību piemērošanas pareizību atbild būvprojekta autors. Būvprojekta autors ir atbildīgs par Latvijas būvnormatīvu un Eiropas Savienības dalībvalstu nacionālo standartu un būvnormatīvu saskaņotu piemērošanu.
(MK 20.04.2004. noteikumu nr. 321 redakcijā)
- 58.⁴** Ja būvprojektā piemērotas Eiropas Savienības dalībvalstu nacionālo standartu un būvnormatīvu tehniskās prasības, būvprojekta autors ar parakstu būvprojekta titullapā apliecina, ka ievērotas šo noteikumu 58.2. un 58.3. punktā noteiktās prasības.
(MK 20.04.2004. noteikumu nr. 321 redakcijā)
- 59.** Būvprojektus, kuru izstrādi un īstenošanu Latvijas Republikas teritorijā vismaz 40 procentu apmērā finansē starptautiskās finanšu institūcijas, Eiropas Savienība vai tās dalībvalstis (ja attiecīgās investīcijas nav jāatmaksā), var izstrādāt, piemērojot investētāja būvnormatīvus, ja tie nav pretrunā ar Eiropas standartizācijas organizācijas standartiem. Uz minētajiem būvprojektiem un to īstenošanu attiecas pārējās Būvniecības likumā un šajos noteikumos noteiktās prasības.

27.03.2001. MINISTRU KABINETA NOTEIKUMI NR. 142 PAR LATVIJAS BŪVNORMATĪVU LBN 006-01 "BŪTISKĀS PRASĪBAS BŪVĒM"

Spēkā no 31.03.2001.

7. Būves projektē un būvē tā, lai būves ekspluatācijas un remonta laikā tās lietotājiem neizraisītu:
- 7.1. kritienus;
 - 7.2. sadursmes;
 - 7.3. slīdēšanu.

21.07.2008. MINISTRU KABINETA NOTEIKUMI NR. 567 PAR LATVIJAS BŪVNORMATĪVU LBN 208-08 "PUBLISKAS ĒKAS UN BŪVES"

Spēkā no 01.09.2008.

- 1.3.** Publiska ēka vai būve – ēka vai būve, kurā vairāk nekā 50% ēkas vai būves kopējās platības ir publiskas telpas.
- 1.4.** Publiska telpa – sabiedrībai pieejama nedzīvojamā telpa, kurā īslaicīgi var uzturēties un saņemt dažādus pakalpojumus apmeklētāji (piemēram, skatītāji, pacienti, klienti, pircēji, pasažieri).
- 1.5.** Publisks pasākums – sabiedrībai pieejamas dažādu veidu atklātas akcijas (piemēram, sarīkojumi, izrādes, koncerti, sporta spēles, izstādes).
- 37.** Ar margām vai citām norobežojošām konstrukcijām, kas nav zemākas par 0,9 m, aprīko:
- 37.1.** atklātas telpas daļas, kur grīdas līmeņu starpība vertikālajā projekcijā ir lielāka par 0,45 m;
 - 37.2.** ārējās un iekšējās kāpnes un pandusus, ja tie savieno telpas, kuru grīdas līmeņu starpība vertikālajā projekcijā ir lielāka par 0,45 m.
- 39.** Ārējās uzbrauktuves kāpums gājēju ceļos nedrīkst pārsniegt 1 : 8 (13%), bet ceļos, ko izmanto riteņkrēsli lietotāji, – 1 : 12 (8%).
- 40.** Minimālais pandusa (uzbrauktuves) platums riteņkrēsli lietotājiem ir 1,2 m.
- 41.** Iekštelpu pandusa kāpums nedrīkst pārsniegt 1 : 6 (17%), bet ceļos, ko izmanto riteņkrēsli lietotāji, – 1 : 12 (8%), viesnīcu un sanatoriju numuros – 1 : 20 (5%).

61. Publiskās ēkas teritorijā projektē neslidošus cietā seguma piebraukšanas celiņus un nodrošina piekļūšanu ēkai personām ar kustību traucējumiem, riteņkrēslu un ratiņu lietotājiem, ievērojot, ka to pārvietošanās ceļa platums ir ne mazāks kā 1,2 m.
62. Personām ar kustību traucējumiem, riteņkrēslu un ratiņu lietotājiem paredz ērtas iekļūšanas un pārvietošanās iespējas publiskajās ēkās, kā arī piemērotu palīgaprīkojumu atsevišķās telpās (piemēram, viesnīcu numuros, tualetēs).
63. Personām ar redzes vai dzirdes traucējumiem publiskajās ēkās paredz iespēju saņemt nepieciešamo skaņas vai vizuālo informāciju.
64. Publisko ēku ieejas, liftu priekšlaukumus un pieejas, kā arī citas apmeklētājiem pieejamās telpas projektē bez sliekšņiem. Ja starp telpām vai starp ēku un ietvi ir līmeņu starpība, nepieciešami pandusi (uzbrauktuves).
65. Vējtveri, kuru paredzēts izmantot riteņkrēslu un ratiņu lietotājiem, projektē vismaz 1,5 m garu (dziļu) un 2,2 m platu.
66. Apmeklētājiem – riteņkrēslu lietotājiem – pieejamos koridorus projektē vismaz 1,8 m platus un durvis – vismaz 1,2 m platas.
67. Publiskajās ēkās, kas ir augstākas par vienu stāvu un kuras varētu izmantot personas ar kustību traucējumiem vai kuru būvniecība pilnībā vai daļēji paredzēta par valsts vai pašvaldības līdzekļiem, riteņkrēslu un ratiņu lietotājiem paredz vismaz vienu pasažieru liftu vai slīdošās slīpnes, kas apkalpo visus stāvus.
68. Minimālie lifta kabīnes izmēri neatkarīgi no stāvu skaita ēkā ir 1100 mm x 1400 mm (laukums 1,54 m²).
69. Katrā stāvā ierīko vismaz vienu tualetes telpu, kas ir pieejama ratiņkrēslu lietotājiem.
70. Riteņkrēslu lietotājiem paredzētās tualetes telpas minimālais platums ir 1,6 m, bet minimālais garums – 1,8 m.
71. Riteņkrēslu lietotājiem paredzētās dušas telpas minimālais platums un garums ir ne mazāks par 1,7 m.
104. Pirmsskolas izglītības iestāžu ēkās kāpnēm, kur attālums starp laidiem ir lielāks par 0,1 m, projektē norobežojošās konstrukcijas (piemēram, siets, režģis) 1,5 m augstumā ar attiecīgajam vecumam piemērotām papildu margām. Iestādēs bērniem ar garīgās attīstības traucējumiem projektē kāpņu un kāpņu laukumu norobežojošās konstrukcijas 1,8 m augstumā. Attālums starp margu konstrukcijas vertikālajiem daļījumiem nedrīkst būt lielāks par 0,1 m, bet horizontālais daļījums nav pieļaujams.
121. Pansionātu un citu sociālās aprūpes iestāžu ēkas, kas paredzētas bērniem ar garīgās attīstības traucējumiem vai personām ar garīgiem traucējumiem, projektē ne augstākas par trim stāviem.

20.10.1998. MINISTRU KABINETA NOTEIKUMI NR. 409 PAR LATVIJAS BŪVNORMATĪVU LBN 211-98 "DAUDZSTĀVU DAUDZDZĪVOKĻU DZĪVOJAMIE NAMI"

Spēkā no 01.01.1999.

IV. Prasības invalīdu ērtībām

101. Šajā nodaļā noteiktās prasības piemērojamas, ja būvniecība pilnīgi vai daļēji paredzēta par valsts vai pašvaldību līdzekļiem, kā arī gadījumos, ja dzīvojamā namā paredzēti dzīvokļi ģimenēm, kurās ir invalīdi ar ierobežotām pārvietošanās iespējām.
102. Dzīvokļus invalīdiem ar ierobežotām pārvietošanās iespējām izvieto ēkās, kurām ir vismaz 2. ugunsdrošības pakāpe atbilstoši Latvijas būvnormatīvā LBN 201-96 "Ugunsdrošības normas" noteiktajām prasībām.
103. Ēkas ieejas un dzīvokļu ieejas, lifta un sauso atkritumu vada priekšlaukumus un pieejas, kā arī citas ēkas koplietošanas telpas (piemēram, koridorus, saimniecības telpas) projektē bez sliekšņiem vai pakāpieniem un paredz pandusus, kuru platums ir 1,2 metri, bet slīpums – ne lielāks par 1 : 20.
104. Vējtveris jāprojektē vismaz 1,5 metrus dziļš un 2,2 metrus plats.
105. Koplietošanas koridoram jābūt vismaz 1,8 metrus platam un durvīm – vismaz 1,20 metrus platām.
106. Minimālajiem lifta kabīnes izmēriem dzīvojamā namā neatkarīgi no stāvu skaita jābūt 1100 mm x 1400 mm (laukums 1,54 m²).
107. Projektējot dzīvokļa palīgtelpas, ievēro šādu minimālo telpu platumu:
 - 107.1. virtuvei – 2,2 metri;
 - 107.2. tualetei – 1,4 metri; ja paredzēts mazgājamais galds (izlietne), – 1,6 x 2,2 metri;
 - 107.3. vannas istabai – 2,2 metri; ja paredzēts savietotais sanitārais mezgls, – 2,2 x 2,2 metri;
 - 107.4. ārtelpām – balkoniem, lodžijām, terasēm – 1,4 metri līdz norobežojošajām konstrukcijām.
108. Neatkarīgi no ēkas stāvu skaita dzīvokļos, kuros dzīvo invalīdi ar ierobežotām pārvietošanās iespējām, garīgās attīstības traucējumiem vai neredzīgi un vājredzīgi cilvēki, virtuvi apgādā ar elektrisko plīti un visās telpās ierīko automātisko ugunsdzēsības signalizāciju.